NIGEL
WARBURTON

Cum să gândim corect și eficient

Cu o prefață de Sorin Vieru

EDITURA TREI

EDITORI:
Marius Chivu
Silviu Dragomir
Vasile Dem. Zamfirescu

REDACTOR:
Monica Jităreanu

COPERTA:
Dan Stanciu

TEHNOREDACTAREA COMPUTERIZATĂ:
Cristian Claudiu Coban

Această carte a fost tradusă după originalul în limba engleză *Thinking from A to Z* de Nigel Warburton, Routlege, 1996

ISBN 973—9419—32—1

„Dacă nu poți spune ceva clar, înseamnă că nu ai înțeles nici tu.“

John Searle

În memoria lui Mathew (1958–93)

Marginalii la o carte-dicționar

Scrisă sub forma unui dicționar al gândirii, lucrarea lui Nigel Warburton este de fapt un manual introductiv în arta de a gândi. Gândirea discursivă poate fi privită ca un joc extraordinar de complex — de fapt, ca o varietate ramificată de jocuri — în care improvizăm și creăm mereu noi desfășurări de jocuri vechi, și chiar noi jocuri, dar, nu mai puțin, ajungem a repeta aceleași „mutări", a întreprinde aceleași operații. Unele operații și succesiuni de operații oferă o șansă minimă de succes, în timp ce altele „garantează" eșecul, pierderea, eroarea; dar și ele oferă o șansă de «succes», și anume în autoînșelare și autoiluzionare, dar și în înșelarea, manevrarea și manipularea în propriile noastre scopuri ale partenerilor de joc; fiindcă, să nu uităm, jocul gândirii discursive este, în cazul general, un joc în mai mulți. Operațiile despre care vorbim sunt de natură *logică* și *retorică*, ele privesc discursul, raționamentul, argumentația, persuasiunea și disuasiunea.

Spuneam că micul manual de artă a gândirii al lui Warburton îmbracă forma unui dicționar. Un manual trebuie citit, în mod ideal, de la A la Z, și în chiar această ordine; un dicționar cuprinde și el rubrici de la A la Z, dar — atenție! — ordinea în care el își desfășoară conținutul nu coincide cu ordinea lecturii. Această ordine nu este pre-fixată. Cititorul își poate fixa singur diferite itinerarii, dar va observa cu ușurință faptul că articolele se pot organiza în diferite unități tematice.

Manualul–dicționar al lui Warburton are o serie de calități care ar trebui să-i asigure și la noi succesul de care s-a bucurat

în țara lui de obârșie; accesibilă (fără a fi facilă), elementară, succintă și clară, lucrarea lui Nigel Warburton se înscrie în domeniul *logicii* și *retoricii*. Și cum logicienii, ca și femeile, „pot să glumească fără să-și piardă cinstea“ (vorba lui Moliére), nu trebuie să ne mire că și cartea de față abundă în exemple amuzante. Dar suntem — o știm sau nu — logicieni, sofiști și retori de ocazie, în măsura în care raționăm, recurgem la argumente, ținem discursuri și dialogăm cu și pentru noi înșine sau pentru alții. Noi toți, și nu în ultimul rând onoratul cititor care ia această carte în mână, vorbim și gândim. Gândim adesea, raționăm chiar și în somn, în vis, dar rareori gândim critic. De privilegiul gândirii critice se bucură acela care, prevenit, reflexiv și dornic să păstreze controlul asupra produselor propriei sale gândiri precum și să reziste influențelor exterioare exercitate de discursul și gândirea altora, posedă înzestrarea nativă și retorică, compensând sau sporind prin cultură talentul.

Nu este un lucru nou, s-a știut aceasta de când lumea, iar filosofii au dat adesea expresie constatării că limbajul și argumentația — adică *logosul* (și nu de cel divin vorbim aici, ci de logosul din limbile pământului), posedă o forță creativă extraordinară în organizarea relațiilor dintre oameni; forță spontană care poate fi pusă în mod conștient și cultivată în serviciul diferitelor scopuri, bune, rele sau fără culoare, după cum aceeași forță poate să nu-și găsească un punct de aplicație adecvat și să rămână o resursă insuficient exploatată. Talentul argumentativ trebuie cultivat — de ce nu? — carența trebuie compensată. Cartea de față servește meritoriu această preocupare. E o carte de început, în primul rând. Dar trebuie să mărturisesc că am parcurs-o cu plăcere în scopuri profesionale. Atunci, să nu fie ea chiar o carte de început? Ba da! Numai că într-un domeniu ca acesta trebuie să începi mereu; să reîncepi a începe.

Nu vom găsi în această carte o rubrică anume, intitulată „Gândirea critică“, dar toate rubricile Dicționarului nu fac altceva decât să lumineze diferitele aspecte ale acestei gândiri,

aşa cum se manifestă ea în argumentaţii. Este bine de reamintit că pentru cel preocupat de arta gândirii nu substanţa specială a argumentelor interesează, ci structura, adică forma lor. *Forma* argumentelor este izvor de forţă şi de slăbiciune, de sănătate sau de maladie a gândirii, de la caz la caz, dar nu la întâmplare, cum se nimereşte, ci în virtutea unor reguli bine statornicite pe care logica le studiază şi le deconspiră.

Şi mai este bine de ştiut şi un alt lucru. Trebuie să luăm act de faptul că, după un lung şi prielnic ocol în care logica formală — o disciplină ştiinţifică ce datează de mai bine de 23 de secole — a apucat pe cărările tehnicilor matematice, părăsind o mult bătrână tradiţie care lega studiul argumentaţiei de studiul sofismelor şi de studiul discursului (adică lega logica de combaterea sofismelor şi de studiul discursului, deci de retorică), astăzi logica se reîntoarce la obârşii. O ia de la capăt. Fără să renunţe la logica simbolică şi tot ce se leagă de acest nume în ultimele două secole, logicienii conced că, alături de logica formală şi formalizată, mai există şi una neformală. Un studiu al argumentaţiei sănătoase şi al celei vicioase care ar trimite, aşadar, la logica deprinsă în şcolile filosofice din lumea antică greacă şi romană, cultivată apoi în universităţile medievale, conservată — unii ar spune chiar mumificată — în cursurile de logică tradiţională din era modernă, dar, iată, resuscitată, continuată şi alimentând un viu interes astăzi. Dicţionarul de faţă se hrăneşte din această tradiţie resuscitată. Elementar cum este, respiră aerul epocii noastre. Este, s-ar putea spune, un mic exerciţiu de postmodernism logic. Un prim exerciţiu, de natură să stimuleze dorinţa de a merge mai departe.

Sorin Vieru

Introducere

Această carte este o introducere în gândirea critică. Ea oferă câteva instrumente fundamentale pentru a gândi clar în orice problemă. Strategiile şi temele discutate pot fi aplicate oricărui domeniu în care este necesară gândirea clară: ele au aplicaţii directe în cele mai multe discipline academice şi în orice latură a vieţii în care oamenii prezintă temeiuri şi dovezi în sprijinul concluziilor.

Există patru tipuri de articole. În primul rând, unele se referă la strategii comune de argumentare, precum **argumentul complicităţii la vinovăţie**. Altele se concentrează pe erori de raţionament ispititoare, precum **corelaţie = confundarea cauzei** şi **eroarea Van Gogh**. Există articole despre tehnici de convingere şi evitare, precum **fără situaţii ipotetice** şi **răspunsul politicianului.** Şi, în sfârşit, sunt articole care examinează factorii psihologici care pot fi obstacole în calea gândirii clare, cum este **gândirea deziderativă.** Majoritatea articolelor se încadrează perfect în aceste categorii. Fiecare articol conţine o scurtă prezentare a temei, urmată de obicei de exemple. Exemplele sunt oferite, în parte, pentru a vă ajuta să înţelegeţi modul în care o anumită strategie sau tehnică poate fi aplicată unei serii de cazuri. Mai grea este trecerea de la exemplele unei cărţi la cele întâlnite în viaţă.

Cum se utilizează această carte

Dacă veţi citi la modul pasiv această carte, probabil nu vă veţi dezvolta spectaculos capacitatea de a gândi clar; esenţial

este să aplicaţi aceste idei unor cazuri noi. Cartea poate fi citită din scoarţă în scoarţă, o puteţi răsfoi, vă puteţi adânci în ea sau o puteţi ţine pe un raft pentru referinţe. Cea mai bună modalitate de a o folosi este de a găsi un articol care vă interesează şi apoi de a urmări trimiterile; asta vă va permite să înţelegeţi corelaţiile dintre teme.

Una dintre cele mai importante modalităţi de a deveni o persoană care gândeşte corect este să fii capabil de a identifica diferitele strategii de argumentare, iar acest lucru este mult mai uşor atunci când acestea au nişte denumiri. Am încercat să aleg cele mai notabile nume pentru fiecare din subiectele discutate, evitând, atunci când a fost posibil, latina (termenii latineşti tradiţionali fac trimitere la echivalentele lor englezeşti cele mai apropiate). Cuvintele scrise cu aldine indică faptul că există un articol pe acea temă, ordonat alfabetic.

Lecturi suplimentare

Există cărţi care pretind să ofere un fundament complet pentru gândirea critică. Din păcate, multe din acestea demonstrează capacitatea limitată a autorilor lor de a gândi critic. Există, cu toate astea, câteva excepţii notabile; le recomand pe următoarele, care mi-au fost de folos în scrierea acestei cărţi:

Alec Fisher, *The Logic of Real Arguments*, Cambridge, Cambridge University Press, 1988.

Anthony Flew, *Thinking about Thinking*, London, Fontana, 1975.

Oswald Hanfling, *Uses and Abuses of Argument*, Milton Keynes, Open University Press, 1978. Aceasta a făcut parte din Arts Foundation Course A101 la Open University. Poate fi găsită în biblioteci.

J. L. Mackie, *Fallacies* în *The Encyclopedia of Philosophy*, Paul Edwards (ed.), London, Macmillan, 1967.

R. H. Thouless, *Straight and Crooked Thinking*, (ediţie revăzută), London, Pan, 1974.

Douglas N. Walton, *Informal Logic*, Cambridge, Cambridge University Press, 1989.

Anthony Weston, *A Rulebook for Arguments*, ediția a doua, Indianapolis, Hackett, 1992.

O carte mai specializată, care mi-a fost de asemenea utilă, este cea a lui C. L. Hamblin, *Fallacies*, London, Methuen, 1970.

Dacă sunteţi interesaţi să aflaţi mai multe despre filosofie, cartea mea, *Philosophy: the Basics*, ediția a doua, London, Routledge, 1995, se adresează acelora care nu au studiat acest domeniu; la fel şi *Philosophy: the Classics*, London, Routledge, care a apărut recent. Ambele conţin sugestii detaliate pentru lecturi suplimentare. The Open University oferă o serie de cursuri de filosofie, ținute în principal prin corespondență; mai multe detalii obțineți de la Central Enquiry Service, The Open University, PO Box 200, Milton Keynes, MK7 6YZ.

Mulțumiri

Sunt recunoscător pentru comentariile pe care numeroase persoane le-au făcut asupra unor fragmente ale acestei cărţi. Vreau să mulţumesc lui James Cargile, Simon Christmas, Michael Clark, Jonathan Hourigan, Robin Le Poidevin, Jonathan Lowe, Alex Orenstein, Tom Stoneham, Jennifer Trusted, Jamie Whyte şi câtorva cititori anonimi. Această carte nu ar fi fost la fel de bună fără observațiile pertinente ale soției mele Anna.

Nigel Warburton

Oxford, 1996

A

Aa

a despica firul în patru

Vezi **pedanterie.**

a face primul pas

Vezi **argumentul pantei alunecoase.**

adevăr prin consens

Considerarea unor enunţuri ca fiind adevărate numai pentru că există un acord general asupra lor. Nu este o modalitate sigură de descoperire a adevărului, în cele mai multe probleme; din simplul fapt că există un acord general asupra unei afirmaţii nu decurge că acea afirmaţie *este* adevărată.

De exemplu, în secolul XIV exista un consens general că pământul este plat, dar din faptul că cei mai mulţi oameni credeau că este plat nu decurge că el *este* într-adevăr plat. Numai o persoană care crede cu tărie în relativitatea adevărului ar putea susţine acest lucru. Dacă experţii vremii au opinii cu pri-

vire la ceva, e probabil ca ceea ce cred ei să fie adevărat sau să se apropie de adevăr (vezi **argumentul apelului la autoritate**). Totuşi, nu faptul că ei au o opinie cu privire la acel lucru îl face pe acesta să fie adevărat, ci adevărul opiniei lor depinde de concordanța ei cu realitatea. Chiar dacă experții într-un domeniu se întâmplă să fie de acord în legătură cu o problemă, nu decurge că punctul de vedere asupra căruia sunt de acord trebuie să fie adevărat, deşi, dacă nu eşti specialist, ar fi potrivit să tratezi foarte serios concepția asupra căreia experții au realizat un consens. Dar atunci când oameni care nu sunt specialişti sunt de acord într-o problemă, nu există un bun temei pentru a trata consensul lor ca pe un indicator al adevărului.

Un motiv pentru care consensul nu este un indicator sigur al adevărului este că oamenii sunt deseori foarte creduli: sunt uşor de indus în eroare în legătură cu multe lucruri, după cum ştie orice şarlatan. În plus, cei mai mulți dintre noi suntem înclinați spre **gândirea deziderativă.** Credem ceea ce am vrea să fie adevărat, chiar dacă nu concordă cu faptele, iar uneori chiar în pofida dovezilor copleşitoare ce contrazic opiniile la care ținem.

Acolo unde nu există consens, o metodă chiar mai puțin sigură de determinare a adevărului este să ne bazăm numai pe opinia majorității. În cele mai importante probleme, majoritatea oamenilor sunt prost informați; este cu siguranță mai bine să ne încredem în minoritatea experților care au avut timp să studieze datele existente, decât în concepțiile formate în grabă ale majorității. De exemplu, se poate ca majoritatea populației globului să creadă astăzi că destinul nostru este determinat în totalitate de astre. Dar cei mai mulți oameni care cred asta au o cunoaştere atât de incompletă a astronomiei, încât opiniile lor au puțină însemnătate pentru a stabili dacă poziția stelelor ne hotărăşte sau nu comportamentul. Prin urmare, atunci când cineva începe o propoziție cu „Există un acord general asupra faptului că" sau „Majoritatea oamenilor cred că", ar trebui să stabilim clar ce intenții se ascund în spatele acestor expresii. De ce are importanță consensul general? Suntem

obligaţi să conchidem despre ceva că trebuie să fie adevărat pentru că majoritatea oamenilor cred asta? (Desigur, ar putea fi adevărat, dar dacă temeiul pentru care credem acest lucru este că majoritatea oamenilor cred că este adevărat, aceasta este o justificare nesatisfăcătoare; vezi **eroarea temeiurilor nesatisfăcătoare**.)

Este important să nu fie confundată critica încrederii în adevărul prin consens sau în adevărul opiniei majorităţii, cu critica luării deciziilor democratice. Temeiul pentru care procedurile de luare a deciziilor democratice sunt adesea preferabile altor variante nu este faptul că ele oferă cu certitudine răspunsuri adevărate la întrebări, ci acela că permit participarea egală a diferitelor grupuri de interese şi asigură, de obicei, modalităţi de a minimaliza puterea posibililor tirani (vezi şi **eroarea democratică**).

afirmarea antecedentului

Orice **argument** valid (vezi **validitate**) de următoarea formă (cunoscut şi sub denumirea latină *modus ponens*):

Dacă *p*, atunci *q*.
p
Prin urmare *q*.

Putem înlocui *p* şi *q* cu orice afirmaţie dorim: antecedentul este *p*, iar consecventul este *q*. Un exemplu de afirmare a antecedentului este:

Dacă veţi cumpăra această carte, voi primi drepturile de autor.
Aţi cumpărat această carte.
Deci voi primi drepturile de autor.

afirmarea consecventului

Eroare formală care poate părea, la o privire superficială, un argument valid (vezi **validitate**). Are următoarea formă de bază:

Dacă *p*, atunci *q*.
q
Prin urmare *p*.

De exemplu, următoarele două argumente au ambele aceeaşi structură fundamentală enunţată mai sus cu ajutorul lui *p* şi *q*:

Dacă posezi Cartea Verde, poţi lucra legal în Statele Unite.
Tu poţi lucra legal în Statele Unite.
Deci ai Cartea Verde.

Şi:

Dacă o maşină rămâne fără benzină, se opreşte.
Maşina ta s-a oprit.
Deci maşina ta a rămas fără benzină.

Este probabil mai uşor de sesizat ce este greşit în acest tip de argument, oferind mai multe exemple de aceeaşi formă:

Dacă ea mă iubea în secret şi nu voia ca prietenul ei să afle, nu mi-ar fi răspuns la scrisori.
Ea nu mi-a răspuns la scrisori.
Deci ea mă iubeşte în secret şi nu vrea ca prietenul ei să afle.

Ceea ce este greşit în acest argument este că, şi dacă cele două **premise** sunt adevărate, concluzia nu este în mod necesar adevărată: poate să fie adevărată sau poate să nu fie. Deci nu este o **deducţie** sigură. Concluzia este ***non sequitur***: nu decurge *cu necesitate.* Tratează faptul că ea nu răspunde la scrisorile mele ca pe o condiţie suficientă (vezi **condiţie necesară şi suficientă**) a iubirii secrete pentru mine şi a dorinţei de a nu afla prietenul ei. Dar este evident că prima premisă nu susţine că singurul motiv posibil pentru absenţa răspunsului este iubirea secretă pentru mine; pentru ca argumentul să fie valid, ar trebui să citim „dacă“ în sensul de „dacă *şi numai dacă*“ (câteodată scris de logicieni „ddacă“) şi în cele mai multe contexte ar fi un semn de amăgire sau cel puţin de **gândire deziderativă** să credem că prima premisă oferă singura explicaţie posi-

bilă pentru absența răspunsului la scrisori. Există numeroase alte **explicații alternative** pentru tăcerea ei: ea poate fi iritată de scrisorile mele, poate nu vrea să mă încurajeze, poate nici nu le-a deschis. Nu e nimic inconsistent (vezi **consistență**) în a crede atât că, dacă ea mă iubește în secret și nu vrea ca prietenul ei să afle, nu-mi va răspunde la scrisori, cât *și* că faptul de a nu-mi fi răspuns la scrisori nu e în mod necesar un indiciu că mă iubește în secret.

Alt exemplu. Persoanele care au SIDA sunt predispuse la răceală și deseori suferă de transpirații nocturne. Dar ar fi o greșeală să credem că, doar pentru faptul că cineva este predispus la răceală și suferă de transpirații nocturne, trebuie să aibă SIDA. Aceasta este doar una din explicațiile posibile; în nici un caz nu decurge logic din premisa „Dacă ai SIDA, atunci ești predispus la răceală și poți suferi de transpirație în timpul nopții" că orice persoană care are aceste simptome *trebuie* să aibă SIDA. Pentru a ajunge la această concluzie, ar trebui să credem că *numai* oamenii care au SIDA sunt predispuși la răceală și la transpirații nocturne; ceea ce este, evident, neadevărat.

Un exemplu și mai exagerat arată clar că această formă de argument nu este sigură. Este fără îndoială adevărat că, dacă aș cumpăra o mașină nouă, atunci nu aș mai avea acoperire în bancă. Se întâmplă să nu mai am acoperire în bancă; dar există numeroase alte explicații alternative ale acestui fapt, ca de exemplu aceea că editorul nu-mi plătește drepturi de autor suficient de mari pentru a-mi menține stilul de viață extravagant. Din faptul că nu am acoperire în bancă nu aș putea trage sigur concluzia că trebuie să-mi fi cumpărat o mașină. Ar fi evident absurd. Este utilă această tehnică de a produce un argument evident absurd de aceeași formă pentru a arăta nevaliditatea respectivului tip de argument; ajută la înlăturarea posibilei confuzii între conținutul particular al argumentului și structura sa fundamentală. Dacă argumentul este nevalid, chiar dacă se întâmplă să producă o concluzie adevărată, nu trebuie să ne bazăm

pe ea, de vreme ce concluzia nu decurge logic din premise (vezi **eroarea temeiurilor nesatisfăcătoare**).

Un motiv pentru care această eroare poate părea tentantă este că ea seamănă aparent cu o formă validă de raționament, cunoscută sub numele de **afirmarea antecedentului** (*modus ponens*):

Dacă *p*, atunci *q*.
p
Prin urmare *q*.

Un argument de această formă este următorul:

Dacă faci copilul să râgâie după masă, va dormi buştean.
Ai făcut copilul să râgâie după masă.
Deci va dormi buştean.

Aici, dacă premisele sunt adevărate, concluzia trebuie să fie adevărată. Forma greşită a acestui argument ar fi:

Dacă faci copilul să râgâie după masă, va dormi buştean.
Copilul doarme buştean.
Deci l-ai făcut să râgâie.

Dar, aşa cum au demonstrat exemplele anterioare, afirmarea consecventului nu garantează în nici un caz o concluzie adevărată, chiar dacă premisele sunt adevărate.

Deşi în multe situații aceste erori de raționament sunt uşor de recunoscut, ele pot fi mai greu de identificat atunci când unele premise nu sunt enunțate explicit.

amăgire

Vezi **minciună prin omisiune** şi **minciună.**

ambiguitate

Un cuvânt sau o expresie ambiguă are două sau mai multe sensuri. Ambiguitatea nu trebuie confundată cu **vaguitatea**.

Vaguitatea rezultă din imprecizia limbajului; ambiguitatea apare numai atunci când un cuvânt sau o expresie pot fi interpretate în mai multe feluri. Există trei tipuri comune de ambiguitate: *lexicală*, *referențială* și *sintactică*.

Ambiguitatea lexicală apare atunci când un cuvânt cu două sau mai multe sensuri este folosit astfel încât expresia sau propoziția care îl conține poate fi înțeleasă în mai multe feluri. De exemplu, o carte intitulată *Mitul zeiței* se poate referi ori la un anume mit, ori poate ataca ideea că a existat vreodată o zeiță; aceasta deoarece cuvântul „mit“ are două sensuri înrudite și totuși distincte. Sau, în mod similar, după titlul *Discriminare* este imposibil să se precizeze dacă respectiva carte se referă la tratarea nedreaptă a unor grupuri sociale, ca în expresia „discriminare rasială“, sau la capacitatea de a face judecăți estetice subtile, ca în expresia „cunoscătorul discrimina cu finețe“. Desigur, ambele titluri de cărți ar putea fi jocuri de cuvinte deliberate. Jocurile de cuvinte se bazează pe ambiguități lexicale. Comentariul Doctorului Johnson văzând două femei contrazicându-se, fiecare stând în pragul propriei case, a fost că ele nu vor cădea niciodată de acord pentru că „se contrazic de pe poziții diferite“, o remarcă spirituală ce se bazează pe două sensuri posibile ale cuvântului „poziție“. De fapt, cu toate astea, doi oameni care se contrazic de pe poziții diferite (în sensul de premise ale unui argument) *ar putea* ajunge la aceeași concluzie; dar n-ar ajunge la această concluzie pe aceeași cale.

Ambiguitatea referențială apare atunci când un cuvânt este folosit astfel încât poate fi considerat ca referindu-se la oricare din două sau mai multe lucruri. De exemplu, dacă doi oameni din aceeași cameră poartă numele John, va fi categoric inutil să spui „John, ești chemat la telefon!“, dacă nu este evident din context la care din cei doi John te referi (poți, de exemplu, să te uiți la el când îl chemi). Asemenea ambiguități de referință apar deseori atunci când sunt folosite pronume ca „ea“, „el“, „al ei“,

„al lui“, „o“, „ei“, „ele“. „Stafida (engl. sultana) s-a rostogolit din farfurie şi a ajuns sub furculiţă, drept pentru care am ridicat-o“ nu lasă să se înțeleagă clar ce am ridicat. Stafida, furculița sau poate, deşi puţin probabil, farfuria? (Deşi, strict vorbind, cuvântul „sultana“ poate însemna „sultană“, contextul propoziției înlătură orice *ambiguitate lexicală*.)

Ambiguitatea sintactică, numită uneori *amfibolie*, apare atunci când ordinea cuvintelor permite două sau mai multe interpretări. De exemplu, „fabrici de conservat peşti mici“ ar putea însemna ori că fabricile conservă peşti mici, ori că nişte fabrici mici conservă peşti de mărime neprecizată. Folosirea judicioasă a cratimei (în limba engleză — n.t.) ar înlătura aici ambiguitatea; în alte cazuri este necesară parafrazarea. „Am auzit ce ai păţit ieri la serviciu“ este ambiguu în două sensuri. Ar putea însemna că am auzit ce ai păţit când erai la serviciu, sau că eram la serviciu când am auzit ce ai păţit. Al doilea sens în care este ambiguă este că din ordinea cuvintelor rămâne neclar dacă ieri am auzit despre tine sau dacă ceea ce am auzit se referea la ceva ce tu ai făcut ieri.

Deşi este foarte greu de eliminat orice ambiguitate, oriunde există realmente posibilitatea unei confuzii merită să ne asigurăm că s-a înțeles clar ceea ce aveam de spus (vezi şi **echivocaţia**). Totuşi, ar fi pură **pedanterie** să-ți petreci viaţa eliminând toate interpretările posibile dar în mare măsură improbabile, desigur cu excepția situației în care se întocmeşte un document legal.

ambiguitate lexicală

Vezi **ambiguitate.**

ambiguitate referenţială

Vezi **ambiguitate.**

ambiguitate sintactică

Vezi **ambiguitate.**

amfibolie

Vezi **ambiguitate.**

analogie (argumente prin ~)

Argumente ce se bazează pe compararea a două lucruri pretinse a fi asemănătoare. Argumentele prin analogie se bazează pe principiul potrivit căruia, dacă două lucruri se aseamănă sub anumite aspecte cunoscute, este probabil ca ele să se asemene şi în alte privinţe, deşi acestea nu sunt direct observabile. Acest principiu produce, în cel mai bun caz, doar concluzii *probabile*; rareori furnizează o dovadă convingătoare, deoarece asemănarea în anumite privințe nu indică întotdeauna cu certitudine şi asemănarea sub alte aspecte. O excepție o reprezintă situaţia în care este vorba de similaritate a formei logice, caz în care, dacă un argument este valid (vezi **validitate**), orice alt argument de aceeaşi formă logică trebuie să fie de asemenea valid.

Argumentarea pe bază de analogie poate părea la prima vedere o formă de raţionare absolut sigură. Cum altfel am putea învăța din experiență, dacă nu transferând rezultatele anumitor descoperiri asupra unor situații noi, asemănătoare? Totuşi, argumentele prin analogie sunt sigure numai dacă situațiile comparate sunt *în mod relevant* asemănătoare, dar din păcate nu există un criteriu simplu pentru asemănările relevante.

Una din cele mai celebre întrebuinţări ale argumentului prin analogie este încercarea de a dovedi existenţa lui Dumnezeu cunoscută sub denumirea de argumentul planului divin. În forma sa cea mai simplă este argumentul potrivit căruia, deoarece există numeroase asemănări vizibile între obiectele naturale şi

acelea care au fost proiectate de oameni – între ochiul uman şi aparatul de fotografiat de exemplu – putem conchide că ambele trebuie să fi fost produse de către tipuri de inteligenţă asemănătoare. Altfel spus, asemănările perceptibile dintre două feluri de lucruri sunt considerate un indiciu sigur al faptului că ele au origini asemănătoare: în acest caz, un proiectant inteligent. Ochiul fiind mai sofisticat ca „proiect" decât aparatul de fotografiat, folosind acest argument prin analogie, putem conchide că, în mod asemănător, proiectantul ochiului este mai inteligent şi mai puternic decât proiectantul aparatului. Concluzia argumentului planului divin este că proiectantul inteligent şi puternic trebuie să fi fost Dumnezeu.

Totuşi, aşa cum au arătat mulţi filosofi, analogia între lucruri precum un ochi şi un aparat de fotografiat este relativ slabă; deşi există aspecte sub care ele sunt destul de asemănătoare (amândouă având lentile, spre exemplu), în multe alte privinţe ele diferă (ochiul, de exemplu, este parte a unui organism viu; aparatul de fotografiat este un mecanism). Dacă argumentul planului divin are la bază o analogie relativ slabă, atunci concluziile sale referitoare la cauzele aparentului proiect al obiectelor naturale trebuie să fie în mod corespunzător slabe. Mai mult, în acest caz există de asemenea o **explicaţie alternativă** foarte plauzibilă pentru exact aceleaşi observaţii, anume teoria evoluţiei prin selecţie naturală a lui Charles Darwin. Argumentul planului divin nu produce prin el însuşi o dovadă a existenţei lui Dumnezeu, pentru că analogia care îl susţine este relativ slabă şi pentru că există o teorie concurentă, care explică proiectul aparent al organismelor vii prin acţiunea impersonală a eredităţii şi a mediului.

Judith Jarvis Thomson, filosof, scriind despre moralitatea avortului, a folosit o analogie în sprijinul poziţiei sale potrivit căreia, chiar dacă fetusul ar avea drepturi, acestea nu ar prevala asupra dreptului femeii de a hotărî ce se petrece în şi cu corpul ei (vezi şi **experiment mental**). Ea a comparat unele tipuri de sarcină cu situaţia imaginară în care ai descoperi că un vio-

lonist celebru a fost conectat la organele tale vitale şi ţi s-ar spune că dacă nu îl laşi închis înăuntru timp de nouă luni, producându-ţi un serios disconfort, el va muri. Scopul acestei analogii forţate era să înfăţişeze clar ceea ce este în joc în dezbaterile despre dreptul fetusului de a nu fi avortat. Deşi am admira persoana care ar alege să-l păstreze pe violonist, nu pare corect a spune că dreptul acestuia la viaţă depăşeşte dreptul cuiva de a hotărî ce se petrece cu corpul său. Evident, aceasta este o analogie controversată, care este similară în mod relevant doar cu *unele* forme de sarcină (şi pentru cei mai mulţi dintre noi, forţa experimentului mental depinde de a cunoaşte *care* celebru violonist ar urma să fie conectat la interiorul nostru). Oricum, folosirea acestei analogii de către Thomson a fost foarte importantă pentru clarificarea a ceea ce este implicit în argumentele pro şi contra avortului şi a constituit premisa celor mai multe discuţii pe această temă începând din 1971, când a fost publicat articolul.

Când susţinătorii drepturilor animalelor argumentează că ar trebui să fim mai preocupaţi de soarta acestora, argumentele lor se bazează de obicei pe o analogie implicită între capacităţile oamenilor şi ale animalelor de a simţi durere. Ştim că oamenii simt durerea şi că, în formele sale extreme, durerea este un lucru înspăimântător pentru a cărui evitare am face aproape orice. Mamiferele sunt foarte asemănătoare fiinţelor umane, în multe privinţe. Ele sunt destul de strâns înrudite cu noi din punct de vedere genetic şi răspund fiziologic la vătămarea corporală într-un mod asemănător nouă; ca şi noi, ele încearcă să evite vătămarea şi în anumite împrejurări scot sunete despre care credem că indică durerea pentru că sunt foarte asemănătoare cu sunetele pe care noi le scoatem la durere. Deci pare rezonabil să conchidem, pe baza analogiei dintre oameni şi mamifere, că acestea din urmă sunt capabile de a simţi anumite tipuri de durere. Este adevărat că există nişte diferenţe între oameni şi alte mamifere. Ele nu au limbaj, spre exemplu. Dar aceste diferenţe

nu sunt considerate de obicei ca fiind relevante. Insectele, pe de altă parte, sunt mult mai puţin asemănătoare oamenilor decât sunt mamiferele; aşadar, orice concluzie despre durerea insectelor, bazată pe analogia cu durerea oamenilor, ar fi semnificativ mai slabă decât una despre durerea mamiferelor.

Să mai luăm un exemplu. Unii învăţaţi au argumentat că interzicerea posesiei de arme în Statele Unite, departe de a reduce crimele violente, ar spori de fapt numărul lor. Raţionamentul lor se bazează pe faptul că scoaterea alcoolului în afara legii, în timpul prohibiţiei, a fost corelată cu o creştere masivă a delictelor legate de aceasta (dar vezi **corelaţie = confundarea cauzei**). În mod similar, spun ei, interzicerea posesiei de arme va conduce la creşterea traficului de arme, oferindu-le infractorilor un mai mare acces la armele de foc decât înainte. Şi cu cât ei au acces mai uşor la armele de foc, cu atât este mai probabil că le vor folosi. Acest argument se bazează pe existenţa unor asemănări relevante între scoaterea în afara legii a alcoolului în timpul prohibiţiei şi scoaterea în afara legii a armelor în zilele noastre. El implică şi alte **supoziţii**, cum ar fi aceea că dacă infractorii posedă arme de foc este probabil să le folosească şi că posesia larg răspândită a armelor de foc nu este în sine un obstacol pentru folosirea lor, din cauza riscului de a fi tu însuţi împuşcat dacă deschizi focul (adică este mai probabil ca adversarul să fie înarmat). Dar argumentul principal se sprijină pe o analogie. Totuşi, este destul de uşor de sesizat că aceasta este o analogie foarte slabă de vreme ce situaţiile diferă sub atâtea aspecte importante: de exemplu, faptul că armele nu se consumă după folosire, precum alcoolul. Dacă se poate arăta că cele două situaţii diferă semnificativ, orice concluzie derivată pe baza unei asemenea analogii va avea nevoie de o întemeiere independentă. Concluzia argumentului s-ar putea dovedi adevărată (vezi **eroarea temeiurilor nesatisfăcătoare**), dar numai acest argument prin analogie nu constituie un temei convingător pentru concluzie.

Analogiile sunt deseori folosite ca o formă de **retorică.** Atunci când, de exemplu, Hitler pretindea că avea să frângă gâtul Marii Britanii ca unui pui, acest lucru trebuia să arate puterea Germaniei naziste şi vulnerabilitatea Marii Britanii: se presupunea că relaţia Germaniei cu Marea Britanie era asemănătoare cu cea dintre un fermier şi puiul pe cale de a fi tăiat. Celebra replică a lui Churchill, „La aşa pui, aşa gât", sugerează că analogia era mai slabă, sub unele aspecte relevante, decât credea Hitler şi că era neîntemeiată concluzia cu privire la uşurinţa cu care el i-ar învinge pe britanici şi pe aliaţii lor. Nici concluzia lui Hitler, nici a lui Churchill nu sunt susţinute de argumente.

În cazul analogiilor mai puternice, ne aflăm pe un teren mai sigur. Totuşi, chiar dacă analogia pare a fi foarte solidă, există încă posibilitatea de a fi induşi în eroare. Ciupercile comestibile şi cele otrăvitoare sunt foarte asemănătoare şi sunt strâns înrudite; cu toate astea, primele sunt comestibile, iar celelalte otrăvitoare. Aşadar, chiar şi acolo unde se pare că avem temeiuri excelente pentru a trage concluzii pe bază de analogie se poate dovedi nechibzuit să tratăm aceste concluzii ca ferm stabilite. Ceea ce nu înseamnă că argumentarea prin analogie ar trebui evitată, ci doar că trebuie tratată cu atenţie şi că, ori de câte ori este posibil, trebuie căutate temeiuri independente pentru concluzie. Nu ar fi rezonabil să ne aşteptăm ca o analogie să reziste în *orice* situaţie sau chiar în *majoritatea* situaţiilor; totuşi, pentru ca argumentul să aibă forţă, analogia trebuie să facă faţă unor situaţii *relevante*. Contextul determină în mare măsură ceea ce este relevant. În aplicarea gândirii critice este important să se acorde atenţie cazului particular, fapt rareori recunoscut în cărţile ce tratează acest subiect.

analogii slabe

Vezi **analogie, argumente prin ~.**

antecedent

Prima parte a unei propoziții de tipul „Dacă..., atunci...". În exemplul „Dacă petreci prea mult timp în fața calculatorului, atunci îți vor obosi ochii", antecedentul este „petreci prea mult timp în fața calculatorului".

Vezi **consecvent, afirmarea antecedentului, afirmarea consecventului, negarea antecedentului, negarea consecventului.**

apel la autoritate

Vezi **argumentul apelului la autoritate**.

argument

Temeiuri aduse în sprijinul unei **concluzii**. Nu trebuie confundat cu folosirea termenului „argument" (engl.) în sensul de ceartă, în care **aserțiunile** pro și contra sunt mult mai uzuale decât argumentarea. În sensul în care este utilizat în această carte, un argument produce temeiuri pentru susținerea unei concluzii. Din contră, o aserțiune doar prezintă o concluzie, fără a avea vreun temei deosebit pentru a o susține, desigur în afară de cazul în care concluzia provine dintr-o sursă cunoscută ca o autoritate sigură în domeniu (vezi **argumentul apelului la autoritate**). Autoritățile demne de încredere sunt de obicei capabile să-și susțină concluziile prin argumente.

În cărțile de logică, argumentele, în special cele deductive (vezi **deducție**), sunt foarte simple, cu premisele distinse clar de concluzie și cu concluzia indicată prin cuvântul „deci". În viața de zi cu zi, structura argumentelor nu este așa de ușor de identificat. De obicei, cel puțin o premisă este asumată, și nu enunțată explicit (vezi **asumpție** și **entimemă**); concluziile nu urmează întotdeauna premiselor, deseori le preced pe acestea și

sunt rareori indicate de cuvinte ca „deci“ şi „prin urmare“. De aceea este necesar ca înainte de a încerca să evaluăm argumentul, să clarificăm relaţia exactă dintre premise şi concluzie.

De exemplu, putem întâlni următorul argument:

N-ar trebui să-i îngădui copilului să vadă filmul „Portocala mecanică“.
Este foarte violent.

Întrebările suplimentare ar putea scoate la iveală că argumentul sugerat era:

Vizionarea filmelor violente îi face pe copii să fie violenţi.
Ar trebui să le interzici copiilor orice îi poate determina să devină violenţi.
Poţi să-i interzici copilului tău să vadă un film.
„Portocala mecanică“ este un film violent.
Prin urmare, ar trebui să-i interzici copilului tău să vadă filmul „Portocala mecanică“.

Astfel am întemeiat convingător punctul de vedere exprimat. Evident, de cele mai multe ori ar fi extrem de plicticos să expunem în această manieră orice argument condensat. Totuşi, adesea nu este clar modul exact în care premisele susţin concluzia; în asemenea cazuri, merită să prezentăm explicit argumentul de bază.

Observăm că în argumentul de mai sus, dacă premisele sunt adevărate, atunci şi concluzia trebuie să fie adevărată: este imposibil ca toate premisele să fie adevărate, iar concluzia falsă. Asta datorită faptului că structura argumentului este validă (vezi **validitate**). Altfel spus, forma unui argument valid conservă adevărul: într-o asemenea structură, dacă pornim de la premise adevărate, vom obţine cu siguranţă o concluzie adevărată. Mai mult, dacă un argument este valid, trebuie ori să acceptăm concluzia sa ca fiind adevărată, ori, în caz contrar, să negăm adevărul unei premise cel puţin. Dacă un argument valid are premisele adevărate, este un **argument concludent**.

Unele argumente sunt inductive (vezi **inducţie**). De exemplu următorul:

> Prin restaurare s-au distrus adesea tablouri importante; toate galeriile naționale ale lumii conțin exemple de distrugeri cauzate de restaurare. Aşadar, politica restaurării tablourilor trebuie abordată cu mare atenție, de vreme ce există riscul serios de a strica, mai degrabă decât de a preveni stricăciunile.

Acesta nu este un argument deductiv: nu conservă adevărul. Concluzia sa, că politica restaurării trebuie abordată cu mare atenție, se sprijină pe dovada că în trecut unii restauratori de tablouri au produs stricăciuni serioasc lucrărilor. Temeiurile pentru susținerea concluziei se bazează pe observație şi pe asumpția că viitorul va semăna cu trecutul, în unele aspecte relevante. Argumentele inductive nu dovedesc niciodată nimic în mod convingător; totuşi, ele arată ceea ce este probabil sau aproape sigur adevărat. Ele pot furniza temeiuri foarte puternice pentru concluzii, deşi nu conservă adevărul, precum argumentele deductive.

Argumentele sunt mai valoroase decât simplele aserțiuni, căci oferă argumentarea pe care oricine o poate aprecia pentru a vedea dacă ea susține sau nu concluzia dată. Evaluarea argumentelor sub toate aspectele lor este una din cele mai bune metode pe care le avem pentru a decide între puncte de vedere concurente în orice problemă. Dacă cineva prezintă un argument, putem judeca dacă concluzia sa este susținută sau nu de temeiurile oferite; dacă se recurge la **prejudecăți, retorică** şi simple **aserțiuni**, chiar dacă concluziile se pot dovedi adevărate, nu suntem în măsură să stabilim de ce sunt adevărate sau cum s-a ajuns la ele.

argument concludent

Argument valid (vezi **validitate**) cu **premise** adevărate şi deci şi cu **concluzia** adevărată. De exemplu, următorul argument este concludent:

Toţi oamenii sunt membri ai speciei *Homo sapiens*.
Eu sunt un om.
Deci eu sunt un membru al speciei *Homo sapiens*.

Următorul exemplu de argument, deşi este valid, nu este concludent:

Toţi cangurii sunt insecte.
Skippy este un cangur.
Deci Skippy este o insectă.

argument knock-out

Argument care respinge în totalitate un punct de vedere (vezi **respingere**); echivalentul pentru argumente al knock-out-ului din box.

De exemplu, unii oameni argumentează că toate adevărurile sunt relative la cultura în care sunt exprimate; din acest punct de vedere, era adevărat acum 700 de ani că soarele se învârte în jurul pământului (căci aceasta era concepţia oficială), dar nu este adevărat astăzi. Totuşi, există un argument knock-out împotriva acestuia, care demonstrează că este un punct de vedere care se autorespinge: dacă toate adevărurile sunt relative, atunci teoria că toate adevărurile sunt relative trebuie să fie ea însăşi relativă, adică adevărată doar pentru unele culturi. Totuşi, susţinătorii teoriei relativismului o tratează de obicei ca şi cum ar fi *în mod absolut* adevărată. Acest argument knock-out respinge dintr-o lovitură relativismul, cel puţin în cea mai simplă formă a sa. Relativiştii l-ar putea trata totuşi ca pe un atac asupra unui **om de paie.**

argument relativ la ignoranţă

Eroare neformală în care lipsa unor dovezi cunoscute împotriva unei opinii este considerată o indicaţie că aceasta este adevărată. Totuşi, necunoaşterea dovezilor împotriva unui punct

de vedere nu demonstrează că nu ar putea exista dovezi contra lui; în cel mai bun caz, este un sprijin indirect pentru acesta.

De exemplu, nu s-au oferit dovezi convingătoare că scenele violente urmărite la televizor îi fac pe copii să fie mai violenți decât ar fi fost altfel. Nu este surprinzător, căci există foarte multe variabile care trebuie controlate pentru a stabili această legătură cauzală (vezi **corelație = confundarea cauzei**). A conchide, din această lipsă de dovezi, că *prin urmare* emisiunile violente *nu-i fac* pe copii mai violenți decât ar fi altfel este o greșeală. Este ușor de văzut de ce nu este așa, de vreme ce exact aceeași lipsă de probe ar putea fi folosită pentru a „dovedi" situația opusă: că *prin urmare* emisiunile violente *îi fac* pe copii mai violenți decât ar fi fost ei altfel. Ambele concluzii sunt ***non sequitur***.

Deși nimeni nu a adus dovezi convingătoare că nu există viață după moarte, ar fi foarte pripit să tratăm acest fapt ca o dovadă convingătoare că există. Prin aceeași tehnică am putea dovedi că toți vom fi condamnați la tortură eternă după moarte sau că toți ne vom reîncarna în insecte.

Tentația de a crede că argumentul relativ la ignoranță este o dovadă reală provine în parte din faptul că în unele instanțe de judecată acuzatul beneficiază de prezumția de nevinovăție până când este dovedit vinovat. Cu alte cuvinte, lipsa probelor împotriva cuiva este luată, pentru scopurile instanței, drept dovadă că acuzatul n-a comis nici o infracțiune. Totuși, după cum arată multe cazuri în care oameni vinovați au fost eliberați din lipsă de probe, aceasta nu este o *dovadă* reală a nevinovăției, ci numai un mod practic de a proteja persoanele nevinovate de o condamnare nedreaptă.

argument relativ la persoană

Atacarea caracterului unei persoane cu care suntem în dispută, în loc de a găsi o greșeală în argumentația sa. Tradițional, este cunoscut ca argumentare ***ad hominem*** (expresia latină

pentru „referitor la persoană"). Argumentul relativ la persoană este de cele mai multe ori o tehnică **retorică**, deoarece discreditarea sursei unui argument lasă de obicei **argumentul** în sine intact.

De exemplu, dacă un politician argumentează că micşorarea limitei de viteză în localităţi ar reduce accidentele în care sunt implicaţi copiii şi un jurnalist îl atacă pe temeiul că politicianul a fost amendat de câteva ori pentru exces de viteză și consum de alcool la volan, acesta ar fi un exemplu de argument relativ la persoană. Întrebarea dacă politicianul este sau nu un şofer prudent este nerelevantă pentru problema dacă micşorarea limitei de viteză în localităţi va reduce accidentele. Pretenția politicianului este cel mai bine evaluată prin examinarea dovezilor ce sprijină **concluzia**. Jurnalistul a deturnat atenția de la argument pe motivul presupusei **ipocrizii** a persoanei care susține argumentul. Dar este clar că ipocriții pot oferi argumente excelente: mulți dintre ei chiar o fac.

Să luăm un alt exemplu. Dacă un membru al unei comisii de numire susține puternic acordarea unei slujbe unui anumit aplicant, iar ulterior se află că aceştia doi avuseseră o legătură la un moment dat, acest fapt poate submina susținerea în fața comisiei. Membrul din comisia de numire avea un **interes personal** să-l vadă reuşind pe respectivul candidat. Totuşi, natura relației personale nu distruge în nici un caz forța acestei situații. Dacă există bune temeiuri pentru angajarea acelei persoane, preferând-o altora, ele rămân valabile. Ceea ce ar fi probabil incorect într-o asemenea situație este ca ceilalți candidați să nu aibă un asemenea avocat motivat în sprijinul lor. Dacă este vorba de o **prejudecată** în favoarea acestui candidat, argumentul relativ la persoană în legătură cu implicarea membrului comisiei ar fi potrivit.

Evident că, dacă am lua premisele unui argument pe încredere, atunci ar fi potrivit să arătăm că cel ce argumentează este un mincinos notoriu, dacă aşa stau lucrurile. În acest tip de

situație, argumentul relativ la persoană este concentrat asupra unui aspect relevant al caracterului celui care argumentează și astfel este o strategie acceptabilă. Totuşi, în cele mai multe cazuri argumentul relativ la persoană se centrează asupra aspectelor nerelevante ale caracterului, distrăgând astfel atenția de la argumentele oferite.

argumentare pornind de la un singur caz

Vezi **dovada anecdotică** și **generalizare pripită.**

argumente circulare

Un argument circular ia forma:

A pentru că B
B pentru că A

Când nu există temeiuri independente pentru a susține pe A sau B, acest lucru este descris ca *cerc vicios* și ar trebui respins ca formă extrem de needificatoare a erorii ***petitio principii***. Dacă nu există temeiuri suplimentare pentru A sau B, atunci asta este echivalent cu distracția imposibilă de a te ridica de jos trăgând de ambele şireturi ale pantofilor.

De exemplu, dacă cineva spune că trebuie să existe un Dumnezeu pentru că Biblia sau altă carte sfântă afirmă că Dumnezeu există, iar apoi, când este întrebat de unde ştim dacă ceea ce este scris în cartea sfântă este adevărat, răspunde că trebuie să fie adevărat pentru că este cuvântul lui Dumnezeu, acesta ar fi un mod de argumentare de tip cerc vicios. Dacă ar exista o dovadă independentă că orice este scris în cartea sfântă este adevărat, sau poate vreo altă dovadă independentă pentru existența lui Dumnezeu, atunci am avea temeiuri care susțin concluzia, dar care nu sunt presupuse în mod evident în concluzie. Aşa cum ne apare argumentul, totuşi el ar fi total neconvingător pentru un agnostic sau un ateu, de vreme ce se asumă că Dumnezeu

există sau că ceea ce este scris în cartea sfântă este adevărat, ambele fiind puncte majore de discuție în acest caz.

Un exemplu filosofic mai complex și controversat este dat de unele încercări de a justifica **inducția**. Inducția este metoda de raționare care trece de la un număr de observații **empirice** particulare la o concluzie generală. De exemplu, dacă după ce am mușcat din mai multe lămâi, conchid că toate lămâile sunt amare, am raționat inductiv. Totuşi, această formă de raționare este greu de justificat, deoarece din oricât de multe lămâi aş muşca (fiind departe de a reuşi să muşc din fiecare lămâie care există sau care va exista vreodată), este încă posibil ca nu toate lămâile să fie amare: cum pot să fiu sigur că următoarea lămâie din care voi mușca nu va fi dulce? O încercare de a justifica inducția este a sugera că noi ştim că este o formă sigură de argumentare pentru că ne-a fost de folos în trecut: cu toții am făcut până acum un număr mare de generalizări inductive reuşite, deci putem conchide că este un mod de raționare sigur. Dar, examinându-l mai îndeaproape, acesta se dovedeşte a fi un argument circular. A face apel la observații trecute asupra cazurilor în care a funcționat inducția înseamnă a ne sprijini pe inducție pentru a dovedi succesul trecut al inducției; am putea face asta numai dacă am şti că inducția este o metodă de raționare sigură.

Argumentele circulare nu sunt nevalide; cu alte cuvinte, din punct de vedere logic nu este, în sine, nimic greşit în ele. Cu toate astea, atunci când sunt cercuri vicioase, aceste argumente au un caracter informativ extrem de scăzut.

argumentul apelului la autoritate

Considerarea unor enunțuri ca fiind adevărate doar pentru că o pretinsă autoritate în acea problemă spune că sunt adevărate. Există foarte bune temeiuri pentru a ține cont de părerea experților într-o serie largă de probleme. Viața este prea scurtă, iar

capacitățile intelectuale prea diferite pentru ca fiecare să fie un expert în toate. Există o diviziune a muncii intelectuale care face rațională căutarea punctelor de vedere ale experţilor atunci când intrăm într-un domeniu în care nu avem temeiuri să ne încredem în cunoştinţele şi opiniile noastre.

De exemplu, dacă îmi rup piciorul, deşi am nişte noțiuni vagi despre felul în care l-aş putea trata cel mai bine, aş face cu siguranță mai bine să cer sfatul unui medic care are experiență în diferite tipuri de fracturi şi are privilegiul unor ani de studiu al medicinei, decât să mă încred în puținele mele intuiții despre natura bolii. Doctorul va putea spune dacă mi-am rupt într-adevăr piciorul sau dacă doar m-am lovit rău; dacă este cel mai probabil să se vindece corespunzător în ghips sau dacă îmi trebuie doar odihnă ş.a.m.d. Oricum, nu este vorba doar de faptul că medicul pretinde să fie o autoritate în domeniul fracturilor, ci şi de acela că ajunge la o concluzie pe baza unor raționamente concludente şi a unor cunoştințe medicale pe care alți doctori ar putea să le evalueze şi eventual să le conteste. Pentru că eu nu am cunoştințe medicale relevante, trebuie să mă încred în autoritatea diagnozei doctorului, aşa cum atunci când am nevoie de un sfat juridic mă bazez pe aprecierea situației făcută de un avocat, pentru că eu nu am cunoştințe juridice suficiente pentru a mă încrede în propriile mele păreri în acea problemă.

În asemenea cazuri, căutăm experți care au o pregătire relevantă şi a căror activitate este observată de un corp de profesionişti; de aceea avem încredere în judecăţile lor. Totuşi, chiar în aceste cazuri, se cuvine să păstrăm un anumit grad de scepticism. Medicii şi avocații nu sunt totdeauna în acord, iar atunci când bănuim că opinia expertului se poate baza pe **premise** false, raționamente greşite sau **interese personale**, este bine să cerem şi a doua părere.

În alte cazuri, respectul față de experți poate fi total nepotrivit (vezi **ploconire**). O tendință psihologică foarte periculoasă

pe care o au mulți oameni este de a se încrede în punctele de vedere ale autorităților chiar şi atunci când acestea vorbesc despre subiecte în afara ariei lor de specializare. De exemplu, un fizician care a obținut premiul Nobel ar putea fi luat în serios de unii oameni atunci când vorbeşte despre declinul moralității (vezi **competență universală**). Respectul față de experți este de asemenea nepotrivit atunci când se caută adevărul în probleme controversate, în care nu există un consens al experților. De exemplu, în multe asemenea probleme politice sau filosofice ar fi ridicol să cităm autoritatea unui politolog celebru sau a unui filosof care a susținut concepția pe care noi o sprijinim, dacă scopul nostru este să aducem dovezi pentru adevărul acelei concepții. În asemenea controverse ar putea fi citate numeroase autorități care să demonstreze netemeinicia unei anumite poziții. Unii filosofi par să creadă că este suficient să arate că Ludwig Wittgenstein (filosof celebru din secolul XX) susținea o anumită concepție pentru a dovedi că ea este adevărată. Dar din faptul că Wittgenstein credea că ceva este adevărat nu putem conchide, pur şi simplu, că trebuie deci să fie adevărat (vezi **„prin urmare" greşit şi „deci" greşit**). Pentru a aprecia adevărul a ceea ce afirma el este necesar să examinăm temeiurile afirmației sale şi să examinăm punctele de vedere contrare ale altor filosofi. Citarea autorității unui filosof este diferită de citarea unui expert în medicină, deoarece în filosofie, spre deosebire de medicină, cele mai multe concepții sunt puternic contestate.

Principala dificultate pentru cineva care este confruntat cu opinia unui expert este să decidă câtă greutate să-i acorde. Nu trebuie uitat în special faptul că, deşi am stabilit că o persoană este într-adevăr expertă în domeniu, ea este totuşi failibilă; experții sunt deseori în dezacord, mai ales în domeniile în care dovezile nu sunt convingătoare; şi că, aşa cum am amintit mai sus, experții sunt de obicei experți doar într-un domeniu relativ îngust, iar afirmațiile despre probleme din afara specialității lor nu ar trebui luate la fel de în serios precum cele făcute în aria lor de competență.

argumentul complicității la vinovăție

Demonstrarea faptului că situația în discuție nu este unică. Este folosit de obicei cu intenția de a slăbi forța unui argument arătând că cerința de **consistență** ar trebui să-l determine pe vorbitor să aplice aceleaşi principii şi în alte situaţii, ceea ce poate nu vrea să facă. Argumentul complicității la vinovăţie înseamnă a arăta că dacă vorbitorul vrea într-adevăr să-şi apere concluzia dată, atunci va trebui să **„înghită găluşca"** şi să accepte că situațiile viitoare vor trebui tratate în acelaşi mod, sau să explice ce face pentru ca situația prezentă să difere de alte situații cu care pare să aibă în comun trăsăturile caracteristice.

De exemplu, dacă cineva crede că boxul profesionist ar trebui interzis pentru că uneori provoacă răni groaznice şi chiar moartea, atunci apărătorul acestui sport ar putea să arate că boxul nu este, în această privință, un caz aparte. Motociclism, cricket, rugby, karate şi curse de bărci cu motor, toate produc uneori răni groaznice şi sunt în această privință „complici la vinovăție" cu boxul. Pentru a fi consecvent, oponentul boxului ar trebui să adopte aceeași atitudine față de toate celelalte sporturi sau să arate în ce mod diferă ele relevent de box. Desigur, ar putea exista asemenea temeiuri: un temei oferit adesea pentru singularizarea boxului este că el reprezintă unul dintre foarte puținele sporturi pentru care vătămarea fizică reală a adversarului este una din principalele ținte. Întrebuințarea argumentului complicității la vinovăție îl poate forța pe oponent să fie explicit în legătură cu ceea ce el consideră a fi unic pentru subiectul în discuție.

Să luăm un alt exemplu. Când Isus a împiedicat mulțimea să ucidă cu pietre femeia prinsă în adulter, el a folosit un truc, sugerând că acela dintre ei care era fără păcat ar trebui să arunce primul piatra. Ideea era că dacă femeia păcătuise, la fel făcuse oricine din mulțime. Dar e posibil ca păcatele unora dintre oamenii care erau gata să ucidă femeia cu pietre să fi fost de na-

turi destul de diferite (păcate cu gândul, poate, mai degrabă decât fapte) pentru a-i diferenția de femeie și ca ei să o fi putut învinovăți, păcatele femeii fiind de o natură mai serioasă decât ale lor (deşi, probabil, nu atât de serioase încât să justifice cruda practică a uciderii cu pietre).

Unele întrebuințări ale argumentului complicității la vinovăţie sunt dubioase. De exemplu, unii oameni îl folosesc pentru a-şi justifica comportamentul imoral pe temeiul că şi alți oameni se comportă urât (vezi **„oricine face la fel"**).

argumentul pantei alunecoase

Tip de **argument** care se bazează pe **premisa** că, dacă faci o mică mişcare într-o anumită direcție, poate fi apoi extrem de dificil sau chiar imposibil să previi o mişcare de proporții în aceeaşi direcție. Dacă faci un pas pe o pantă alunecoasă, rişti să aluneci din ce în ce mai repede până jos. Cu cât ai coborât mai mult pe pantă, cu atât este mai greu să te opreşti. După un timp nu te mai poți opri, chiar dacă vrei asta cu tot dinadinsul. Această metaforă a pantei alunecoase este des folosită, explicit sau implicit, ca o modalitate de a-i convinge pe oameni că acceptarea unor practici relativ inofensive va duce inevitabil la legitimarea unor practici indezirabile.

De exemplu, folosind acest stil de argumentare, unii oameni susțin că eutanasia nu ar trebui legalizată sub nici o formă pentru că ar însemna primul pas pe panta alunecoasă care are ca punct final fapte oribile, precum crima sau chiar genocidul. Presupoziția este că nu ar trebui să faci primul pas dacă nu eşti pregătit să cobori rapid către acest punct terminus indezirabil. În acest caz particular, argumentul este de obicei susținut de apelul la un precedent înfricoşător: faptul că unele dintre tehnicile naziste de ucidere în masă au fost la început considerate o formă de eutanasie. Argumentul pantei alunecoase sugerează că dacă am legaliza vreo formă de omor deliberat, ne-am

trezi, foarte probabil, alunecând neputincioşi pe o pantă abruptă către legalizarea unor forme de omor mai puţin acceptabile, până la consfinţirea crimei şi chiar mai rău.

Această formă de argumentare poate avea o anumită forţă, dar pentru a o evalua avem nevoie de informaţii suplimentare despre presupusa inevitabilitate a coborârii; nu este suficient doar să pretinzi că este vorba de o pantă alunecoasă. Argumentele pantei alunecoase ascund, în mod caracteristic, faptul că în cele mai multe cazuri putem hotărî cât de mult vrem să coborâm pe pantă: ne putem propti picioarele şi putem spune „nu mai departe de aici". Şi putem avea foarte bune temeiuri pentru asta (vezi şi **linie de demarcaţie**). Metafora alunecării, cu conotaţiile ei de coborâre inevitabilă şi înspăimântătoare pierdere a controlului, nu pare să admită această posibilitate. Evocă imaginea neputinţei, care poate fi nepotrivită pentru cazul în discuţie. Uneori argumentele pantei alunecoase sunt pură **retorică**, ce are ca scop să ascundă faptul că nu este deloc inevitabilă coborârea către ceea ce poate fi mai rău.

În formele sale extreme, acest tip de retorică poate fi uşor ridiculizat. Folosind acelaşi tip de strategie, ar părea să rezulte că, dacă mâncăm, suntem în mare pericol să mâncăm mai mult şi mai mult, până vom deveni obezi; dacă spunem o minciună nevinovată, vom sfârşi prin a ne trăda ţara; dacă i se permite unui chirurg să facă operaţii minore fără anestezie, vom aluneca pe panta care sfârşeşte cu legalizarea vivisecţiei umane fără anestezie. Şi aşa mai departe. Ceea ce demonstrează aceste exemple exagerate este că avem nevoie de mult mai multe informaţii despre felul pantei, înainte să putem spune că ea este atât de alunecoasă încât rezultatul final al primului pas va fi dezastrul. Pantele au grade diferite de înclinare şi în cele mai multe cazuri există modalităţi directe de evitare a coborârii până la capăt. Chiar dacă pantelor reale li se face faţă cu greu, tipul de pantă întâlnit în argumentele pan-

tei alunecoase ne permite, de obicei, să ne oprim înainte să pierdem controlul.

Pantele alunecoase discutate până acum se bazează, toate, pe probleme **empirice** legate de presupusa inevitabilitate a coborârii. Unele argumente ale pantei alunecoase se bazează pe următoarea problemă: dacă un pas mic într-o anumită direcție este justificat, atunci orice număr de asemenea paşi mici trebuie să fie de asemenea justificat (vezi **linie de demarcație**).

O metaforă diferită, folosită câteodată ca alternativă la cea a pantei alunecoase, este cea a penei. O dată ce o pană a fost introdusă într-o crăpătură, de obicei poate fi împinsă mai mult şi mai mult până ce este introdusă complet. Aici, introducerea completă a penei reprezintă punctul final indezirabil. Metafora pantei sugerează pierderea controlului; aceea a penei, forța irezistibilă. În ambele cazuri, ideea de inevitabilitate creată poate fi nepotrivită situației în cauză, iar folosirea unor asemenea metafore ar trebui să ne pună în gardă în legătură cu posibilitatea de a fi convinşi de retorică, mai degrabă decât de argument.

Merită observat că termenul „pantă alunecoasă" este aproape întotdeauna folosit de criticii unui argument, nu de susținătorii lui, şi că poate fi el însuşi un truc retoric folosit pentru a caricaturiza argumentul oponentului (vezi **om de paie**).

argumentum ad hominem

Expresie latină cu sensul „referitor la persoană". Este folosită în două moduri principale, care pot crea confuzie (vezi **ambiguitate**). Fără îndoială, cea mai comună utilizare este aceea de îndreptare a atenției către o strategie ocolită de argumentație, pe care am discutat-o în secțiunea **argument relativ la persoană**, care constă în a transfera atenția de la problema în discuție la un aspect nerelevant al persoanei care o susține. A califica enunțul cuiva drept *ad hominem* în acest sens este întotdeauna un reproş; implică a pretinde că aspectele

personalităţii sau comportamentului interlocutorului, care au devenit centrul discuţiei, sunt nerelevante pentru problema în cauză.

De exemplu, cineva ar putea argumenta că n-ar trebui luate în serios descoperirile unui medic care cercetase efectele benefice ale joggingului asupra sistemului cardiovascular, pe temeiul că savantul era supraponderal şi probabil n-ar fi putut alerga mai mult de 100 de metri. Totuşi, acest fapt este cu totul nerelevant (vezi **irelevanţă**) pentru capacitatea savantului de a aprecia problema. Dacă savantul ar fi fost dovedit drept un mincinos sau un cercetător incompetent, aceste lucruri ar fi fost relevante pentru înţelegerea rezultatelor cercetării. Dar a ne concentra asupra condiţiei fizice a savantului este un exemplu de argument *ad hominem* în primul sens. Care, însă, nu trebuie confundat cu acuzaţia de **ipocrizie**, aceea de a nu pune în practică ceea ce propovăduieşti. Savantul ar fi un ipocrit dacă ar încerca să-i silească pe alţii să facă jogging, în timp ce el ar rămâne un sedentar.

Un argument *ad hominem*, în al doilea sens, este o demonstraţie legitimă a **inconsistenţei** oponentului. Această utilizare a termenului este mult mai rar întâlnită. Un argument este *ad hominem* în acest al doilea sens dacă presupune întoarcerea argumentului împotriva oponentului (numit uneori strategia „şi tu“ sau „*tu quoque*“). De exemplu, dacă cineva susţine că orice omor este imoral, dar şi că nu e nimic imoral în pedeapsa capitală, atunci (cu condiţia că putem demonstra că pedeapsa capitală este o formă de omor – ceea ce nu e foarte greu) putem folosi un argument *ad hominem* drept răspuns (în cel de-al doilea sens). Este imposibil să susţii fără să te contrazici (vezi **contradicţie**) că toate formele de omor sunt imorale *şi* că o formă de omor nu este imorală. Este echivalent cu a spune şi că toate omorurile sunt imorale şi că nu este adevărat că toate omorurile sunt imorale. În acest caz, întoarcerea argumentului

împotriva oponentului ar demonstra clar că respectivul punct de vedere nu poate fi susținut.

Este importantă distincția între cele două sensuri ale argumentului *ad hominem*, pentru că primul tip este o **eroare neformală**; al doilea este o strategie argumentativă perfect rezonabilă.

asertiune

Exprimarea unei opinii nesusținute de temeiuri. Facem o asertiune ori de câte ori spunem pur şi simplu că lucrurile stau într-un anumit fel.

De exemplu, aş putea spune: „Lectura acestei cărți vă va dezvolta gândirea critică". Aceasta este o asertiune, pentru că nu am oferit nici un temei sau dovadă care să susțină acest enunț. Sau, aş putea aserta: „Dumnezeu nu există"; dar până nu aduc vreun argument sau vreo dovadă, nu aveți nici un motiv să mă credeți, dacă nu sunt o autoritate în această problemă (şi chiar atunci s-ar putea să doriți să căutați nişte explicații pentru modul în care am ajuns la acest punct de vedere; vezi **argumentul apelului la autoritate**).

Simpla asertare a unui enunț, indiferent cu câtă forță, nu face ca acesta să fie şi adevărat. A aserta cu încredere ceva nu este un substitut pentru un **argument,** deşi cei mai mulți dintre noi, în momentele noastre necritice, ne lăsăm convinşi de oameni care vorbesc ca şi cum ar fi în cunoştință de cauză, indiferent dacă este sau nu aşa. Singurul mod în care putem aprecia adevărul unei asertiuni este ori să examinăm temeiurile şi dovezile care pot fi oferite în sprijinul ei, ori să căutăm dovezi sau temeiuri împotriva acesteia. Cu toate astea, este obişnuită simpla asertare a unei opinii; aceasta, în parte, pentru că ar fi plictisitoare enunțarea fiecărui temei implicit pentru susținerea unei opinii, mai ales atunci când discutăm cu cineva care împărtăşeşte multe din **asumpțiile** noastre.

„asta este o eroare“

Manevra de a acuza pe nedrept pe cineva de comiterea unei erori (vezi **eroare formală** și **eroare neformală**). Este o formă de **retorică** ce poate fi extrem de dăunătoare. Dacă exprimăm un punct de vedere, iar cineva ne declară sigur pe sine că ceea ce tocmai am spus implică o serie de erori, putem fi tentați să dăm înapoi, dându-i celui ce ne-a atacat avantajul de a ne fi provocat îndoieli. Dar ar trebui să fie obligația celor ce-i acuză pe alții de raționamente greșite să expliciteze clar de ce cred ei că este o acuzație corectă, căci altfel acuzația este, în cel mai bun caz, vagă (vezi **vaguitate**). Situația este și mai complicată datorită **ambiguității** cuvântului „eroare“; poate însemna raționament nevalid, o formă de raționament nesigură, sau, în unele contexte, poate fi doar o prescurtare pentru „Nu sunt de acord cu ultima ta afirmație“. Această ultimă întrebuințare, ca și folosirea din ce în ce mai obișnuită a lui ***begging the question*** (vezi *petitio principii* — n. t.) cu sensul de „sugerează problema“, ar trebui evitată, căci estompează distincția importantă dintre o propoziție considerată falsă și o formă de argument incorectă.

Cea mai bună modalitate de apărare împotriva celor care pretind că noi am făcut o eroare este să cerem o explicație pentru acuzația care ni se aduce.

asumpție

Premisă neenunțată, luată drept bună, care nu este niciodată afirmată explicit. În fapt, termenul „asumpție“ este ambiguu (în limba engleză — n.t.) (vezi **ambiguitate**), căci poate avea, de asemenea, sensul de premisă enunțată, punctul de plecare al unui argument (vezi **supoziție**, câteodată cunoscută ca presupoziție). Tot timpul facem asumpții; dacă nu ar fi așa, orice discuție ar necesita atâtea introduceri, încât n-am mai ajunge niciodată la miezul problemei. Comunicarea cu ceilalți este relativ ușoară

pentru că împărtăşim numeroase asumpţii. Dar este probabil să apară confuzii şi neînţelegeri între doi oameni care încearcă să discute o problemă în legătură cu care au asumpţii foarte diferite.

De exemplu, într-o discuţie despre statutul aşa-numiţilor viruşi ai computerelor, un eminent savant argumenta că există bune temeiuri pentru a considera că viruşii computerelor sunt o formă de viaţă, de vreme ce, ca şi viruşii obişnuiţi, sunt capabili să se reproducă şi sunt paraziţi. Alt savant a arătat că, admiţând chiar că viruşii computerelor sunt asemănători viruşilor obişnuiţi, asta tot nu dovedeşte că viruşii computerelor ar trebui consideraţi organisme vii, fiind discutabil dacă viruşii obişnuiţi sunt ei înşişi vii. Primul savant argumenta pe baza unei analogii puternice (vezi **analogie, argumente prin ~**) între viruşii computerelor şi viruşii obişnuiţi, iar al doilea savant contesta **concluzia** care ar putea fi trasă chiar în cazul în care analogia rezistă. Al doilea savant voia să arate că primul făcea o asumpţie de proporţii în legătură cu calitatea de fiinţe vii a viruşilor obişnuiţi. Numai dacă viruşii obişnuiţi ar fi vii, concluzia primului savant ar fi justificată. Această asumpţie nu a fost explicită în argumentul primului savant: el doar a oferit bune temeiuri pentru existenţa unei analogii puternice între viruşii computerelor şi cei obişnuiţi. O dată ce asumpţia a fost făcută explicită, ea poate fi discutată şi poate fi stabilit adevărul sau falsitatea ei (vezi şi **entimemă**). În acest caz, problema dacă virusul este sau nu o fiinţă vie ar putea fi discutată şi, dacă acest lucru este stabilit, poate fi examinată forţa analogiei dintre viruşii biologici şi cei ai computerelor.

Unii oameni glumesc spunând „when you *assume* something you make an *ass* out of *u* and *me*"*. Nu numai că nu este

---

* Joc de cuvinte intraductibil, bazat pe descompunerea cuvântului *assume* (a asuma, a face asumpţie) în *ass* (măgar — sens propriu; prost, nătâng — sens figurat), *u* (omofon cu *you* = tu) şi *me* (= eu): „când faci o asumpţie faci un *ass* din *u* şi *me*". — N. t.

un joc de cuvinte bun, ci chiar induce în eroare. Trebuie să facem asumpţii mai tot timpul şi nu este nimic rău în sine aici, cu condiţia ca asumpţiile să fie adevărate şi ca noi să fim conştienţi care sunt aceste asumpţii. Presupun că în discuţie este faptul că în anumite situaţii este foarte important să nu fie făcute asumpţii înainte de a fi adunate dovezi. Ceea ce este altceva decât a spune că *orice* asumpţie trebuie evitată, scop imposibil de atins (vezi şi **confuzia toţi/unii**).

atac la persoană

Vezi ***argumentum ad hominem*** şi **argument relativ la persoană.**

auto-amăgire

Vezi **gândire deziderativă.**

autoritate

Vezi **ploconire, argumentul apelului la autoritate** şi **competenţă universală**.

avocatul diavolului

Cineva care contrazice cu tărie un punct de vedere de dragul argumentului, mai degrabă decât din dezacord real cu acel punct de vedere. Avocatul diavolului testează în toate modurile posibile argumentul oponentului, în ciuda faptului că deseori este în mare măsură solidar cu el. Aceasta este o tehnică utilă pentru identificarea fisurilor argumentării şi pentru evitarea gândirii neglijente. Dacă un argument poate rezista atacurilor susţinute ale unei persoane care-i examinează minuţios punctele slabe, este posibil să fie un argument bun; dacă nu le poate

rezista, atunci trebuie „cârpit“ (de preferat nu prin adăugarea de **condiții *ad hoc*** nelegitime) sau, în cel mai rău caz, înlăturat.

Filosoful René Descartes, în *Meditațiile* sale, voia să susțină punctul de vedere că există anumite lucruri pe care le putem cunoaşte cu certitudine. Totuşi, în loc să-şi enunțe pur şi simplu concluziile, el şi-a început *Întâia meditație* jucând rolul avocatului diavolului împotriva propriilor sale idei, aducând cele mai bune argumente pentru scepticismul extrem cu care priveşte informația pe care o dobândim prin cele cinci simțuri. El a arătat că tot ceea ce aflăm prin intermediul simțurilor este îndoielnic, nu doar pentru că simțurile nu sunt sigure, dar şi pentru că nu putem şti cu certitudine, într-un anumit moment, că nu visăm. A mers încă mai departe, imaginându-şi că era înşelat sistematic de către un demon viclean şi puternic (exemplu de **experiment mental**), întrebându-se dacă ar putea fi absolut sigur că nu i se întâmplă asta. Numai după ce și-a construit cele mai bune argumente în sprijinul faptului că nu putem cunoaşte nimic cu certitudine, Descartes şi-a expus ideea că însuşi actul de a ne îndoi dovedeşte cu certitudine că cel ce se îndoieşte există. Astfel, examinând mai întâi cele mai bune argumente împotriva propriului punct de vedere, a prevenit multe din criticile pe care altfel scepticii le-ar fi ridicat împotriva concepției sale şi a demonstrat forța argumentului său anti-sceptic.

Oamenii care joacă rolul avocatului diavolului sunt uneori acuzați de **ipocrizie,** în special atunci când aduc critici pe care nu le susțin sincer: nu cred realmente în argumentele pe care le folosesc sau ştiu că este adevărată **concluzia** punctului de vedere pe care îl atacă. Totuşi, acuzația de ipocrizie îşi greşeşte ținta şi provine probabil, în parte, din asocierile negative ale cuvântului „diavol“ din titlu, în dauna conotațiilor cuvântului „avocat“. Ipocriţii îşi ascund adevăratele intenții şi opinii; cei ce joacă rolul avocatului diavolului îşi încurajează oponentul să aducă argumente impecabile pentru concluziile sale și să țină

seama de forța celor mai puternice argumente de cealaltă parte. Deseori, scopul folosirii acestei strategii este să determine pe cineva să ofere bune temeiuri în sprijinul concluziilor cărora avocatul diavolului le este favorabil, încurajându-l astfel să cerceteze întemeierea unor puncte de vedere care s-ar putea dovedi numai **prejudecăți**, sau poate concluzii adevărate, dar susținute de argumente slabe (vezi **eroarea temeiurilor nesatisfăcătoare**). Aceasta, în ciuda aparențelor, nu este ipocrizie, ci mai degrabă o parte a căutării sincere a adevărului.

B

beneficiul îndoielii

Vezi **argument relativ la ignoranță**.

C

caricatură

Vezi **om de paie**.

cerc vicios

Vezi **argumente circulare.**

„cercetările arată că..."

Expresie des folosită pentru a-l convinge pe ascultător că vorbitorul poate să-şi susțină afirmațiile cu dovezi **empirice** ferme. Totuși este extrem de vag (vezi **vaguitate**) să pretinzi că „cercetările arată" ceva, dacă nu poți să-ți susții pretenția cu detalii specifice despre presupusa cercetare. Cine a întreprins cercetarea? Ce metode s-au folosit? Ce s-a descoperit exact? Au fost aceste rezultate confirmate de alți cercetători în domeniu? Oricine foloseşte această expresie ar trebui să fie capabil să răspundă acestui tip de întrebări. Dacă nu este capabil, atunci nu există nici un temei pentru a ne lăsa convinşi de expresie, care este astfel goală de conținut.

Într-adevăr, este improbabil ca persoanele care sunt experte într-un anume domeniu să folosească o expresie atât de vagă precum „cercetările arată că"; vor menționa, mult mai probabil, o anumită cercetare. Deci, această expresie trebuie să ne pună în gardă. Unii oameni care o folosesc pot crede sincer că cercetările au arătat ceea ce cred ei că au arătat. Dar, în cele mai multe cazuri, aceasta este doar **gândire deziderativă**. Dacă se dovedește că cercetările au arătat într-adevăr ceea ce se pretinde a fi arătat, este de obicei o coincidență norocoasă, mai degrabă decât ceva ce vorbitorul cunoştea de fapt. (Vezi **eroarea temeiurilor nesatisfăcătoare**.)

Competență universală

Competență într-un domeniu, considerată drept indicator al competenței și în alt domeniu neînrudit. Experții într-un domeniu sunt adesea siguri pe ei când fac comentarii cu privire la alt domeniu despre care cunosc mult mai puțin. Publicul naiv poate face **supoziția** nesigură că dacă cineva este o autoritate recunoscută într-un anumit domeniu (vezi **argumentul apelului la autoritate**), trebuie să fie capabil să vorbească cu egală autoritate despre orice alt subiect. Dar supoziția că cineva este expert în orice domeniu este cu siguranță falsă; supoziția că un expert într-un domeniu este o autoritate în domenii neînrudite este de asemenea falsă, de obicei. Singurul temei pentru care ne încredem în experți este că ei au cunoştințe în domeniul despre care se pronunță.

De exemplu, fără îndoială că Albert Einstein a fost un mare fizician. Trebuie să luăm foarte în serios orice afirmație făcută de el în legătură cu fizica şi alte subiecte înrudite. Dar nu există nici un temei pentru a crede că, datorită faptului că a fost un geniu în fizică, ar trebui să tratăm ca valabile şi comentariile sale despre natura societății. Nu există nici o legătură evidentă între studiul fizicii şi studiul societății

umane. Cu siguranță că el a fost un om extrem de inteligent; dar faptul că viața omenească este atât de scurtă arată că mulți oameni foarte inteligenți sunt relativ prost informați într-o serie largă de probleme. Acest lucru este relevant în cazul în care este vorba de un domeniu care necesită mai degrabă cunoştinţe detaliate, decât aplicarea capacităţilor intelectuale de transfer. Pur şi simplu nu este posibil să fii expert în orice. (Vezi şi **ploconire**.)

concluzie

Principala judecată la care se ajunge într-un **argument.** În ciuda numelui, concluziile nu încheie în mod necesar un argument, în sensul de a fi ajuns la final; deseori sunt enunțate mai întâi concluziile şi apoi temeiurile ce le susţin.

De exemplu, în următorul argument concluzia este prima propoziție:

> Familia regală britanică ar trebui abolită.
> Ea este un simbol al inegalității.
> Iar problemele lor maritale oferă un exemplu rău pentru restul populaţiei.

Concluzia decurge logic doar dacă se fac anumite **supoziții** despre condițiile de abolire a monarhiei, ca de exemplu că ar trebui abolit orice este un simbol al inegalității sau orice oferă un exemplu rău pentru restul populației.

Unul din țelurile principale ale gândirii critice este să ajungă la concluzii adevărate pornind de la premise adevărate, pe baza unei raționări corecte (vezi şi **argumente concludente**).

condiții *ad hoc*

Condiții adăugate unei ipoteze pentru ca aceasta să fie concordantă cu noi observații sau fapte descoperite. Dacă ipoteza este amenințată de un fapt neconvenabil pe care nu-l poate ex-

plica, avem două posibilități: putem abandona ipoteza și căuta una nouă, care *este* capabilă să explice acest fapt nou; sau putem adăuga ipotezei noastre generale o condiție specială, o condiție *ad hoc*. „Cârpeala“ unei ipoteze este o strategie ce poate fi acceptată, dar nu întotdeauna. Exemplele arată cel mai bine acest lucru.

Un politician ar putea pretinde că dacă cei avuți sunt încurajați să se îmbogățească, cel mai sărac va avea de câștigat, pentru că averea pe care cel bogat o produce se va extinde treptat și asupra celui sărac. Pentru argumentație, să facem supoziția (vezi **supoziție**) că un studiu întreprins pe parcursul a cinci ani a arătat că nu s-a produs un astfel de efect. Ar fi de așteptat atunci ca politicianul să abandoneze ipoteza inițială. Totuși, o altă posibilitate ar fi să se adauge ipotezei o condiție specială pentru a preîntâmpina ca dovezile prezentate de studiu să ducă la **respingerea** ei. De exemplu, noua ipoteză ar putea fi „Dacă cei avuți sunt încurajați să se îmbogățească, atunci cel mai sărac va avea de câștigat, pentru că averea produsă de cel bogat se va extinde treptat asupra săracului, *dar aceste efecte nu vor fi vizibile în primii cinci ani*“. Dacă țara în discuție tocmai a trecut printr-o perioadă de recesiune, se poate adăuga o condiție *ad hoc* diferită: „*dar efectele încurajării îmbogățirii celor avuți vor fi mascate de efectele recesiunii*“.

Un biolog poate porni de la ipoteza că toate organismele vii independente sunt sau unicelulare (formate dintr-o singură celulă), sau pluricelulare (au mai multe celule). Totuși, existența unui organism ciudat, cunoscut sub numele de mucegai, pune această ipoteză în dificultate, arătând că este o **falsă dihotomie**, deoarece, pe o anumită treaptă de dezvoltare, mucegaiul este un organism unicelular independent, iar pe o altă treaptă el se combină cu alte mucegaiuri unicelulare și formează un organism pluricelular. Existența mucegaiului pune în dificultate ipoteza. Din această perspectivă, biologul poate modifica astfel ipoteza inițială: „Toate organismele vii independente, *cu ex-*

cepția mucegaiului, sunt sau unicelulare, sau pluricelulare". Această modificare poate fi acceptată; totuşi, dacă ar exista un număr mare de specii care, precum mucegaiul, ar încălca simpla dihotomie din ipoteză, atunci adăugarea altor condiții *ad hoc* ar slăbi la un moment dat forța generalizării.

Este greu de trasat o linie de demarcație între detalierea unei ipoteze, în lumina dovezilor ulterioare, şi subminarea autorității ei ca generalizare, prin adăugarea multor condiții de excepție.

condiții necesare și suficiente

O condiție necesară este o condiție obligatorie; de exemplu, a fi capabil să citeşti este o condiție necesară pentru a înțelege această carte. Nu este o condiție suficientă, pentru că poți fi capabil să citeşti şi totuşi această carte să ți se pară prea abstractă pentru a o înțelege. Capacitatea de a citi nu garantează că o vei putea înțelege, dar dacă nu poți citi, cu siguranță nu vei înțelege nimic. O condiție suficientă pentru ceva este o condiție care garantează îndeplinirea acelui lucru; cum este, de exemplu, posesia unei Cărți Verzi o condiție suficientă pentru a lucra legal în Statele Unite. (Nu este o condiție necesară, pentru că cetățenii americani nu au nevoie de o Carte Verde pentru a lucra legal; cu alte cuvinte, a fi cetățean american este altă condiție suficientă pentru a lucra legal în Statele Unite.)

Unii filosofi au argumentat că o condiție necesară pentru ca un lucru să fie operă de artă este să fie creat de om; aceasta nu poate fi o condiție suficientă pentru a fi operă de artă, căci numeroase lucruri create de om nu sunt cu siguranță opere de artă, de exemplu magazia din grădina mea. Unii filosofi au susținut că faptul de a fi expus într-o galerie de artă şi apreciat pentru calitățile sale estetice este o condiție suficientă pentru ca un lucru să fie operă de artă: orice lucru de acest gen trebuie să fie, din acest motiv, o operă de artă.

condiții suficiente

Vezi **condiții necesare și suficiente.**

confuzia toți/unii

Tip de **ambiguitate** care apare atunci când cuvintele „toți" și „unii" sunt omise, iar contextul nu arată clar care a fost intenția.

De exemplu, propoziția „Pisicile au coadă" ar putea fi înțeleasă în câteva feluri diferite. Ar putea însemna „*Toate* pisicile au coadă", caz în care este falsă, căci pisicile Manx nu au coadă. Ar putea însemna „*Majoritatea* pisicilor au coadă", ceea ce este adevărat. Sau ar putea însemna „Pisicile au *în mod caracteristic* coadă", ceea ce este de asemenea adevărat.

În cele mai multe cazuri, contextul elimină ambiguitatea. Însă nu întotdeauna. Un motiv pentru care este nevoie să știm ce s-a intenționat să se spună este că un enunț care începe cu „Toți", precum „Toți fotbaliștii sunt în formă", poate fi respins cu un singur contraexemplu; pe când enunțuri ca „Unii fotbaliști sunt în formă", „Majoritatea fotbaliștilor sunt în formă" și „Fotbaliștii sunt în general în formă" nu pot fi ușor respinse (vezi **respingere**).

Uneori cuvintele „unii" sau „toți" sunt omise cu scopul de a face ca declarațiile să pară mai tari decât sunt în realitate. De exemplu, cineva ar putea spune:

> Femeile sunt mai slabe din punct de vedere fizic decât bărbații.
> Tu ești femeie.
> Deci trebuie să fii mai slabă fizic decât mine, pentru că eu sunt bărbat.

Acesta este un tip de **sofistică**. Prima **premisă** poate fi interpretată plauzibil ca „Majoritatea femeilor sunt fizic mai slabe decât majoritatea bărbaților" sau „Femeile sunt în general mai slabe decât bărbații"; sigur nu poate însemna „*Toate* fe-

meile sunt fizic mai slabe decât *toți* bărbații", ceea ce este evident fals. Totuși, acesta este cu siguranță sensul în care a fost folosită mai sus. Doar dacă este luată în acest sens decurge **concluzia** din premise: altfel este ***non sequitur.***

consecvent

A doua parte a unei propoziții de tipul „Dacă..., atunci...". În exemplul „Dacă petreci prea mult timp în fața calculatorului, îți vor obosi ochii", consecventul este „îți vor obosi ochii".

Vezi **antecedent, afirmarea antecedentului, afirmarea consecventului, negarea antecedentului, negarea consecventului.**

consens

Vezi **eroarea democratică** și **adevăr prin consens**.

consistență

Două opinii sunt consistente dacă pot fi ambele adevărate, și inconsistente dacă numai una dintre ele poate fi adevărată. De exemplu, opinia mea că persoanele care sunt prinse șofând după ce au consumat alcool ar trebui pedepsite sever și opinia mea că după consumul de alcool oamenii tind să devină foarte încrezători în legătură cu propria competență la volan sunt consistente, de vreme ce pot crede în ambele, fără să sugerez existența vreunei **contradicții.** Opiniile mele că lupta cu taurii este un sport crud și că Londra se află în Anglia sunt de asemenea consistente, în ciuda faptului că nu există nici o legătură între ele. Totuși, dacă aș crede că distrugerea ovulelor umane fecundate este imorală și că folosirea dispozitivului intrauterin (sterilet) este acceptabilă din punct de vedere moral, aș avea, probabil fără să știu, opinii inconsistente. Aceasta pen-

tru că dispozitivul intrauterin funcţionează deseori distrugând ovule fecundate, mai degrabă decât prevenind doar ca ovulele să fie fecundate. Deci, aş crede şi că distrugerea ovulelor fecundate este imorală, şi că folosirea unui dispozitiv care determină uneori distrugerea ovulelor fecundate este acceptabilă din punct de vedere moral. Sau, pentru a reliefa mai puternic contradicţia, aş crede atât că distrugerea ovulelor umane fecundate este întotdeauna imorală, cât şi că nu este întotdeauna imorală.

Aplicarea consistentă a principiilor înseamnă a nu face excepţii fără a avea bune temeiuri (vezi **argumentul complicităţii la vinovăţie** şi **condiţii *ad hoc***). Dacă, de exemplu, un stat intervine în războiul civil din alt stat, să presupunem pe temeiuri umanitare, consistenţa cere ca o acţiune similară să fie întreprinsă în orice altă situaţie cu asemănări relevante. Lipsa consistenţei ar putea sugera că în prima ţară existau interese particulare pentru un anumit rezultat al războiului civil în chestiune şi că principiul oferit nu era motivul real al implicării.

continuum

Vezi **gândire în alb-negru, linie de demarcaţie** şi **argumentele pantei alunecoase**.

contradicţie

Două enunţuri care nu pot fi împreună adevărate pentru că unul îl neagă pe celălalt. De exemplu, mă contrazic dacă spun şi că am fost, şi că nu am fost la New York. Afirm şi neg că am fost acolo. Orice enunţ poate fi contrazis dacă i se adaugă ca prefix cuvintele „nu este cazul ca". (Vezi şi **consistenţă** şi ***reductio ad absurdum***.)

corelație = confundarea cauzei

Eroarea de a considera o corelație drept dovadă convingătoare a unei conexiuni cauzale directe. Două tipuri de evenimente pot fi corelate (adică de câte ori apare unul, apare de obicei şi celălalt) fără să existe o conexiune cauzală directă între ele. Doar din faptul că două lucruri sunt de obicei alăturate nu decurge că unul din ele este cauza celuilalt. Cu toate astea, mulți oameni tratează acest lucru ca şi cum orice corelație oferă o dovadă a unei legături cauzale directe. Dar o asemenea corelație poate rezulta dintr-o cauză comună celor două evenimente, din pură coincidență sau poate oferi, la fel de bine, o dovadă pentru o ipoteză alternativă, precum oferă pentru aceea care se presupune că decurge din ea (vezi **explicații alternative**). Asta nu înseamnă că pentru stabilirea cauzelor corelaţiile sunt irelevante: dimpotrivă, ele sunt baza majorității judecăților despre cauze. Totuşi, este important să recunoaştem erorile comune pe care le fac oamenii atunci când raționează în legătură cu cauzele.

Sunt uşor de găsit exemple de corelații care nu sunt pur întâmplătoare, dar care totuși ar fi absurd să fie tratate ca dovezi ale unei legături cauzale directe. De exemplu, există într-un grad înalt o corelație între numărul de la pantofi şi mărimea vocabularului: oamenii cu numere mari la pantofi tind să aibă un vocabular mai bogat decât oamenii cu numere mai mici la pantofi. Dar faptul de a avea picioare mai mari nu este *cauza* îmbogățirii vocabularului; şi nici faptul de a avea un vocabular bogat nu este *cauza* creşterii piciorului. Explicația evidentă a corelației este că picioarele copiilor sunt mult mai mici decât ale adulților şi, deoarece copiii dobândesc treptat vocabularul pe măsură ce cresc, nu este deloc surprinzător că, în medie, oamenii cu picioare mai mici au şi vocabularul mai restrâns. Cu alte cuvinte, mărimea piciorului şi mărimea vocabularului pot fi explicate în termenii trăsăturilor procesului de dezvoltare umană de la copilărie la maturitate: o cauză pe care o au în comun ambele fenomene observate.

Corelațiile pot fi mai degrabă rezultatul coincidenței decât al legăturilor cauzale; acest lucru se întâmplă în special atunci când există relativ puține exemple de corelații pe care să se poată baza o concluzie. De exemplu, o admiratoare superstițioasă a unei echipe sportive ar putea observa că ori de câte ori purta inelul norocos, echipa sa favorită câştiga; când a uitat să-şi pună inelul, echipa a pierdut. Fiind superstițioasă, a tras concluzia că, într-un fel, sau altul faptul că purta inelul a fost *cauza* victoriei echipei, când de fapt a fost pură coincidență, lucru pe care l-ar fi descoperit fără îndoială dacă ar fi urmărit relația dintre performanțele echipei şi purtarea inelului pe parcursul unui an, să zicem. Raționamentul admiratoarei superstițioase este un exemplu al erorii de raționament cunoscută tradițional ca ***post hoc ergo propter hoc*** (numele latin pentru „după aceasta, deci din cauza aceasta"), o formă de raționament către care oamenii sunt în special înclinați.

Descoperirea unei corelații între presupusa cauză şi efectul ei ar trebui să fie doar prima etapă în încercarea de a înțelege cauzele diferitelor fenomene; de fiecare dată este nevoie de o explicație plauzibilă despre felul *cum* este determinat efectul respectiv de către cauză. Este de admirat scepticismul sănătos referitor la legăturile cauzale presupuse pe baza unei corelații observate, deşi el poate fi dus prea departe. De exemplu, cel puțin un savant eminent a atacat o ipoteză foarte plauzibilă despre legătura cauzală dintre fumat şi cancerul pulmonar. Temeiurile acestei respingeri îşi au originea în genul de remarci de mai sus: posibilitatea ca două fenomene corelate să aibă o cauză comună, mai degrabă decât să fie unul cauza celuilalt. În ciuda gradului de corelare dintre faptul de a fi un fumător înrăit şi a face mai târziu cancer pulmonar şi, în ciuda explicațiilor medicale convingătoare despre modul cum apare această legătură, savantul pretindea că dovezile arată altceva. El susținea că oamenii care sunt predispuşi genetic la cancer pulmonar sunt şi cei care se vor apuca mai probabil de fumat. Deci nu fumatul cauzează can-

cerul pulmonar, ci faptul de a fi tipul de persoană care este predispusă deopotrivă să se apuce de fumat şi să aibă cancer pulmonar explică acea corelaţie observată între fumat şi cancerul pulmonar. Este posibil ca savantul să joace pur şi simplu rolul **avocatului diavolului** pentru a-i determina pe ceilalţi oameni de ştiinţă să-şi rafineze raţionamentele despre fumat. Dar, dacă nu aşa stau lucrurile, atunci ipoteza sa alternativă ar trebui evaluată pentru forţa sa explicativă şi capacitatea predictivă.

cuvinte persuasive

Cuvinte ca „(în mod) sigur“, „evident“ şi „clar“, al căror rol principal este să-l convingă pe cititor sau ascultător de adevărul a ceea ce este asertat. Sunt folosite pentru efecte retorice (vezi **retorică**).

În multe cazuri, folosirea unor asemenea cuvinte este justificată, pentru că ar fi plictisitor să înşirăm dovezile copleşitoare în spijinul unei anumite aserţiuni precedate, spre exemplu, de „evident“. Viaţa este prea scurtă pentru a ne pierde timpul apărându-ne toate aserţiunile, mai ales atunci când există bune şanse ca persoana căreia ne adresăm să împărtăşească multe din opiniile noastre pe acea temă. Totuşi, se întâmplă câteodată să fie nevoie de mai mult decât de înflorirea retorică a folosirii unor cuvinte persuasive. În unele cazuri, cuvintele persuasive sunt folosite pentru a introduce concluzii neîntemeiate. Cititorii sau ascultătorii neatenţi s-ar putea trezi dând din cap în semn de acord când întâlnesc aceste cuvinte familiare, fără să se oprească pentru a vedea dacă ceea ce este asertat este sau nu *în mod evident* adevărat. Dacă cineva spune „Este evident că trebuie să credem orice mărturie a poliţiei“, cuvântul „evident“ stă în locul unui argument pentru această concluzie şi în acelaşi timp ne invită să fim de acord cu vorbitorul. Dar care este **premisa** implicată de acest cuvânt? Probabil este ceva de genul „Poliţia nu ar falsifica vreodată dovezi şi n-ar minţi sub jurământ“. Totuşi,

această premisă sugerată este falsă: din păcate, există cazuri în care ofițeri de poliție au falsificat dovezi şi au mințit sub jurământ. Folosirea cuvântului persuasiv în locul premisei îl face pe ascultător să scape mai uşor din vedere ceea ce este de fapt în joc . Acest tip de folosire a cuvintelor persuasive nu este întotdeauna conştient, mai ales în conversație. Cei ce folosesc asemenea cuvinte nu încearcă întotdeauna să convingă pe cineva de ceva despre care ei ştiu că nu este adevărat; deseori folosesc doar un mod prescurtat de a-şi exprima propriile opinii.

D

ddacă

Prescurtarea logicienilor pentru „dacă şi numai dacă".

deci

Vezi **cuvinte persuasive** şi **„prin urmare" greşit şi „deci" greşit**.

deducţie

Raţionare validă (vezi **validitate**) de la **premise** la **concluzie.** Argumentele deductive conservă adevărul, adică, dacă plecăm de la premise adevărate, concluzia trebuie să fie adevărată. Spre deosebire de **inducţie**, deducţia de la premise adevărate garantează concluzii adevărate.

De exemplu, următorul argument este deductiv:

Dacă cineva conduce după ce a băut, merită să fie amendat.
Tu conduci după ce ai băut.
Deci meriţi să fii amendat.

Dacă premisele sunt adevărate, concluzia trebuie să fie adevărată. Concluzia înfățișează ceea ce este implicit în premise. Să luăm alt exemplu de deducție:

Toți zeii sunt nemuritori.
Zeus este un zeu.
Prin urmare Zeus este nemuritor.

La fel, dacă premisele sunt adevărate, concluzia trebuie să fie adevărată.

definiție

Vezi **definiție de dicționar, strategia Humpty Dumpty, definiție stipulativă** și **condiții necesare și suficiente.**

definiție persuasivă

Formă de **retorică** prin care un cuvânt este definit într-un anumit mod **emoțional** sau printr-o eroare de tipul ***petitio principii*** (vezi ***petitio principii***). În mod caracteristic, definiția va fi atunci folosită pentru a ajunge la concluzia dorită în problema în discuție.

De exemplu, cineva care definește „democrația" ca „lege a mulțimii" este vinovat de folosirea unei definiții persuasive, căci conotațiile cuvântului „mulțime" sunt negative și sunt, fără îndoială, gândite să stârnească opoziție față de democrație; în cele mai multe discuții despre democrație, acest gen de definiție ar fi o eroare *petitio principii* în legătură cu valoarea democrației.

definiții de dicționar

Explicații pentru felul în care cuvintele sunt și au fost folosite. Unii oameni consideră dicționarul ca fiind judecătorul final în problema sensului cuvintelor. De exemplu, asemenea persoane vor presupune că la întrebarea „Ce este arta?" se

poate răspunde consultând cel mai bun dicționar pe care-l avem la dispoziție. Dar este prea optimist să credem acest lucru: când cineva pune o întrebare de genul „Ce este arta?“ nu cere o informație de acest gen. Știm cu aproximație în ce sens folosesc oamenii cuvântul „artă“, dar asta nu rezolvă problema a ceea ce este arta de fapt, sau dacă anumite moduri în care este folosit cuvântul pot fi justificate sau nu. Un răspuns satisfăcător la întrebare depășește cu mult descrierea practicii lingvistice și ne va spune, poate, dacă este întemeiat să folosim cuvântul pentru, spre exemplu, o oaie moartă suspendată într-un bazin de aldehidă formică.

Simpla înregistrare a folosirii anumitor cuvinte este neutră pentru problema dacă există o justificare independentă pentru folosirea cuvintelor în acest fel. Mai mult, definițiile de dicționar sunt de obicei destul de scurte și deseori oarecum vagi (vezi **vaguitate**); uneori oferă doar sinonime sau sinonime aproximative ale cuvântului în chestiune. Ar fi tentant să începi o discuție despre natura dreptății consultând un dicționar demn de încredere, pentru a vedea cum este folosit cuvântul în mod obișnuit. Dar asta nu va răspunde la întrebarea filosofului politic „Ce este dreptatea?“. În cel mai bun caz, ar putea oferi un punct de plecare pentru discuție. A trata dicționarul ca pe un arbitru în dezbateri de acest gen înseamnă a-i acorda o autoritate nepotrivită; presupune **supoziția** că folosirea comună a termenului este aceea pentru care există cea mai bună justificare, o supoziție care de obicei nu e întemeiată.

Asta nu înseamnă că dicționarul nu poate fi judecătorul final în *unele* probleme; dacă vrem să știm cum sunt întrebuințate cuvintele și cum sunt ortografiate convențional, aici trebuie să ne uităm. Totuși, este o greșeală să așteptăm ca dicționarul să ofere răspunsuri la întrebări teoretice precum „Ce este arta?“ sau „Ce este dreptatea?“. (Vezi și **eroarea etimologică, strategia Humpty Dumpty** și **definiție stipulativă**.)

definiţii operaţionale

Alt nume al **definiţiilor stipulative.**

definiţii stipulative

Definiţii care sunt mai curând rezultatul unor decizii conştiente şi explicite cu privire la felul în care va fi folosit un cuvânt sau o expresie, decât definiţii bazate pe analiza felului în care sunt folosite cuvintele în mod obişnuit (vezi **definiţii de dicţionar**). A da o definiţie stipulativă unui cuvânt sau unei expresii este echivalent cu a spune „Voi folosi acest cuvânt sau expresie în acest fel, chiar dacă el este uneori folosit într-un înţeles uşor diferit". Pentru a evita confuzia, este deseori necesar să clarificăm ce înţelegem exact printr-un anumit cuvânt sau expresie. Asta e important în special dacă îl folosim într-un mod neuzual sau dacă are mai multe interpretări posibile. De obicei, asta înseamnă a da o definiţie mai restrânsă sau cel puţin mai selectivă decât cea din dicţionar. Ar fi absurd să ne oprim să dăm definiţii tuturor termenilor importanţi dintr-un **argument.** Pentru a putea comunica, trebuie să facem numeroase **supoziţii** despre cunoaşterea lingvistică şi opiniile împărtăşite de toată lumea. Totuşi, în special în domeniul cercetării **empirice**, definiţiile stipulative ale termenilor cheie pot preveni confuzii.

De exemplu, o echipă de psihologi cercetători în probleme de educaţie ar putea stipula că atunci când descriu pe cineva drept „inteligent", pentru scopurile proiectului de cercetare, vor înţelege că acea persoană este capabilă să obţină un scor mai mare de 100 la un test de inteligenţă. Cuvântul „inteligenţă" este oarecum vag dacă nu i se dă o definiţie precisă sau nu este folosit într-un context în care este implicată o asemenea definiţie. A da o definiţie stipulativă duce aici la evitarea confuziei, explicitând modul în care cercetătorii folosesc termenul. Când sunt folosite în ştiinţele experimentale, definiţiile stipulative sunt deseori numite definiţii operaţionale.

Totuşi, folosirea definiţiilor stipulative poate duce uneori la neînțelegeri. Dacă cineva ar urma să citească raportul psihologilor din exemplul de mai sus, uitând că termenul „inteligent" a fost folosit în acest fel, ar înțelege termenul într-un sens mai colocvial. Rezultatul ar fi un eşec al comunicării. Asemenea neînţelegeri apar, cel mai probabil, când se dau definiții stipulative pentru cuvinte care sunt folosite în mod obişnuit şi când aceste definiții diferă semnificativ de cele din viața de zi cu zi.

E important să înțelegem că în limbajul comun termenii nu se debarasează uşor de asociațiile lor caracteristice şi că mulți cititori vor reveni la folosirea comună a termenului dacă nu le este amintită frecvent definiția stipulativă. „Sărăcie", de exemplu, este un cuvânt emoțional (vezi **limbaj emoțional**), care sugerează o mare strâmtorare şi o lipsă a necesităților de bază precum hrana, adăpostul şi îmbrăcămintea. Unii sociologi folosesc totuşi termenul în mod diferit, stipulând că sărăcia este totdeauna relativă la nevoile sociale caracteristice unei anumite societăți. Folosind această definiție stipulativă, s-ar putea arăta că o persoană din Marea Britanie contemporană care nu-şi poate permite să dețină un televizor color urmează a fi considerată din acest motiv o persoană care se află într-o stare de sărăcie. Totuşi, dacă rezultatele acestui tip de investigație sociologică a sărăciei sunt publicate în cotidiane, pentru cei mai mulți cititori va fi greu să țină minte definiția specială a „sărăciei" care a fost folosită. Cuvintele sunt încăpățânate: ele rezistă la încercarea de a le elibera de sensul lor de zi cu zi şi în multe situații este mai bine să se inventeze un nou termen, decât să se stipuleze un sens neuzual pentru un termen vechi (vezi şi **strategia Humpty Dumpty**).

distragerea atenției

Vezi **heringi roşii, irelevanţă, răspunsul politicianului** şi **ecran de fum**.

dovadă

Vezi **dovada anecdotică, empiric** şi **„cercetările arată că...“.**

dovadă anecdotică

Dovadă bazată pe unele relatări despre ceea ce ni s-a întâmplat nouă sau cunoscuţilor noştri. În multe situaţii, aceasta este o dovadă foarte slabă şi implică, în mod caracteristic, generalizarea pornind de la un caz particular (vezi **generalizare pripită**).

De exemplu, dacă dezbateţi problema acupuncturii ca alternativă adecvată la medicina convenţională, cineva v-ar putea spune că prietenul său a încercat acupunctura şi că se pare că aceasta a făcut minuni. Prezentată astfel, aceasta este numai o dovadă anecdotică. În primul rând, există riscul ca detaliile să sufere modificări, de vreme ce sunt repovestite. Mai mult, ar fi iresponsabil să se susţină pe baza acestui singur caz că acupunctura este o alternativă la medicina convenţională : dovada anecdotică este diferită de investigaţia ştiinţifică a eficacităţii acupuncturii. De exemplu, un om de ştiinţă care cercetează această problemă ar dori să aibă un grup de control pentru a vedea dacă bolnavii se însănătoşesc spontan, fără a urma nici un tratament. Omul de ştiinţă ar lua în considerare mai mult decât un singur caz şi ar urmări evoluţia cazurilor individuale pentru a vedea dacă sănătatea se îmbunătăţeşte rapid. Şi, desigur, vor trebui făcute comparaţii între efectele acupuncturii şi mai multe tehnici medicale convenţionale, ţinând seama de efectul placebo şi de posibilitatea unei însănătoşiri spontane. Dovada anecdotică nu poate produce, de obicei, acest tip de informaţii într-o formă demnă de încredere.

Expresia „dovadă anecdotică“ este des folosită pentru a sugera că dovada este *numai* anecdotică, deci într-un mod peiorativ. Totuşi, nu orice dovadă anecdotică este nesigură: dacă

avem temeiuri să ne încredem în sursa acestei dovezi, atunci dovada anecdotică poate ajuta la susţinerea sau la subminarea unei concluzii. Într-adevăr, multe tipuri de cercetări ştiinţifice încep prin examinarea dovezilor anecdotice despre fenomenul ce urmează a fi investigat şi, pe această bază, dezvoltă o metodă de a testa dacă această dovadă este sau nu în sprijinul problemei în cauză. De exemplu, cercetarea unor posibile tratamente ale crampelor nocturne la pacienţii în vârstă ar putea începe de la considerarea dovezii anecdotice că administrarea chininei în apă tonică reduce frecvenţa acestora. Examinarea în detaliu a pacienţilor ar putea dezvălui apoi că dovada anecdotică este nesigură şi că efectul chininei asupra incidenţei crampelor este minim.

Oportunitatea utilizării dovezilor anecdotice depinde în întregime de context şi de tipul de dovadă anecdotică de care dispunem.

E

Ee

echivocaţie

Tip de **ambiguitate** lexicală în care acelaşi cuvânt sau expresie este folosit de două sau mai multe ori într-un **argument**, dar de fiecare dată într-un sens diferit. Vorbitorul tratează întrebuinţările diferite ale cuvântului sau expresiei ca şi cum ar avea acelaşi sens.

De exemplu, să luăm în considerare această variantă a unei **deducţii** bine cunoscute:

Toţi oamenii sunt muritori.
Pelé este om.
Totuşi Pelé este nemuritor.
Deci cel puţin un om este nemuritor.

Sau aceasta:

Toţi oamenii sunt muritori.
Boudicca nu este un om.
Deci este posibil ca Boudicca să fie nemuritoare.

Cum poate fi adevărat în primul exemplu şi că Pelé este un om (şi deci muritor) şi că Pelé este nemuritor? Asta pare să fie echivalent cu a spune că Pelé este muritor şi că Pelé nu este mu-

ritor: **contradicție** pură. Răspunsul este că termenii „muritor" și „nemuritor" sunt folosiți într-un mod care creează confuzie, permițând unei persoane să fie și una și alta, fără să fie vorba de o contradicție. „Muritor" înseamnă aici „va muri"; dar „nemuritor" nu se referă la absența morții corporale, ci se referă de fapt la acele persoane a căror faimă va rezista și după moarte. Folosindu-le în acest fel, nu este nici o contradicție în a pretinde și că un om va muri și că este totuși nemuritor.

Al doilea argument dă un exemplu suplimentar de echivocație. De data aceasta, cuvântul folosit în sensuri diferite este „om": în prima premisă, unde apare la plural, are înțelesul de „ființe umane"; în a doua premisă are înțelesul de „ființă umană de gen masculin". Amândouă aceste exemple sunt oarecum forțate: concluziile sunt în mod deliberat paradoxale și este improbabil să creeze confuzie autentică.

Să luăm alt exemplu, de data asta puțin mai realist. Cineva ar putea argumenta în următorul fel:

Nu poate fi drept să înșeli pe cineva deliberat.

Deci nimeni nu are dreptul să înșele pe cineva deliberat.

În prima premisă, cuvântul „drept" este folosit în sensul de „drept din punct de vedere moral"; în a doua, pare să se refere la drepturi *legale*, care, deși înrudite, nu sunt același lucru. În mod evident, multe acțiuni care sunt nedrepte din punct de vedere moral nu sunt interzise de lege: de exemplu, ar putea fi nedrept din punct de vedere moral să mănânci carne, care provine din sacrificarea fără milă a unui animal, dar, după cum stau lucrurile, avem dreptul legal de a face asta, dacă vrem. A trece în acest fel de la ceea ce este drept din punct de vedere moral la ceea ce avem dreptul legal să facem este o formă de echivocație. Acest tip de echivocație ia naștere în general din neatenție; totuși, multe cazuri de echivocație implică deliberat o înțelegere greșită (vezi și **om de paie**).

Dacă, spre exemplu, cineva susține egalitatea ca țel politic, este foarte puțin probabil să înțeleagă „egalitatea" în sensul de

„uniformitate totală". Cerința egalității este în general cerința egalității de tratament, egalității de respect, egalității în accesul la putere, egalității de șanse, de a nu se ține cont de trăsături nerelevante ș.a.m.d. Nu este aproape niciodată cerința ca fiecare să fie tratat exact în același fel, în orice privință. Și nici nu-și propune drept scop crearea unei lumi în care toți să tindă pe cât posibil spre identitate. Totuși, unii critici ai egalitarismului oscilează între interpretarea „egalității" în sensurile descrise mai sus și în interpretarea ei ca „uniformitate". Argumentul lor are în general următoarea formă:

> Vrei egalitate (în tratament, respect, acces la putere, șanse etc.).
>
> Egalitatea (în sensul de uniformitate totală) este un scop nerealizabil și indezirabil.
>
> Prin urmare ceea ce vrei este nerealizabil și indezirabil.

Enunțat în acest fel, este ușor de văzut că acest tip de critică implică echivocația în legătură cu sensul „egalității". Asemenea echivocații nu sunt necesar deliberate. Când *sunt* deliberate, sunt de obicei o formă de **sofistică** sau, poate, de **gândire deziderativă.**

ecran de fum

Truc retoric (vezi **retorică**) prin care vorbitorul își ascunde ignoranța sau necinstea printr-un **jargon** lipsit de sens, printr-o **falsă profunzime** sau **sofistică.** La prima vedere, ascultătorul naiv poate fi păcălit de declarațiile care sună inteligent; la o inspecție mai atentă, se dovedește că nu s-a spus nimic important.

empiric

Bazat pe experiență sau observație. Cercetarea științifică este empirică: este bazată pe dovezi obținute prin observație, care sunt folosite pentru a susține sau a respinge (vezi **respingere**)

o ipoteză. De exemplu, un cercetător care ar dori să descopere dacă un anumit somnifer îi ajută într-adevăr să doarmă pe cei care au insomnii ar face un test empiric. Acest lucru ar putea implica o comparaţie între felul în care doarme un grup mare de pacienţi care au luat somniferul şi un grup asemănător, care nu l-a luat.

(Vezi şi **dovada anecdotică, inducţia** şi **„cercetările arată că..."**.)

entimemă

Argument cu o **premisă** suprimată. Cu alte cuvinte, este un argument cu o **asumpţie** tacită, fără de care **concluzia** ar fi ***non sequitur.***

Să luăm următorul exemplu:

> Acest ziar publică minciuni în mod făţiş, deci ar trebui interzisă apariţia sa.

Cel ce enunţă această propoziţie poate la fel de bine să înfăţişeze un argument implicit, în loc să aserteze pur şi simplu o opinie (vezi **asertiune**): există o premisă neenunţată, care, dacă este adăugată, transformă exemplul nostru într-o **deducţie.** Structura argumentului complet ar fi:

> Oricărui ziar care publică minciuni în mod făţiş ar trebui să i se interzică apariţia.
> Acest ziar publică minciuni în mod făţiş.
> Deci acestui ziar ar trebui să i se interzică apariţia.

Evident, ar fi fost plictisitor şi nenecesar să înfăţişăm întregul argument şi, în cele mai multe situaţii, premisa suprimată ar fi fost destul de uşor de înţeles. Totuşi, în multe cazuri în care asumpţiile nu sunt făcute explicite, scopul este **ambiguitatea.** De exemplu, dacă cineva ar declara: „Fumatul în restaurante este neplăcut pentru nefumători, deci ar trebui să fie interzis", n-ar fi clar care este premisa implicită. Ar putea fi „Toate activităţile publice care sunt neplăcute pentru unii oameni ar trebui să fie

interzise“ (ceea ce, dacă ar fi luat în serios, ar duce la o limitare serioasă a libertății individuale, vezi **argumentul complicității la vinovăție**); sau poate „Toate activitățile publice care sunt neplăcute pentru un număr foarte mare de oameni ar trebui să fie interzise“ (şi acest lucru, dacă ar fi aplicat unei serii de cazuri, ar duce la limitarea serioasă a libertății individuale). Poate aici este vorba de o asumare implicită a cunoscutelor efecte periculoase ale fumatului pasiv, care face un caz special din interzicerea fumatului în restaurante. ; sau poate principiul asumat este că orice activitate publică sau privată care este supărătoare pentru alții ar trebui declarată ilegală (un principiu extrem şi inaplicabil). În acest tip de cazuri, este important să fie clarificată premisa neenunțată. Deseori, vorbitorii sunt oarecum neclari în privința premiselor implicite; în asemenea cazuri, folosirea lui „deci“ sau „prin urmare“ poate fi greşită (vezi **„prin urmare“ greşit şi „deci“ greşit**).

eroare

Vezi **eroare formală, eroare neformală, „asta este o eroare“** şi multe alte articole ale acestei cărți.

eroare formală

Orice formă nevalidă de **argument**, adică în care **premisele** pot fi adevărate fără ca şi **concluzia** să fie în mod necesar adevărată (vezi şi ***non sequitur***). Spre deosebire de argumentele valide (vezi **validitate**), erorile formale nu conservă adevărul: structura lor nu garantează o concluzie adevărată din premise adevărate. Chiar dacă se dovedeşte adevărată concluzia, ea tot nu a fost derivată printr-o metodă sigură.

Un exemplu de eroare formală este oferit de argumentul familiar al vânătorii de vrăjitoare. De exemplu, o persoană îngrijorată de răspândirea vrăjitoarelor ar putea argumenta în felul următor:

Toate vrăjitoarele au pisici negre.
Vecina mea are o pisică neagră.
Deci vecina mea trebuie să fie vrăjitoare.

Acesta este un raționament incorect, căci structura sa este nevalidă. Din faptul că vecina are o pisică neagră nu decurge că ea este vrăjitoare, chiar dacă prima premisă este adevărată. Prima premisă nu ne spune că toate posesoarele de pisici negre sunt vrăjitoare; ci doar că toate vrăjitoarele au pisici negre, ceea ce nu este deloc același lucru. Pentru ca această concluzie să decurgă din premise, prima premisă ar trebui să enunțe că toate vrăjitoarele *și numai* ele posedă pisici negre, altfel lasă deschisă posibilitatea ca unele persoane care posedă pisici negre să nu fie vrăjitoare și astfel posibilitatea ca vecina celui ce argumentează să nu fie vrăjitoare. Deși atunci când este enunțat în acest fel este relativ ușor de stabilit ce este greșit în acest mod de argumentare, la prima vedere raționamentul poate fi totuși ispititor. Termenul „eroare“ este folosit, într-un sens mai slab, pentru orice raționament greșit. (Vezi **eroare neformală** și **„asta este o eroare“**.)

eroare genetică

Eroare neformală de forma „x provine din y, deci x trebuie să aibă acum niște trăsături comune cu y“, deși de obicei raționamentul este mai degrabă sugerat decât enunțat explicit. Nu este un mod de argumentare sigur, deoarece în multe cazuri singura legătură dintre un lucru și descendentul său este cea genetică; doar din faptul că un lucru s-a născut din altul nu rezultă că el are vreo trăsătură importantă comună cu originea sa.

E ușor de văzut ce este greșit în acest tip de raționare dacă luăm niște exemple extreme: puii provin din ouă, dar nu decurge de aici, în nici un caz, că puii adulți se vor sparge când cad și nici că sunt ingredientul principal al bezelelor; cărțile sunt tipărite pe hârtia obținută din lemnul copacilor, dar nu rezultă că ele trebuie udate sau văruite anual.

Filosoful Friedrich Nietzsche este uneori acuzat de a fi comis această eroare în cartea sa *Genealogia moralei*. Intenţia sa era să arate că originile unor concepte morale cheie se află în resentiment şi ura de sine. Ideea era că, indicând originea istorică a unor sentimente altruiste, subminează locul primordial acordat acestora în morala creştină. Totuşi, chiar dacă a avut dreptate în legătură cu originile acestor concepte, cu siguranță nu urmează de aici că ele sunt mai puţin importante astăzi, din cauza sursei lor originare.

Episcopul Wilberforce a folosit eroarea genetică în scopuri retorice (vezi **retorică**), atunci când a argumentat împotriva teoriei evoluţioniste a lui Charles Darwin. Într-o dezbatere publică cu Thomas Huxley, un apărător al concepției lui Darwin, el a întrebat din partea cui este Huxley descendent din maimuţe, a bunicului sau a bunicii. Sugestia era că dacă Huxley descindea din maimuțe, atunci unul sau ambii bunici ai săi trebuie să fi avut evidente trăsături asemănătoare maimuțelor. Este de presupus că aceasta trebuia să fie o **respingere** cu mijloacele **strategiei consecințelor absurde**. Totuşi, era greşită în cel puțin două privinţe. În primul rând, era o caricatură a concepţiei lui Darwin (vezi **om de paie**), deoarece Darwin a susţinut că oamenii au ca strămoşi imediaţi creaturi asemănătoare maimuțelor, nu maimuţe; el a susținut, de asemenea, că procesul evoluției a fost gradual, având loc pe parcursul a mii de ani, nu în câteva generaţii. Dar cealaltă greşeală, mai importantă, a fost **supoziția** lui Wilberforce că ceea ce provine din maimuţe trebuie să fie asemănător maimuţelor. Dacă este aşa sau nu, depinde în întregime de natura provenienţei.

O formă obişnuită a erorii genetice apare atunci când se examinează originile unui cuvânt cu scopul de a determina sensul său actual (vezi **eroarea etimologică**). Aici, şi în toate cazurile de erori genetice, poate fi adevărat că există o legătură importantă între origine şi descendenții ei, dar simpla relaţie genetică nu garantează acest lucru.

eroare neformală

Orice tip de argument greşit sau nesigur, diferit de **eroarea formală**. Erorile neformale pot fi forme de argument perfect valide din punctul de vedere al structurii lor logice. Cartea de faţă cuprinde multe articole despre erorile neformale. De exemplu, **eroarea etimologică** nu este o formă de argument nevalidă, ci mai degrabă este un mod de argumentare bazat pe premisa falsă că sensul unui cuvânt este întotdeauna fixat de sensul său originar sau de sensul originar al părţilor sale constitutive. Ori de câte ori am catalogat un tip de argument drept o eroare, am indicat dacă este o eroare formală sau neformală. Ar fi putut părea mai practic să fi evitat **ambiguitatea** lexicală, inventând un termen alternativ pentru „eroare neformală"; totuşi, deoarece multe moduri de argumentare descrise în această carte au nume bine stabilite, acest lucru ar fi necesitat redenumiri substanţiale, care ar fi putut crea o mai mare confuzie decât menţinerea termenului „eroare".

Mai există o întrebuinţare a cuvântului „eroare", care ar fi mai bine să fie evitată: ca sinonim pentru „ceva fals". Astfel, în propoziţia „E o eroare să credem că putem face să dispară şomajul", vorbitorul foloseşte cuvântul în acest sens: asertează pur şi simplu că nu este adevărat că toată lumea poate avea o slujbă. Nu este vorba de vreo structură particulară, o tehnică sau un mod de raţionare prezentate ca o presupusă eroare; mai degrabă vorbitorul foloseşte termenul pentru a-şi exprima un puternic dezacord cu punctul de vedere opus. Acest sens colocvial al „erorii" este uneori întrebuinţat ca o formă de **retorică**: folosind conotaţiile cuvântului, un polemist poate încerca deliberat să-i convingă pe cititori sau ascultători că punctul de vedere opus implică un raţionament greşit, în timp ce, de fapt, nu este vorba decât de exprimarea dezacordului (vezi şi **echivocaţie** şi **„asta este o eroare"**).

eroarea bunei companii

Vezi **eroarea proastei companii** şi **competenţă universală.**

eroarea democratică

Metodă de raţionare nesigură ce tratează opiniile exprimate prin vot ale majorităţii ca pe o sursă de adevăr şi ca pe un ghid sigur de acţiune în *orice* problemă. Aceasta este o **eroare neformală.** Democraţia politică este de dorit pentru că permite participarea politică la scară largă şi poate asigura un control preţios asupra posibililor tirani. Totuşi, există multe domenii ale vieţii în care votul ar fi o modalitate foarte nesigură de a descoperi care este cel mai potrivit mod de acţiune. Oamenii care cedează erorii democratice simt nevoia să supună la vot o hotărâre ori de câte ori este posibil, presupunând în mod naiv că acesta este cel mai bun mod de a descoperi adevărul în toate împrejurările sau că este cea mai bună strategie de a lua decizii raţionale. Dar, în mod evident, dacă majoritatea votanţilor sunt în mare măsură ignoranţi în problema pentru care votează, acest lucru este probabil să se reflecte în felul în care votează.

De exemplu, un pilot care trebuie să hotărască dacă aterizează de urgenţă sau nu, din cauza condiţiilor atmosferice proaste, ar fi rău sfătuit dacă le-ar permite pasagerilor să voteze în această problemă; nici o decizie a majorităţii nu s-ar baza probabil pe o cunoaştere completă a consecinţelor posibile şi pe o apreciere a pericolelor ce s-ar putea ivi. Ar fi de asemenea o renunţare la îndeplinirea responsabilităţilor dacă pilotul s-ar eschiva de la luarea deciziei. Deseori, cei ce vor să supună la vot decizii importante folosesc procedura democratică pentru a nu-şi asuma responsabilitatea pentru deciziile pe care le iau: cu alte cuvinte, încrederea lor în procedura democratică implică un fel de **gândire deziderativă,** de vreme ce le convine să nu fie puşi

în situația de a-și asuma responsabilitatea finală. Adevărul este că democrația este prețioasă numai în unele împrejurări; în altele este complet nepotrivită. În general este nevoie de o majoritate *informată*, nu doar de o majoritate.

eroarea etimologică

Trecerea nesigură și deseori greșită de la sensul originar al unui cuvânt la sensul său actual.

Formă de **eroare genetică**, eroarea etimologică este o **eroare neformală**. Etimologia este studiul originii cuvintelor. Acest tip de trecere este uneori informativ, dar nu este deloc demn de încredere: datorită faptului că un cuvânt sau o expresie a avut, la origine, un anumit înțeles, **supoziția** este că va păstra întotdeauna acel înțeles, chiar dacă este doar o parte a unui cuvânt și este folosit într-un context diferit, poate cu mii de ani mai târziu, deseori fără a cunoaște sensul originar. Dar analiza etimologică este doar *uneori* valoroasă pentru înțelegerea sensului contemporan: nu rezultă că un cuvânt va continua să aibă întotdeauna un anumit sens pentru că acela a fost sensul pe care l-a avut la origine. Pentru cei care și-au petrecut mulți ani perfecționându-și cunoașterea limbilor clasice eroarea etimologică este foarte tentantă și îi cad pradă frecvent. Cu toate astea, etimologia ar trebui folosită numai atunci când este într-adevăr edificatoare. Problema este că sensurile cuvintelor nu sunt fixate în întregime de originile lor, deși cuvintele păstrează adesea urme ale sensurilor originare. Cel mai sigur indicator al sensului unui cuvânt este folosirea sa curentă, mai degrabă decât etimologia lui (vezi și **definiție de dicționar** și **definiție stipulativă**).

De exemplu, cuvântul „postum“ este compus din două cuvinte latinești, „post“, care înseamnă „după“ și „humus“, care înseamnă „pământ“, cu sensul implicit de îngropare în pământ. „Postum“ este în prezent folosit cu referire la un copil

născut după moartea tatălui său, sau, mai comun, cu referire la o carte publicată după moartea autorului său. Deci sensul esențial este „după moarte“. Totuşi, cineva care comite eroarea etimologică ar putea insista că „postum“ n-ar putea fi folosit în mod corect cu referire la copilul sau la opera unei persoane al cărui corp s-a pierdut în mare, sau a fost incinerat, pentru că nu a fost îngropat în pământ. Aceasta ar fi **pedanterie**. Şi ar trăda, de asemenea, necunoaşterea naturii limbajului.

Cuvântul englezesc „drab“ (cârpă) însemna la origine „prostituată“. Totuşi, dacă cineva descrie astăzi hainele unei femei drept „cârpă“, asta se referă numai la felul în care se îmbracă, şi nu la profesia ei. Cuvântul „horror“ provine dintr-un cuvânt latinesc care sugerează zbârlirea părului de groază: acest fapt etimologic este interesant şi coincide în mare măsură cu folosirea sa în prezent aşa încât, de exemplu, un film horror este tipul de film care face să ți se ridice părul de groază. Dar faptul etimologic nu fixează în nici un caz sensul pentru totdeauna.

Eroarea etimologică este comisă uneori în discursurile politice, ca o formă de **retorică.** Cei care scriu discursurile încep adesea prin a căuta originile unui cuvânt-cheie în discurs. Apoi dezvoltă această temă pentru a demonstra punctul de vedere cerut, susținând că dezvăluie sensuri interesante ce există latent în cuvântul respectiv. Aşa de exemplu, cineva care sprijină discuțiile contradictorii pe probleme politice în Parlamentul Britanic ar putea atrage atenția asupra faptului că termenul „Parlament“ are ca origine cuvântul franțuzesc *parlement*, care înseamnă „vorbire“ şi l-ar putea folosi apoi pentru a argumenta că, *prin urmare*, (exemplu de **„prin urmare“ greşit**) ar trebui ca problemele să fie discutate mai mult în Parlament (vezi **eroarea temeiurilor nesatisfăcătoare**). Totuşi, sensul prezent al „Parlamentului“ nu poate fi redus la asta; chiar dacă mai conține urme ale sensului originar, sensul central este de corp legislativ suprem al Marii Britanii.

eroarea jucătorului de noroc

Eroarea de a crede că la jocurile de noroc şansele de câştig cresc pe măsură ce pierzi mai mult. Jucătorii sunt în mod special înclinați să creadă că dacă n-au câştigat de mult timp, şansele lor de câştig la următoarea rundă sunt mult sporite. Pentru multe jocuri de noroc, cum este ruleta, asta este doar **gândire deziderativă**. Într-un simplu joc de aruncat cu banul, este la fel de probabil să cadă cap sau să cadă pajură, presupunând că moneda este echilibrată. Deci, dacă arunc cu banul de o sută de ori, este de aşteptat să cadă cap de aproximativ cincizeci de ori. Asemănător, la ruletă este la fel de probabil să cadă un număr roşu sau unul negru (deşi nu există chiar 50 la sută şanse pentru fiecare, deoarece la majoritatea ruletelor numărul zero este verde). De aici, jucătorul necritic va conchide că dacă a căzut cap de mai multe ori la rând sau dacă a ieşit de mai multe ori la rând un număr roşu la ruletă, atunci, după o presupusă „lege a mediei", este foarte probabil ca următorul să fie pajură sau un număr negru.

Cu toate astea, cum nici banul, nici ruleta nu au memorie, nu-şi pot aminti în nici un fel rezultatele rotațiilor anterioare şi nu pot ajusta, în consecință, rezultatul jocului în acest moment. Prin urmare, ori de câte ori este aruncată o monedă echilibrată, există aceleaşi şanse de 50 la sută să cadă cap şi probabilitatea aceasta nu se schimbă niciodată, indiferent de câte ori la rând se întâmplă să cadă pajură; ori de câte ori o ruletă echilibrată este învârtită, există exact aceeaşi şansă ca bila să se oprească pe negru.

Jucătorii care îşi spun „N-am câştigat azi, nici ieri, deci şansele mele de a câştiga mâine trebuie să fi crescut mult" se înşală amarnic. Au căzut peste o versiune a acestei foarte răspândite **erori neformale**.

Sunt, desigur, unele jocuri în care şansele de a câştiga sau de a pierde variază: de exemplu, aşa numita ruletă rusească. Se pune un singur glonț într-o armă, lăsând cinci spații goale. Dacă cineva îşi îndreaptă arma spre tâmplă şi trage, are o şan-

să din şase de a se împuşca. Presupunând că arma trece automat la următorul spaţiu liber, următoarea persoană va avea o şansă din cinci de a se împuşca; următoarea, una din patru; şi aşa mai departe, până când cineva este într-adevăr împuşcat. Dacă totuşi butoiaşul armei este rotit după ce fiecare persoană apasă pe trăgaci, atunci, ca la ruleta convenţională, şansele nu se schimbă de la caz la caz; există întotdeauna o şansă din şase de a fi împuşcat, până când cineva este într-adevăr împuşcat. Eroarea jucătorului constă în a confunda ultimul tip de joc cu primul, deşi de obicei rezultatele calculului greşit sunt mai puţin serioase decât la ruleta rusească.

eroarea proastei companii

A ataca punctul de vedere al unei persoane doar pe temeiul că acesta a mai fost susținut de o persoană care este în mod evident rea sau stupidă. Aceasta este o **eroare neformală**. Se sugerează că dacă o persoană care este în mod evident rea sau stupidă a susținut acel punct de vedere, trebuie să fii tu însuţi rău sau stupid pentru a-l susţine. Se vede clar că aceasta nu este o formă sigură de argumentare dacă luăm în considerare exemple particulare.

De exemplu, un savant care, după ce a condus multe experimente ajunge la **concluzia** că există o formă limitată de telepatie, nu trebuie să renunţe la aceste descoperiri pentru simplul fapt că mulţi oameni cred în telepatie doar din cauza **gândirii deziderative**. Savantul are dovezi pentru opiniile sale; ceilalți oameni nu au decât dorința ca aceste lucruri să se petreacă. Dar faptul că ei sunt o companie intelectuală proastă nu subminează în nici un fel **concluzia** savantului.

Un al doilea exemplu: dacă dumneavoastră susțineți legalizarea unor forme de eutanasie, iar cineva încearcă să respingă (vezi **respingere**) argumentul arătând că Adolf Hitler era adept al acesteia şi că a introdus un program de eutanasie care a dus la moartea a 70 000 de pacienți spitalizaţi, acesta se face

vinovat de folosirea erorii proastei companii. În paranteză fie spus, s-ar face vinovat şi de **echivocaţie,** deoarece nu este deloc clar că vreuna din aşa numitele politici de „eutanasie" duse de Hitler merită acest nume. Ar putea de asemenea folosi un **argument** implicit **al pantei alunecoase,** sugerând că dacă se legalizează anumite forme de omor, aceasta va conduce inexorabil la genocid. Totuşi, eroarea proastei companii folosită aici sugerează că, datorită faptului că Hitler a fost de acord cu ceva, trebuie ca acest lucru să fie nedrept sau să se bazeze pe o opinie falsă. Ceea ce nu înseamnă că nu ar putea exista raţiuni independente, potrivit cărora legalizarea eutanasiei ar putea fi o greşeală, ci doar că faptul că Hitler a pus în practică o politică a eutanasiei nu este în sine un bun temei pentru a evita acest lucru. Este necesară o analiză a asemănărilor relevante dintre cele două situaţii.

De obicei, oamenii care folosesc eroarea proastei companii o întrebuinţează ca pe o formă de **retorică**, astfel încât să vă convingă că punctul dumneavoastră de vedere nu poate fi susţinut. Este tentant să cedezi în faţa acestei retorici, în special fiindcă este tipic pentru persoanele rele sau stupide să aibă numeroase opinii false; de asemenea, poate fi foarte deconcertant să constaţi că eşti de acord cu oameni pe care îi dispreţuieşti total. Totuşi, asta nu este suficient pentru a demonstra că, dacă Hitler a avut o anumită opinie, decurge de aici că ea trebuie să fie falsă: avem nevoie de temeiuri suplimentare pentru a susţine că pretenţia este falsă. Până la urmă, Hitler credea că 2+3=5 şi că Berlinul se află în Germania. Această formă de argumentare ignoră faptul că persoanele rele şi stupide au nu numai numeroase opinii false, dar şi multe altele adevărate (vezi şi ***argumentum ad hominem*** şi **argumentul relativ la persoană**).

Eroarea proastei companii este uneori o formă de **entimemă,** adică un argument care are ca **premisă** importantă o **asumpţie** neenunţată. În exemplul de mai sus, asumpţia neenunţată este „Tot ceea ce susţine Hitler trebuie să fie nedrept pentru simplul fapt că este susţinut de el". Chiar dacă Hitler a susţinut multe

acțiuni reprobabile și a fost responsabil pentru unele dintre cele mai grave crime împotriva umanității, nu rezultă că *tot* ceea ce a susținut sau a crezut el a fost nedrept sau fals.

Eroarea proastei companii poate fi privită în contrast cu ceea ce s-ar putea numi eroarea bunei companii: eroarea de a crede orice lucru susținut de o persoană pe care o aprobăm (vezi și **ploconire, argumentul apelului la autoritate** și **competență universală**). În ambele cazuri, trebuie examinate dovezile și argumentele, ținând cont de faptul că, chiar dacă temeiurile oferite sunt slabe, concluziile se pot dovedi totuși adevărate (vezi **eroarea temeiurilor nesatisfăcătoare**).

eroarea temeiurilor nesatisfăcătoare

Eroarea de a presupune că dacă temeiurile oferite pentru o **concluzie** sunt false, atunci concluzia trebuie să fie și ea falsă. Aceasta este o **eroare formală**. Doar din faptul că temeiurile pentru care cineva crede un anumit lucru sunt temeiuri proaste nu rezultă că ceea ce crede acea persoană este neadevărat. Se pot deriva concluzii adevărate din **premise** false; este de asemenea posibil să le derivăm din premise adevărate, dar prin intermediul unui raționament incorect. Chiar și așa, poate fi tentant să credem că argumentele incorecte sau premisele false nu produc *niciodată* adevăr. De fapt, ele produc câteodată adevăr; doar că nu-l produc *în mod sigur*.

De exemplu, să considerăm următorul **argument:**

Toți peștii depun ouă.
Ornitorincul este un pește.
Deci ornitorincul face ouă.

Acesta este un argument valid (vezi **validitate**) cu două premise false și o concluzie adevărată. Prima premisă este falsă pentru că unii pești dau naștere unor pui vii; a doua premisă pentru că ornitorincul nu este cu siguranță un pește; concluzia, totuși, este adevărată pentru că ornitorincii *fac* ouă. Deci în unele cazuri poate decurge o concluzie adevărată, în ciuda fap-

tului că premisele sunt false, ceea ce înseamnă că nu se poate dovedi că o concluzie este falsă doar demonstrând că ea a fost derivată din premise false. Ceea ce se poate arăta prin această metodă este că o persoană care susține o opinie pe baza unor premise false sau a unei forme de raționament nevalide nu şi-a întemeiat în mod adecvat opinia. În această privință, situația este asemănătoare cu aceea în care cineva are o opinie adevărată numai pe baza unei **dovezi anecdotice**, dovadă ce ar putea totuşi să fie coroborată de cercetarea ştiințifică.

Să mai luăm un exemplu, de această dată exemplu de argument cu o concluzie adevărată derivată din premise adevărate, dar în care s-a raționat incorect:

> Unele galerii de artă nu percep taxă de intrare.
> London's National Gallery este o galerie de artă.
> Deci London's National Gallery nu percepe taxă de intrare.

Premisele acestui argument sunt adevărate; şi este adevărat că London's National Gallery nu percepe taxă de intrare. Totuşi, această concluzie nu decurge în mod sigur din premise, deoarece ele lasă deschisă posibilitatea ca London's National Gallery să perceapă o taxă de intrare. Cu alte cuvinte, acesta este un exemplu de **„deci" greşit** (vezi şi ***non sequitur***). Tot ce ne spune prima premisă este că *unele* galerii au intrarea gratuită; nu ne dă nici un indiciu dacă London's National Gallery intră sau nu în categoria galeriilor cu intrare gratuită. Modul în care a fost derivată concluzia este şubred şi nu arată dacă concluzia este sau nu adevărată (cum este cazul aici). Am comite eroarea temeiurilor nesatisfăcătoare dacă am crede că, subminând modul în care s-a ajuns la o concluzie, am demonstrat că ea este falsă: se poate ajunge la concluzii adevărate din întâmplare sau ele pot fi asertate fără dovezi potrivite care să le susțină.

Încă două exemple. O cercetare sociologică prost dirijată, care urmăreşte să aprecieze cauzele comportamentului criminal, s-ar putea să ajungă la nişte concluzii adevărate, în ciuda faptului că s-a bazat pe eşantioane nereprezentative şi pe teste

statistice necorespunzătoare. Cineva care nu ştie aproape nimic despre computere ar putea identifica în mod corect că unitatea de disc este defectă, chiar dacă modul în care a ajuns la această concluzie a conținut tot felul de erori de raționament. Raționamentul greşit nu garantează în nici un caz concluzii false. Deci, pentru a respinge (vezi **respingere**) o concluzie nu este suficient doar să arătăm că ea a fost derivată prin mijloace nesigure; trebuie să producem un argument suplimentar care să demonstreze că ea este falsă.

eroarea Van Gogh

Formă de **argument** nesigură ce îşi trage numele de la următorul exemplu:

Van Gogh a fost sărac şi neînţeles în timpul vieţii, şi totuşi acum este recunoscut ca un mare artist; eu sunt sărac şi neînțeles, deci şi eu voi fi până la urmă recunoscut ca un mare artist.

Deşi evident **nevalid**, acest tip de raționament poate fi atrăgător în special pentru artiştii care se luptă cu greutățile şi este o formă mult prea răspândită de **gândire deziderativă**. De obicei, argumentul nu este enunțat explicit; este mai degrabă implicit în felul în care trăiesc oamenii. Aceeaşi formă de argument apare în alte contexte; de exemplu „Mick Jagger şi cu mine am fost colegi în şcoala generală; Mick Jagger s-a dovedit a avea mare succes, deci voi avea şi eu".

Ceea ce este greşit în eroarea Van Gogh este că clasa oamenilor săraci, neînţeleşi şi neapreciaţi este mult mai mare decât clasa marilor artişti sau a vedetelor rock. Faptul că nişte însuşiri obişnuite le am atât eu, cât şi o personalitate nu garantează în nici un fel faptul că şi eu sunt o personalitate. Acest lucru ar fi relevant doar dacă acea însuşire este cauza pentru care a devenit o personalitate sau dacă există o corelație reciprocă între ele (vezi **corelație = confundarea cauzei**); şi chiar şi atunci poate fi tipul de cauză care duce foarte rar la celebritate. Tot ceea ce putem conchide în mod legitim din premisele ar-

gumentului este că a fi sărac şi neînțeles (sau a merge la o anumită şcoală generală) nu exclude posibilitatea de a deveni o personalitate.

Este uşor de demonstrat absurditatea erorii Van Gogh cu ajutorul unei parodii: „Beethoven avea inimă şi coloană vertebrală şi era un mare compozitor. Eu am inimă şi coloană vertebrală, deci se va dovedi probabil că sunt un mare compozitor." În această formă, este clar că eroarea Van Gogh se bazează în mod caracteristic pe o **analogie** slabă: doar din faptul că, în unele aspecte neimportante, semăn cu o personalitate nu decurge că îi semăn şi în altele.

experiment mental

Situație imaginară, adesea forțată, a cărei intenție este de a clarifica o problemă anume.

> De exemplu, pentru a arăta ce prețuim în viață, filosoful Robert Nozick a născocit următorul experiment mental. Să ne imaginăm că este posibil să ne conectăm la o maşină experimentală, un tip de maşină a realității virtuale, care ne dă iluzia că ne trăim viața reală, dar cu particularitatea că tot ceea ce facem sau ni se întâmplă este extrem de plăcut. Tot ceea ce ne produce plăcere în viața reală poate fi simulat în forma sa cea mai agreabilă de această maşină experimentală; o dată ce ne-am conectat la ea, vom crede că toate aceste evenimente plăcute au loc în realitate. Ne-am conecta de bună voie la o asemenea maşină pentru tot restul vieții? Dacă, aşa cum se întâmplă în cele mai multe cazuri, răspunsul este nu, asta sugerează că prețuim anumite lucruri mai mult decât doar experiențele plăcute nelimitate, deşi poate nu am realizat asta înainte de a face acest experiment mental.

Experimentul mental cu maşina experimentală este evident forțat; este foarte puțin probabil că o asemenea maşină va exista în timpul vieții noastre. Dar nu asta contează. Ideea este de

a identifica atitudinea noastră fundamentală față de plăcere şi de a ne clarifica intuiţiile în această problemă. Prin urmare, a-l respinge doar pentru că este forțat înseamnă a nu ne da seama care îi este scopul. Problema reală nu este dacă ne-am conecta de bună voie la o maşină experimentală, ci dacă într-adevăr acordăm plăcerii o valoare supremă în viața noastră. Experimentul mental ne oferă o cale de a ne testa intuițiile în această problemă.

explicații alternative

Explicaţii ignorate ale fenomenului în discuție. În multe situaţii este tentant să crezi că, datorită faptului că o explicație este consistentă (vezi **consistență**) cu faptele cunoscute, trebuie prin urmare să fie şi explicația corectă. Este tentant în special atunci când respectiva explicație este aceea pe care am dori-o cel mai mult să fie adevărată. Totuşi, aceasta înseamnă **gândire dezziderativă** şi ignorarea posibilității unor explicații alternative plauzibile pentru exact aceleaşi observații.

Eroarea formală a **afirmării consecventului** este tipică pentru ignorarea explicațiilor alternative, ca în următorul exemplu:

> Dacă din greşeală expui filmul la lumină, nu-ți vor ieşi fotografiile.
> Nu ți-au ieşit fotografiile.
> Prin urmare trebuie să fi expus din greşeală filmul la lumină.

Aici au fost complet ignorate numeroasele explicații alternative pentru eşecul fotografiilor: filmul ar fi putut fi defect, ar fi putut fi developat greşit sau poate ai uitat să deschizi capacul lentilei.

Când, din existența unei corelații tragem o concluzie despre o legătură cauzală (vezi **corelație = confundarea cauzei**), suntem în mod special înclinați să neglijăm posibilitatea unor explicații alternative. De exemplu, un savant care ar încerca să arate că abilitățile muzicale sunt în mare măsură moştenite ar putea

examina capacitățile muzicale la un număr mare de copii ai unor muzicieni talentați și le-ar putea compara cu capacitățile unor copii care nu provin din familii de muzicieni. Nu ar fi surprinzător ca acest studiu să dezvăluie o corelație semnificativă între talentul unui muzician şi faptul că unul sau ambii părinţi au înclinații muzicale. Totuşi, dacă savantul ar considera acest fapt drept o dovadă sigură a capacităților muzicale *moștenite*, concluzia derivată din această singură dovadă nu ar fi certă, de vreme ce este mult mai probabil să fie învăţaţi să cânte la un instrument de la o vârstă fragedă copiii de muzicieni decât alți copii. Cu alte cuvinte, savantul ar ignora o explicație alternativă a fenomenului. De fapt, probabil cea mai plauzibilă explicaţie este că abilitățile muzicale sunt determinate atât de factori ereditari, cât şi de factori de mediu; această explicație este şi ea concordantă cu faptele observate în cazul imaginat mai sus.

Oamenii care cred că extratereştrii din altă galaxie vizitează cu regularitate Pământul, că răpesc câteodată indivizi pentru a face experimente medicale pe ei, că bruiază piloţii de avioane şi aşa mai departe, îşi mențin de obicei aceste opinii exotice ignorând explicațiile alternative ale fenomenelor pe care ei le consideră dovezi pentru propriile opinii. Aşa, de exemplu, deşi este fără îndoială adevărat că în lanurile de cereale apar câteodată forme ciudate, nu decurge de aici că ele trebuie să fi fost opera unor extratereştri. Există mult mai multe explicaţii alternative plauzibile ale fenomenului, cum ar fi aceea că cineva a vrut să joace o festă sau că sunt rezultatul unor condiţii atmosferice anormale. Este un salt neîntemeiat trecerea de la faptul că asemenea cercuri în lanuri *ar fi putut* fi cauzate de extratereştri la concluzia că ele *trebuie* să fi fost produse de ei. Înainte de a trage această concluzie, ar trebui să dovedim că vizitele extratereştrilor sunt singura explicaţie posibilă pentru cercurile din lanurile de cereale sau cel puțin cea mai plauzibilă. Numai după ce am eliminat celelalte explicații posibile putem crede în ceva improbabil. Și chiar şi atunci trebuie să fim conştienți de cât de puternică este **gândirea deziderativă.**

F

Ff

falsă acuzație de eroare

Vezi „**asta este o eroare**“.

falsă dihotomie

Prezentarea greşită a alternativelor existente (vezi şi **explicații alternative**). O dihotomie este o diviziune în două variante; de exemplu, toți peştii fie au solzi, fie nu au solzi. O falsă dihotomie apare când cineva introduce o dihotomie într-un asemenea mod, încât pare că nu sunt decât două concluzii posibile, când de fapt mai sunt alte variante nemenționate.

De exemplu, în cele mai multe cazuri, expresia „dacă nu eşti cu noi, eşti împotriva noastră“ este o falsă dihotomie, căci ignoră a treia posibilitate, aceea de a fi total indiferent față de grupul în cauză şi, de asemenea, a patra posibilitate: că nu te-ai decis încă. În mod asemănător, cineva care spune că trebuie să crezi ori că Dumnezeu există, ori că nu există introduce o falsă dihotomie, de vreme ce există o a treia opțiune binecunoscută, aceea de a fi agnostic, care susține că nu există dovezi suficiente

pe baza cărora să adoptăm un punct de vedere într-o problemă aşa importantă. Şi chiar asta poate fi o falsă trihotomie, deoarece filosofii susțin că există încă un punct de vedere care poate fi adoptat, pentru care nu există încă un nume, acela de a crede că afirmația că Dumnezeu există este în sine lipsită de sens şi deci nu poate fi nici adevărată, nici falsă, nici nedemonstrată.

Argumentul că oamenii ar trebui să-şi urmeze propriile interese ar putea spune că, dacă nu pui întotdeauna înainte propriul tău interes, singura variantă este să fii un martir, sacrificându-ţi constant propriile dorințe de dragul altor oameni. Asta ar fi o falsă dihotomie, pentru că de fapt sunt mult mai multe opţiuni decât cele două extreme oferite aici. De exemplu, ai putea hotărî să-i ajuţi pe alții când sunt la nevoie, dar în alte situaţii să pui înainte propriul interes, evitând astfel neglijarea totală a intereselor proprii, dar arătând totuşi o oarecare grijă pentru interesele altora.

Falsele dihotomii pot fi introduse accidental sau deliberat (poate şi asta este o falsă dihotomie). Când falsa dihotomie este accidentală, rezultă dintr-o apreciere incorectă a pozițiilor existente; când este deliberată, este o formă de **sofistică.**

falsă profunzime

Rostirea unor enunțuri care par profunde, dar nu sunt. Una din cele mai simple modalităţi de a produce enunţuri aşa-zis profunde este a vorbi sau a scrie în paradoxuri aparente. De exemplu, dacă rosteşti vreunul din enunțurile următoare, într-o manieră serioasă, unii oameni vor crede probabil că spui ceva deosebit de important despre condiția umană:

> Cunoaşterea este un alt fel de ignoranță.
> Mişcându-te, rămâi exact în acelaşi loc.
> Drumul către adevărata virtute trece prin viciu.
> Superficialitatea este un gen important de profunzime.

Dacă meditația asupra unora din aceste enunțuri poate dezvălui interpretări posibile interesante, iar într-un context

potrivit ar putea fi într-adevăr profunde, o dată ce am văzut cât de uşor sunt de produs, vom fi probabil mai greu de păcălit.

Altă modalitate de a realiza falsa profunzime este de a repeta enunțuri banale ca şi cum ar fi profunde, o tehnică favorizată de unii psihologi populari:

La naştere toți suntem copii.
Adulții nu sunt întotdeauna amabili.

A treia modalitate de a produce falsa profunzime este de a pune şiruri de **întrebări retorice** şi de a le lăsa în aer, fără a încerca să le dăm vreun răspuns:

Sunt oamenii vreodată fericiţi?
Este viața un joc fără sens?
Ne putem cunoaşte oare pe noi înşine?
Oricine este neîncrezător în sine?

Profunzimea ar însemna să răspunzi la aceste întrebări, nu doar să le pui.

„fără situații ipotetice“

Tehnică retorică (vezi **retorică**) folosită pentru a evita răspunsul la întrebări incomode despre ce se poate întâmpla. O situație ipotetică este o situație care este posibil să se întâmple. Aşa de exemplu, ne putem găsi în situația ipotetică în care oceanele şi râurile să devină atât de poluate, încât să nu mai putem mânca peşti pescuiți din aceste ape. Nu este cazul încă, dar ar putea fi în viitor. Cele mai multe planuri de viitor implică a prevedea nişte situații ipotetice şi a decide cum le-am putea face față în realitate. Exercițiile militare, de exemplu, sunt bazate pe anticiparea a ceea ce s-ar putea întâmpla; un antrenor sportiv va considera o serie de situații ipotetice, înainte de un meci important, pentru a-i ajuta pe jucători să ştie cum ar trebui să reacționeze; inginerii constructori care ridică un baraj îşi vor baza calculele pe ipotezele despre ploile prevăzute şi nivelul probabil al apei ş.a.m.d.

Totuşi, unele persoane care dețin funcţii cu autoritate au inventat o modalitate de a evita angajamentul pentru un anumit curs al evenimentelor. Ori de câte ori sunt întrebați ce ar face într-o sitație ipotetică, răspund că este nerelevant şi că nu trebuie să răspundă unor întrebări despre ceea ce *s-ar putea* întâmpla: ei trebuie să facă față lumii reale, nu uneia imaginare. Cu alte cuvinte, refuză să răspundă întrebării numai pe temeiul că este vorba de o situație ipotetică. Acesta este numai un truc retoric: „fără situații ipotetice“. Evident, unele întrebări despre situaţii ipotetice forțate nu merită un răspuns (însă chiar unele de acest gen merită: vezi **experimente mentale**).

De exemplu, la întrebarea „Ce aţi face dacă aţi descoperi că întreaga familie regală britanică este membră a mafiei siciliene?“ foarte puține persoane ar considera că merită să-şi dea cu părerea; întrebarea este pur şi simplu deplasată. Dar întrebarea „Ce implicații ar avea abolirea monarhiei pentru constituția britanică?“ este mult mai realistă şi cu siguranţă merită un răspuns, pentru că se referă la o situație posibilă. Răspunsul la această întrebare este de mare interes şi fără îndoială i-ar putea afecta pe cei care sunt în poziția de a pune în mişcare un lanț de evenimente care ar putea culmina cu abolirea monarhiei. Respingerea întrebării doar pentru că este ipotetică ar fi un exemplu clar de evitare a unei discuţii importante.

Politicienii, care sunt în special înclinați să respingă situațiile ipotetice, ar trebui să aibă în minte că toate declarațiile politice exprimă puncte de vedere despre modul cum ar acționa un partid într-o serie de situații ipotetice (este caracteristică, spre exemplu, începerea declarației cu situația ipotetică în care partidul respectiv s-ar afla la putere). Dacă sunt pregătiți să facă față situațiilor ipotetice în contextul luării deciziilor politice, trebuie să aibă temeiuri suplimentare pentru a respinge ipotezele, dincolo doar de faptul că ipotezele se referă la ceea ce s-ar putea întâmpla, mai degrabă decât la ceea s-a întâmplat de fapt (vezi **argumentul complicității la vinovăție**).

G

galimație

Vezi **jargon, falsă profunzime** și **ecran de fum**.

gândire deziderativă

A crede că ceva trebuie să fie adevărat pentru că ne-ar plăcea să fie așa. Această formă de gândire este foarte comună și tentantă, pentru că ne permite să evităm adevărurile insuportabile. În formele extreme, este o varietate de auto-amăgire; în formele mai blânde, un optimist neîntemeiat. Este surprinzător cât de departe merg oamenii și câte **raționalizări** fac pentru a evita confruntarea cu dovezile care le-ar submina gândirea deziderativă.

De exemplu, cineva care bea zece halbe de bere pe zi s-ar putea convinge pe sine că nu-i afectează sănătatea în nici un fel. Asta este foarte probabil gândire deziderativă, de vreme ce cantitatea de alcool este semnificativ mai mare decât nivelul de consum aprobat de medici. Pentru a-și menține convingerea că alcoolul nu-i afectează sănătatea, băutorul ar trebui probabil să

ignore numeroase simptome sau să le atribuie altor cauze. Când vine acasă de la bodegă după ce a băut zece halbe, ar putea crede că felul în care conduce maşina nu este afectat de alcool, pentru că este mai convenabil să-şi conducă propria maşină decât să ia un taxi. Ar fi, încă o dată, un exemplu de gândire deziderativă, căci timpul său de reacţie, coordonarea şi judecata ar fi cu siguranţă afectate de cantitatea de alcool din organism. Gândirea deziderativă ar putea fi de fapt sporită de consumul de alcool, procesele mintale fiind afectate de băutură, astfel încât băutorul nu vede urmările posibile ale faptelor sale şi îşi imaginează greşit că legile de circulaţie nu trebuie să i se aplice şi lui. Aşa cum arată acest ultim exemplu, gândirea deziderativă poate fi periculoasă deoarece ascunde adevărul în spatele unui văl.

gândire în alb-negru

Încadrarea oricărui caz particular ca exemplu al uneia din două poziţii extreme, când de fapt există o serie de puncte de vedere posibile, care pot fi susţinute între extreme. Este un tip de **falsă dihotomie**. Gândirea în alb-negru apare atunci când încercăm să încadrăm lumea în categorii foarte simple, preconcepute.

De exemplu, ignorând faptul că există multe grade între a fi complet nebun şi a fi sănătos la minte, a trata pe oricine ca şi cum ar fi, pur şi simplu, ori una, ori alta, ar fi un exemplu de gândire în alb-negru. Cineva care ar trata sănătatea mintală în termeni de tot sau nimic ar denatura serios faptele. Fiecare dintre noi se găseşte plasat într-un continuum (deşi locul nostru în acest şir nu este în nici un caz fixat pentru toată viaţa). La fel, a spune că orice om este sau un antialcoolic, sau un alcoolic ar însemna să introducem altă dihotomie în mod evident falsă, bazată pe gândirea în alb-negru (vezi şi **linie de demarcaţie**).

Ceea ce nu înseamnă că gândirea în alb-negru este întotdeauna nepotrivită: în unele cazuri există realmente doar două poziții care pot fi adoptate. De exemplu, n-ar fi nerezonabil să tratăm răspunsurile date la un test de matematică cu variante multiple drept ori corecte, ori incorecte; nici n-ar fi nepotrivit să împărțim atleții în două categorii: cei care au alergat o milă în mai puțin de patru minute şi cei care au alergat în mai mult de patru minute. În ambele exemple, nu există nici o situație intermediară între cele două extreme. Totuşi, în cazurile în care există situații intermediare, gândirea în alb-negru este întotdeauna o simplificare excesivă. Câteodată este mai mult decât atât: ea poate fi folosită ca o formă de **retorică**, precum în clişeul „Dacă nu eşti cu noi, eşti împotriva noastră", care stabileşte o falsă dihotomie de tipul alb/negru, ignorând posibilitatea neutralității sau a gradelor de angajare, cu scopul de a convinge auditoriul să se hotărască să susțină cauza respectivă.

generalizare

Vezi **provincialism** şi **generalizare pripită.**

generalizare pripită

Enunț general bazat pe dovezi insuficiente (vezi **dovada anecdotică** şi **provincialism**).

De exemplu, dacă pe baza unei conversații cu un şofer de taxi aş trage concluzia că toți şoferii de taxi sunt anti-rasişti, m-aş face vinovat de generalizare pripită. Chiar dacă eşantionul meu de şoferi de taxi ar fi constat din toți şoferii de taxi care lucrează pentru o anumită companie particulară, a conchide că toți şoferii de taxi sunt anti-rasişti ar însemna că depăşesc cu mult dovezile. Ar trebui să ştiu că eşantionul meu este reprezentativ şi să am temeiuri pentru a presupune că ceva îi predispune pe taximetrişti să fie anti-rasişti. Mai mult, ar trebui să ignor probabil un număr de contraexemple care ar submina cu siguranță concluzia;

dacă aş întâlni un singur taximetrist rasist în toată viața mea, acest unic caz ar fi suficient pentru a submina o generalizare de acest tip.

Ar fi pripit ca, din faptul că la Jocurile Olimpice un singur atlet britanic a fost găsit vinovat de a fi folosit anumite substanțe dopante interzise, să generalizăm că toată sau aproape toată echipa olimpică britanică este vinovată de acest lucru. Dacă nu există o explicație plauzibilă pentru această generalizare, ca de exemplu faptul că antrenorul i-a forţat pe atleți să ia aceste droguri, menținerea acestei concluzii ar însemna o depăşire cu mult a dovezilor.

H

heringi roşii

Formă de **irelevanţă** care deschide o pistă falsă pentru persoanele naive. Un hering roşu este, literalmente, un peşte uscat care, târât peste urmele unei vulpi, trimite câinii de vânătoare după alt miros. Introducerea deliberată a unor subiecte nerelevante într-o discuţie este un truc frecvent folosit. Este în mod special eficient pentru că s-ar putea să nu fie evident, pentru un timp, că pista este falsă, deoarece este caracteristic pentru această formă de irelevanţă să prezinte un interes intrinsec şi să pară la început pertinentă pentru problema în discuţie. Este dăunătoare într-o dezbatere, în special atunci când timpul pentru discutarea problemei este limitat (vezi **răspunsul politicianului**).

De exemplu, dacă într-o dezbatere despre libertatea de expresie cineva ar începe să descrie structura şi funcţionarea Internetului, aceasta poate părea la început să aibă relevanţă pentru tema discuţiei. Dar, dacă mai devreme sau mai târziu nu s-ar face nici o conexiune cu problema libertăţii de expresie, am re-

aliza că vorbitorul a schimbat brusc subiectul şi a introdus o temă care, deşi interesantă în sine, aşa cum este folosită nu are nimic de a face în mod direct cu problema în discuţie.

I

ignoranță

Vezi **argument relativ la ignoranță.**

ignorarea tezei

Vezi **irelevanță**.

ignoratio elenchi

Numele latin pentru ignorarea a ceea ce este de stabilit. Vezi **irelevanță**.

implicit

Vezi **asumpție** și **entimemă.**

inconsistență

Vezi **argumentul complicității la vinovăție, consistență** și **ipocrizie.**

inducție

Metoda de raționare care trece de la un număr de observații **empirice** la o generalizare. Inducţia este de obicei pusă în opoziție cu **deducția.**

De exemplu, dacă observăm un număr mare de trandafiri care au un miros puternic, am putea fi tentați să conchidem, pe baza experienței, că toţi trandafirii au miros puternic. Aceasta ar fi o generalizare inductivă. Totuşi, aşa cum arată acest exemplu, spre deosebire de deducție, inducţia nu este în totalitate sigură, deoarece există unii trandafiri care nu au nici un miros, sau cel puţin au un miros pe care simţurile noastre obişnuite nu-l pot detecta cu uşurinţă. Din faptul că un argument inductiv are premisele adevărate nu decurge că trebuie să fie adevărată concluzia.

Cu toate astea, ne bazăm tot timpul pe argumentele inductive: toate aşteptările noastre despre viitor se bazează pe generalizările despre ceea ce s-a întâmplat în trecut. Ne aşteptăm ca apa să ne stingă setea pentru că aşa s-a întâmplat întotdeauna şi din acelaşi motiv ne aşteptăm ca soarele să răsară mâine. Inducţia ne poate oferi bune temeiuri pentru a ne încrede în concluzia care se bazează pe ea. Cantitatea dovezilor necesare pentru a sprijini o generalizare inductivă variază totuşi de la caz la caz.

insultă

Vezi ***argumentum ad hominem*** şi **argument relativ la persoană.**

interes personal

Urmărirea cu interes a rezultatului unei discuţii pentru a realiza dacă se ajunge la o anumită **concluzie.** Oamenii care au interese personale pentru anumite rezultate denaturează dese-

ori dovezile sau mint prin omisiune (vezi **minciună prin omisiune**) pentru a-şi realiza scopul dorit.

De exemplu, un consilier ipotecar ar putea avea un interes personal în a convinge un cumpărător al unei case să facă un anumit tip de ipotecă, pentru că urmează să aibă un comision substanțial din această tranzacție. Asta l-ar putea determina să accentueze avantajele acestui tip de ipotecă în comparație cu altele. În acest caz, pericolul este că naivul cumpărător al casei ar putea crede că primeşte o consiliere imparțială. Consilierul ipotecar poate că nu recurge la **minciună**, pur şi simplu; el nu trebuie decât să mintă prin omisiune pentru a-l amăgi pe cumpărătorul credul.

Să luăm alt exemplu. Un bibliotecar public care are un interes personal în legătură cu grădinăritul poate fi interesat să lărgească secțiunea bibliotecii referitoare la legumicultură; acest interes personal îl poate face să nu observe faptul că foarte puţini cititori pe care el trebuie să-i servească împărtăşesc aceeaşi fascinaţie faţă de acest subiect. Cunoscând acest lucru despre bibliotecar, ne putem schimba atitudinea faţă de mărirea continuă a secţiunii despre legumicultură a bibliotecii.

Totuşi, cum simpla evidențiere a faptului că cineva are un interes personal pentru un anumit rezultat este un ***argument ad hominem*** de tipul **argument relativ la persoană**, asta nu demonstrează că acea persoană este mai puţin imparţială. Argumentele persoanei trebuie examinate şi trebuie evaluate dovezile oferite. Totuşi, descoperirea unor interese personale ar trebui să ne facă atenţi la posibilitatea de a fi înclinaţi în sensul în care sunt oferite temeiuri, dovezi şi la motivele puternice pentru asemenea preferinţe.

ipocrizie

A susţine ceva, dar a face altceva. Ipocrizia este acuzaţia îndreptată spre aceia care nu practică ceea ce propovăduiesc.

De exemplu, vicarul care propovăduiește din amvon în fiecare duminică virtuțile fidelității sexuale, dar care el însuși este un seducător în serie al enoriașelor căsătorite, se face vinovat de ipocrizie, la fel cum este și cel ce face campanie împotriva fumatului, dar fumează pe ascuns douăzeci de țigări pe zi, și filosoful care îi judecă aspru pe alții pentru presupusele lor erori de raționament, dar este incapabil să raționeze coerent el însuși în orice problemă.

Ceea ce este de condamnat în legătură cu ipocrizia este, în parte, faptul că dezvăluie opiniile inconsistente ale ipocritului (vezi **consistență**). Punctele de vedere exprimate de ipocriți sunt în contradicție cu convingerile implicite demonstrate de propriul lor comportament. O persoană care crede *într-adevăr* ceea ce propovăduiește nu se comportă contrar convingerilor sale. Dar ipocriții sunt insuportabili în special pentru faptul că, spre deosebire de oamenii care susțin păreri inconsistente fără să știe, o caracteristică a lor este să le spună altora cum ar trebui să se poarte, în timp ce ei se sustrag de la principiile generale pe care le colportă.

Totuși, ipocrizia nu dovedește în nici un caz faptul că predica ipocritului este falsă (vezi **eroarea proastei companii**). Acuzația de ipocrizie este o formă de argument ***ad hominem*** (vezi și **argument relativ la persoană**) și poate fi **irelevantă** atunci când ceea ce ne interesează este adevărul sau importanța unui principiu, mai degrabă decât caracterul ipocritului. Ceea ce nu face, totuși, comunicarea cu ipocriții mai plăcută.

irelevanță

Deturnarea discuției de la problemă prin introducerea unor subiecte care nu au legătură directă cu ea. Când este folosită drept truc, poate lua forma **răspunsului politicianului**: o tehnică de evitare a răspunsurilor sincere la întrebările directe; sau poate fi datorată introducerii de **heringi roșii,** sau poate **argumentului relativ la persoană,** sau introducerii **dovezii anecdotice** într-un

context nepotrivit. Cel mai adesea este datorată unei lipse de concentrare mentală: rezultatul incapacității de a aprecia exact ceea ce este în discuție.

De exemplu, într-o discuție despre faptul că muzica ar trebui să fie o disciplină obligatorie în școală, o participantă ar putea menționa că bunicul ei a fost pianist profesionist. Dacă nu este oferit și un alt argument suplimentar, acest fapt, interesant de altfel, este complet nerelevant pentru problema în discuție. Poate în acest caz scopul pentru care s-a menționat acest lucru era să se arate că pianistul în cauză nu a beneficiat de predarea obligatorie a muzicii în școală, dar cu toate astea a dobândit suficientă îndemânare pentru a deveni un muzician profesionist. Totuși, chiar dacă acest lucru ar fi fost enunțat explicit, el este nerelevant, în afară de situația în care justificarea pentru introducerea obligativității muzicii în școală trebuia să fie aceea că este singurul mod de a produce muzicieni iscusiți, ceea ce evident nu este cazul. Acest exemplu presupune introducerea unei **premise** nerelevante; în alte situații, **concluzia** pentru care se argumentează poate fi ea însăși nerelevantă.

De exemplu, într-o dezbatere despre măsurile în caz de incendiu în arenele sportive, ar fi nerelevant să introducem un argument care ar avea drept concluzie afirmația că biletele pentru cele mai multe evenimente sportive sunt de câteva ori mai scumpe decât erau acum zece ani, chiar luând în calcul inflația. Această concluzie își greșește în mod evident ținta. Totuși, într-o conversație sau dezbatere poate trece ceva timp până să ne dăm seama că, pentru subiectul în discuție, concluzia pentru care argumentează cineva nu are nici o relevanță.

înclinaţie

Vezi **prejudecată** şi **interes personal.**

„înghiţirea găluştii"

Acceptarea consecinţelor aparent de nesuportat care rezultă din principii pe care nu dorim să le abandonăm. Această strategie poate fi foarte deconcertantă când este dată ca răspuns la ceea ce noi crezuserăm că a fost **respingerea** punctului de vedere al unui oponent. Este surprinzătoare, în general, şi apare atunci când credem că am demonstrat că un anumit principiu trebuie să fie de nesusţinut din cauza consecinţelor absurde sau neatractive care pot fi derivate din el (vezi **strategia consecinţelor absurde** şi ***reductio ad absurdum***). Dacă cineva admite că acele consecinţe sugerate rezultă într-adevăr *şi* este totuşi dispus să le accepte, argumentarea poate fi foarte greu de continuat, căci în acest moment devine clar că există slabe speranţe de a cădea de acord, având în vedere că **supoziţiile** noastre fundamentale sunt despărţite de aşa o prăpastie.

De exemplu, un utilitarist strict — adică cineva care crede că, în orice situație, este moral să faci ceea ce îți aduce cea mai mare fericire — va trebui să înfrunte o decizie dificilă privind moralitatea pedepsirii persoanelor nevinovate. O consecință a principiului utilitarist fundamental este că, dacă s-ar putea dovedi că pedepsirea unei persoane nevinovate ar produce în unele circumstanțe cea mai mare fericire posibilă (poate pentru că majoritatea publicului credea că acea persoană este vinovată şi i-ar fi plăcut să știe că a fost pedepsită), atunci ar fi moral ca acea persoană nevinovată să fie pedepsită, în acele circumstanțe. Pentru cei mai mulți dintre noi, aceasta ar fi o consecință de nesuportat a principiului utilitarist general; pentru mulți oameni, ar fi suficient să se arunce o umbră de îndoială asupra adevărului acestei versiuni simple a utilitarismului pentru a provoca impulsul ori de a revizui (vezi **condiții *ad hoc***), ori de a respinge cu totul utilitarismul. Totuşi, un utilitarist inflexibil ar putea fi pregătit să „înghită găluşca" şi să declare pur şi simplu: „Da, aceasta este o consecință a teoriei mele şi sunt gata să o accept: în unele situații poate fi moral să pedepseşti o persoană nevinovată".

Sau, să luăm alt exemplu: cineva ar putea adopta principiul după care numai oamenilor care nu au încălcat legea niciodată în viață ar trebui să li se permită să devină judecători. Deşi la prima vedere poate părea o precauție rațională, după o anumită reflecție devine clar că, în fapt, i-ar exclude pe aproape toți cei care sunt acum judecători, căci marea lor majoritate vor fi încălcat vreodată o restricție de viteză sau de parcare sau au încălcat legea în vreun alt sens minor, deşi nu au fost urmăriți în judecată. Cu toate astea, un dogmatic ar dori, poate, să „înghită găluşca" şi să continue să mențină principiul, chiar dacă ar fi excluşi, astfel, aproape toți judecătorii existenți.

întrebări

Vezi **întrebări complexe** şi **întrebări retorice.**

întrebări complexe

Întrebări formate din mai multe părți care au aparența unor întrebări simple. Folosirea întrebărilor complexe este uneori cunoscută drept eroarea întrebărilor multiple (**eroare neformală**). Întrebările complexe implică deseori eroarea ***petitio principii***, deoarece în mod caracteristic ele asumă un punct de vedere care este chiar problema în discuție. Este extrem de dificil a le răspunde în mod direct fără să pară că se acceptă **asumpțiile** celui care pune întrebarea. Asemenea întrebări sunt des folosite în mod deliberat pentru a-i păcăli pe naivi să facă unele confesiuni sau aparente confesiuni.

De exemplu, dacă cineva te întreabă „Când ai încetat să iei droguri?“, acesta poate fi un truc deliberat pentru a te face să admiți, prin implicație, că ai obișnuit să iei droguri. Dacă nu este stabilit faptul că ai luat vreodată droguri, atunci ar fi mai corect să-ți pună trei întrebări mai simple, care sunt conținute implicit în această întrebare complexă:

Ai luat vreodată droguri?
Dacă da, ai încetat să mai iei?
Dacă da, când ai încetat să le iei?

Până când răspunsurile la prima și a doua întrebare nu au fost stabilite, ar fi, în cele mai multe cazuri, o eroare *petitio principii* să întrebi „Când ai încetat să iei droguri?“.

Jurnalistul care întreabă un scriitor celebru „Când ați hotărât că vreți să fiți romancier?“ poate pune o întrebare complexă pentru a economisi timp. Dar este clar o eroare *petitio principii* prin faptul că se asumă că scriitorul într-adevăr a decis cândva să devină romancier, ceea ce nu era deloc necesar; scriitorul poate nu a luat niciodată hotărârea să devină romancier. Întrebarea jurnalistului ar putea fi împărțită în întrebări mai simple:

Ați hotărât să deveniți romancier?
Dacă da, când?

În cele două exemple date mai sus există o cale simplă de ieșire pentru persoana căreia i se pune întrebarea: să răspundă

„N-am luat niciodată droguri“ sau „N-am luat niciodată o hotărâre conştientă de a deveni romancier“. Dar la alte forme de întrebări complexe poate fi mai greu de răspuns. De exemplu, dacă cineva întreabă „Ai de gând să continui să te porți ca un copil răsfăţat sau vei recunoaşte că trebuie să petreci cel puțin o jumătate de oră pe zi ocupându-te de treburile gospodăriei?“ este aproape imposibil să dai un răspuns concis fără să sugerezi ori că te-ai purtat ca un copil răsfățat şi că vei continua să te porţi aşa, ori că eşti gata să recunoşti că trebuie să petreci cel puţin o jumătate de oră pe zi ocupându-te de gospodărie. Dar cel ce pune întrebarea ar fi putut introduce o **falsă dihotomie**: pot exista opţiuni suplimentare neprecizate în această întrebare complexă. A spune „Nu m-am purtat şi deci nu pot să continui să mă port ca un copil răsfățat, şi nici nu voi recunoaşte că trebuie să petrec cel puţin o jumătate de oră pe zi ocupându-mă de gospodărie“ pare o modalitate foarte plictisitoare de a răspunde la o asemenea întrebare, însă dacă nu răspunzi fiecărei părți constitutive, e probabil să descoperi că ai fost păcălit să fii de acord implicit cu **asumpţiile** celui ce a pus întrebarea.

Întrebările complexe nu trebuie confundate cu întrebările care conduc către răspuns, deşi unele dintre acestea din urmă sunt întrebări complexe. Întrebările conducătoare sunt întrebări ce sugerează răspunsul pe care ar trebui să-l dea persoana chestionată. În conversaţiile obişnuite nu e nimic rău în aceste întrebări; totuşi ele nu sunt totdeauna permise într-o instanţă de judecată.

întrebări compuse

Alt termen pentru **întrebările complexe**.

întrebări conducătoare

Vezi **întrebări complexe**.

întrebări cu supoziție

Vezi **întrebări complexe.**

întrebări multiple

Alt nume pentru **întrebările complexe.**

întrebări retorice

Întrebări puse doar pentru efectul lor, nu pentru a primi un răspuns. Uneori, cel ce pune întrebarea asumă că există un singur răspuns posibil pentru ea, caz în care întrebarea retorică funcționează exact în acelaşi fel precum **cuvintele persuasive**. În această formă, întrebările retorice sunt doar substitute pentru enunțuri directe. „Cine s-ar putea îndoi că...?" şi „Ar vrea cineva să trăiască într-o lume în care...?" sunt în cele mai multe cazuri echivalente cu „Nimeni nu s-ar putea îndoi că ..." şi „Nimeni n-ar vrea să trăiască într-o lume în care...". Folosirea acestui tip de întrebări este în mare măsură o chestiune de stil personal de a vorbi sau a scrie.

Totuşi, există altă formă a întrebărilor retorice care este folosită uneori pentru a evita prezentarea unui punct de vedere clar asupra problemei în discuție. De exemplu, un scriitor care cercetează tema liberului arbitru ar putea încheia un paragraf cu „Suntem într-adevăr liberi să alegem?". Asemenea înflorire retorică este perfect acceptabilă dacă scriitorul este gata să răspundă întrebării. Dar dacă este lăsată fără răspuns, asta e doar o formă de trândăvie intelectuală.

Este la fel de uşor şi, cu siguranță, nefolositor să ridici un mare număr de întrebări aparent profunde pe aproape orice temă (vezi şi **falsă profunzime**); dificilă şi importantă este găsirea răspunsurilor.

J

jargon

Terminologie de specialitate asociată unei anumite profesii sau arii de interes. Termenul „jargon" este aproape întotdeauna folosit în sens peiorativ pentru a sugera că limbajul este în mod nenecesar obscur; „termen tehnic" este denumirea pentru cuvintele de specialitate necesare pentru a comunica eficient despre anumite arii de specializare, dar care nu coboară la nivelul jargonului. Aceleaşi cuvinte pot constitui „jargon" într-un context şi „termeni tehnici" în altul.

De exemplu, cele mai multe manuale de informatică sunt pline de cuvinte jargon precum „byte", „RAM disk" şi „hardware flow control template". Aceste cuvinte fac parte din jargon pentru că sunt obscure pentru cititorul obişnuit căruia îi este destinat manualul; ar fi simpli termeni tehnici şi deci foarte potriviţi într-un manual destinat experţilor în informatică. Autorii manualelor de informatică nu par încă să recunoască dificultatea pe care o au majoritatea cititorilor în faţa jargonului informaticii.

Filosofii au şi ei propriul jargon, care include multe cuvinte şi expresii latineşti ca *mutatis mutandis* (care înseamnă „schim-

bând ceea ce este de schimbat“) şi *prima facie* (care înseamnă „la prima vedere“); multe dintre ele au echivalente englezeşti perfect acceptabile. Unii filosofi folosesc jargonul filosofic ca pe o modalitate de a le face opera să pară mai dificilă şi mai importantă decât este în realitate (vezi **ecran de fum**), căci o asemenea scriere necesită inițiere în sensul în care este întrebuințat jargonul.

În grupurile închise de persoane ce comunică între ele, cum este mediul universitar, jargonul prinde rădăcini foarte repede. Din nefericire, această tendință face ca unele subiecte să fie de neînțeles pentru cineva care nu a fost iniţiat în jargon. (Vezi şi **newspeak**.)

L

limbaj emoţional

Limbaj care stârneşte emoţie, de obicei exprimând acordul sau dezacordul vorbitorului sau scriitorului cu o persoană, un grup de persoane sau o activitate. Emoţiile stârnite, de obicei, de un asemenea limbaj sunt ura sau aprobarea puternică, mai des prima decât ultima.

De exemplu, cineva care este în dezacord cu pedeapsa capitală ar putea s-o descrie drept „crimă". Aceasta ar fi **retorică,** în scopul de a-i convinge pe alţii de aversiunea pentru moartea judiciară sau cel puţin de a le întări sentimentele puternice împotriva ei. Folosind cuvântul emoţional „crimă", cu toate asociaţiile lui de nenorocire şi moarte brutală, vorbitorul şi-ar încuraja auditoriul să aibă despre pedeapsa capitală aceleaşi sentimente pe care le are şi în cazul omorului în afara legii. Stârnind emoţii puternice, vorbitorul ar putea face dificilă examinarea critică a argumentelor pro şi contra acestei practici.

A-i numi pe cei fără adăpost „victime ale societăţii" exprimă milă şi poate stârni compasiunea auditoriului; a-i numi „cerşetori" exprimă resentiment şi probabil ar duce la apariţia sau la consolidarea urii faţă de ei.

A alege să-i numeşti „terorişti“ sau „luptători pentru pace“ pe cei care folosesc violența pentru a atinge scopuri politice depinde în întregime de faptul de a le aproba sau a le dezaproba țelurile şi activitățile: de a-i privi ca aliați sau ca duşmani. Mai mult, eticheta nu va exprima doar dezaprobarea sau aprobarea, dar foarte probabil va declanşa sentimente radicale celor care aud sau citesc aceste cuvinte. Nu există un termen în mod evident neutru pentru activitățile celor care folosesc violența pentru a-şi realiza scopurile politice. Nu este totalmente surprinzător acest lucru, căci puțini dintre noi ar susține o reacție neutră față de activitățile acelora care sunt gata să mutileze, să ucidă sau să fie ucişi pentru o cauză. În unele situații, folosirea unui limbaj care nu dă sentințe ar fi un semn de indiferență morală sau de satisfacţie.

Totuşi, acolo unde există posibilitatea unei discuții raționale sau a unei negocieri între oameni cu puncte de vedere contradictorii, este bine să fie evitat, pe cât este posibil, limbajul emoțional, deoarece deseori implică eroarea ***petitio principii*** şi de obicei doar le consolidează viziunile opuse. Adesea sunt încorporate **asumpții**, care ar fi considerate false dacă ar fi enunțate explicit, dar care pot avea forță persuasivă atunci când sunt neenunțate.

Folosirea limbajului emoțional nu trebuie confundată cu *emotivismul*, care este o teorie filosofică despre natura judecăților morale.

lingușire

Vezi **ploconire, argumentul apelului la autoritate** şi **competență universală**.

linie de demarcație

A face o distincție între două categorii care diferă doar în grad. Când există un continuum, ca acela între bogăție şi sără-

cie, pentru unele scopuri, cum ar fi cel de a hotărî cine ar trebui să fie scutit de taxe, este necesar să fie trasată o linie de demarcație între ceea ce înseamnă bogat şi ceea ce înseamnă sărac. Linia de demarcație poate fi într-o anumită măsură arbitrară, dar asta nu înseamnă că n-ar trebui de fapt trasată. Uneori, faptul că linia ar fi putut fi trasată în altă parte este luat ca dovadă că nu ar trebui trasată deloc sau că nu are nici o forță; în cele mai multe împrejurări, acest punct de vedere este greşit.

Multe situații în care se trasează o linie de demarcație apar în legătură cu dreptul. De exemplu, în Marea Britanie vârsta consimțământului este fixată la 16 ani, deşi ar fi putut fi fixată cu câteva săptămâni sau luni mai devreme sau mai târziu, fără să existe vreo diferență semnificativă. Dar asta nu înseamnă că n-ar trebui să tragem deloc o linie de demarcație; este important să fie fixată o vârstă înainte de care relațiile sexuale sunt interzise de lege, cu scopul de a proteja copiii de exploatarea sexuală. În mod asemănător, în Marea Britanie limita de viteză în localități este de 30 de mile pe oră; ar fi putut fi fixată la 25 sau la 35 de mile pe oră. Totuşi, nu decurge în nici un caz de aici că ar trebui să nesocotim limita de viteză o dată ce a fost stabilită linia de demarcație dintre viteza excesivă şi cea care ne permite să conducem în siguranță, şi nici faptul că linia de demarcație trasată la această viteză este arbitrară nu înseamnă că ar fi putut fi trasată la fel de bine la 90 de mile pe oră. (Vezi şi **argumentele pantei alunecoase**.)

M

Mm

meschinărie

Vezi **pedanterie.**

minciună

Scrierea sau rostirea a ceva despre care ştim sau credem că nu este adevărat. Minciuna este aproape universal condamnată, dar este foarte răspândită.

Unii oameni cred că minciuna este absolut imorală şi nu poate fi niciodată justificată, indiferent de consecinţele benefice care ar putea urma. În general, ei derivă această concepţie din convingerile religioase. Alţi oameni cred că minciuna este imorală pentru că are adesea consecinţe dăunătoare. Chiar dacă nu are efecte dăunătoare într-o situaţie anume, este totuşi imorală pentru că, dacă este descoperită, minciuna subminează practica generală a spunerii adevărului, pe care se bazează comunicarea umană. De exemplu, dacă din vanitate aş minţi în legătură cu vârsta mea reală şi dacă minciuna mea ar fi descoperită, deşi în mod direct n-am făcut nici un rău, aş submina la modul gene-

ral încrederea dumneavoastră, astfel încât ar fi mult mai puțin probabil să credeți ceva din ceea ce voi spune în viitor. Astfel, orice minciună, când este descoperită, are un efect dăunător indirect. Totuşi, foarte rar, aceste efecte dăunătoare ar putea fi depăşite de beneficiile produse de o minciună. De exemplu, dacă cineva este foarte bolnav, a-l minți în legătură cu speranța sa de viață i-ar putea da o şansă în plus de a trăi mai mult, în timp ce a-i spune adevărul i-ar putea provoca o depresie care i-ar accelera declinul fizic. În asemenea cazuri, minciuna ar putea însemna a alege răul cel mai mic, deşi nu ar fi deloc de invidiat cel ce ar trebui să decidă dacă să mintă sau nu. (Vezi şi **minciună prin omisiune**.)

minciună prin omisiune

Reținerea selectivă de informații, cu intenția de a înşela. Unii oameni se conving pe ei înşişi că a nu spune ceva incriminatoriu este mai puțin culpabil decât **minciuna** propriu-zisă. În consecință, ei merg până în pânzele albe în a evita să spună ceva ce nu este adevărat, în timp ce sunt destul de mulțumiți să mintă prin omisiune şi deci să-i inducă pe alții în eroare. Aceasta înseamnă **gândire deziderativă.** Ceea ce este rău în a minți pur şi simplu nu este doar faptul că, în mod caracteristic, asta îi face pe oameni să creadă lucruri care nu sunt adevărate, dar şi că implică amăgirea deliberată şi poate duce la consecințe nefaste. Totuşi, a minți prin omisiune implică de asemenea amăgirea deliberată şi poate avea consecințe la fel de neplăcute ca şi minciuna propriu-zisă. Este deci greu de justificat distincția morală dintre cele două tipuri de amăgire. Principala diferență pare să fie aceea că minciuna propriu-zisă este de obicei mai uşor de dovedit decât cazurile de minciună prin omisiune.

De exemplu, dacă noaptea târziu te-ar opri poliția şi ai fi întrebat dacă ai băut toată seara, iar răspunsul tău ar fi „Nu, nici o picătură“, în ciuda faptului că ai băut toată după-amiaza (dar nu seara), ai fi vinovat de amăgire, chiar dacă nu ai mințit.

Este o mare diferenţă între a minţi prin omisiune şi a uita pur şi simplu. Prima implică o încercare conştientă de a induce în eroare; ultima poate dezvălui o dorință inconştientă de a induce în eroare, dar această dorință şi expresia sa nu sunt de genul celor pentru care oamenii sunt de obicei făcuți responsabili.

modus ponens

Numele latin pentru **afirmarea antecedentului** (vezi şi **antecedent, consecvent, negarea antecedentului, afirmarea consecventului, negarea consecventului**).

modus tollens

Numele latin pentru **negarea consecventului** (vezi şi **antecedent, consecvent, afirmarea antecedentului, afirmarea consecventului, negarea antecedentului**).

N

„n-am pățit nimic rău din asta"

Formă de **generalizare pripită** comună şi în mod special agasantă, prin care cineva susţine o practică deloc atractivă pe temeiul că el i-a supravieţuit acesteia. Argumentul implicit este următorul:

> Spuneți că asemenea practici nu ar trebui permise pentru că sunt dăunătoare.
> Eu am trecut prin asta şi n-am pățit nimic rău.
> Prin urmare, nu aveți temeiuri suficiente pentru a le condamna.

De exemplu, dacă un părinte obiectează că fiul său este bătut la şcoală, directorul şcolii i-ar putea răspunde că îngrijorarea sa este nefondată, deoarece şi el a fost bătut în şcoală şi totuşi nu a pățit nimic. Totuşi, această formă de argument, în afară de faptul că se bazează pe o **dovadă anecdotică** şi generalizează pornind de la un singur caz, confundă obiecţia cu practica. Nu este contradictoriu să spui că, în general, bătaia periclitează serios dezvoltarea psihologică a copilului, dar în unele cazuri copiii scapă complet nevătămați: nu se pretinde că în toate

cazurile bătaia produce un rău serios. Obiecția uzuală împotriva bătăii în şcoală este mai degrabă aceea că, într-un mare număr de cazuri, ea poate periclita copilul din punct de vedere psihologic şi uneori chiar din punct de vedere fizic. Faptul că directorul a fost bătut şi, aparent, nu a suferit de pe urma acestui lucru nu justifică în nici un fel această practică. În cazuri extreme, acest stil de argumentare poate fi un sprijin pentru **gândirea deziderativă,** care ar putea fi dăunătoare din punct de vedere moral.

Acest mod de argumentare poate implica de asemenea **gândirea deziderativă**, în alt chip: deseori, pretenția că „n-am pățit nimic rău din asta" este pur şi simplu falsă. Oamenii care spun frecvent „n-am pățit nimic rău din asta", vociferează prea mult. Insistența repetată că n-au pățit nimic este edificatoare din punct de vedere psihologic prin faptul că sugerează opusul: anume că *au pățit* ceva, altfel nu ar insista cu disperare că nu li s-a întâmplat nimic. În unele situații, persoana în cauză simte că, de vreme ce ea a trebuit să treacă printr-o suferință, şi alții trebuie să o îndure. Astfel, de exemplu, cineva care a suportat serviciul militar obligatoriu timp de doi ani, ar putea foarte bine folosi argumentul „N-am pățit nimic rău din asta" pentru a-i convinge pe alții de valoarea serviciului militar în general, când de fapt ceea ce crede într-adevăr este „Eu a trebuit să trec prin asta, deci nu văd de ce nu ar trebui să treceți şi voi".

negarea antecedentului

Eroare formală de tipul:

Dacă p, atunci q.
Nu p.
Prin urmare nu q.

Ca şi în eroarea **afirmării consecventului**, „dacă" este luat aici cu sensul „dacă şi *numai dacă*". Următorul exemplu este de negare a antecedentului:

Dacă prețul acțiunilor creşte, te vei îmbogăți.

Prețul acțiunilor nu a crescut.
Deci nu te vei îmbogăți.

În acest exemplu, este *posibil* să te îmbogățești în ciuda faptului că prețul acțiunilor nu a crescut. Creșterea prețului acțiunilor nu este singurul mod în care se îmbogățesc oamenii.

Să luăm alt exemplu:

Dacă îngrași solul cu bălegar de cal, îți va crește producția de legume.
Nu ai îngrășat solul cu bălegar de cal.
Deci nu-ți va crește producția de legume.

Din nou, îngrășarea solului cu bălegar de cal nu este singurul mod de a crește producția de legume: poți adăuga compost, plante de mare, bălegar de porc și tot felul de îngrășăminte anorganice. Deci concluzia nu decurge logic din premise: este ***non sequitur.***

În unele cazuri, contextul și conținutul argumentului arată clar că „dacă" trebuie înțeles ca „dacă și *numai dacă*". Acestea nu sunt cazuri de negare a antecedentului. În următorul exemplu, „dacă" nu poate însemna decât „dacă și numai dacă":

Dacă ai un bilet de loto, ai șansa să câștigi.
Nu ai un bilet de loto.
Deci nu ai șansa să câștigi.

Acesta este un argument valid (vezi **validitate**), căci singura modalitate de a avea o șansă să câștigi la loto este să ai un bilet.

negarea consecventului

Argument valid (vezi **validitate**) de următoarea formă:

Dacă p, atunci q.
Nu q.
Prin urmare nu p.

Această formă de argument este cunoscută sub numele latin ***modus tollens***. Un exemplu de negare a consecventului este:

Dacă plouă, te vei uda.

Nu te-ai udat.
Deci nu plouă.

nevaliditate

Vezi **validitate** şi **eroare formală.**

„newspeak"*

Numele dat de George Orwell limbajului creat de conducători în romanul său despre o societate imaginară, *O mie nouă sute optzeci şi patru.* Limbajul trebuia să controleze gândirea, să facă unele idei pur şi simplu imposibil de gândit.

De exemplu, expresia „sexcrimă" era folosită pentru a acoperi toate situaţiile actului sexual (în afară de procreaţia soţilor, care era cunoscută drept „bunsex"). Prin subsumarea tuturor celorlalte forme de activitate sexuală sub numele de „sexcrimă", limbajul trebuia să limiteze sub orice formă posibilitatea gândirii sexului non-procreator. Această abordare a limbajului implică **asumpţia** controversată că limbajul dă formă gândurilor noastre până la punctul în care, dacă nu avem un cuvânt pentru ceva, nici nu-l putem gândi.

Termenul „newspeak" este uneori folosit ca şi cum ar însemna doar **jargon**, ca în „Nu pot să suport acest newspeak al computerelor". Această folosire induce însă în eroare; newspeak este cu mult mai sinistru decât jargonul, căci se presupune că face unele idei de negândit (nu doar neinteligibile).

non sequitur

Un enunţ care nu decurge logic din **premisele** care îl preced. Expresia este numele latin pentru „nu decurge", dar este uzuală

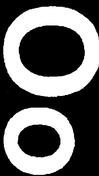
* În româneşte a fost preferată varianta „nouvorbă". (*O mie nouă nouă sute optzeci şi patru*, traducere de Mihnea Gafiţa, Bucureşti, Editura Univers, 1991.) — N. t.

în limba engleză şi nici nu există un echivalent englezesc evident. Concluziile *non sequitur* sunt cel mai clar sesizate când sunt absurde. De exemplu, din faptul că celor mai multe pisici le plac laptele şi că unele pisici au coadă, n-am putea deriva concluzia că David Hume a fost cel mai mare filosof britanic. Ar fi evident o concluzie *non sequitur* care se învecinează cu fantasticul, indiferent dacă enunţul este sau nu adevărat. Concluziile *non sequitur* sunt des anunţate de folosirea greşită a lui „deci" şi „prin urmare" (vezi **„deci" greşit şi „prin urmare" greşit**), dar contextul unui enunţ poate de asemenea sugera că este vorba de o concluzie derivată din cele spuse înainte, chiar dacă nici un cuvânt nu indică asta.

Orice **eroare formală** are o **concluzie** *non sequitur*, deşi multe din aceste concluzii *non sequitur* sunt mai puţin evidente decât cea de mai sus. Erorile formale sunt prin definiţie forme de raţionare nevalide (vezi **validitate**), cu alte cuvinte, concluzia lor nu decurge din premise.

Unele enunţuri pot părea la prima vedere *non sequitur*, dar la o privire mai atentă se dovedesc a fi derivate din nişte **asumpţii** neenunțate. Ar putea părea de exemplu că cineva care spune „Acest fel de mâncare conţine carne, deci n-ar trebui să-l mănânci" s-ar face vinovat de faptul că trage o concluzie care nu decuge din premisa dată, căci concluzia „n-ar trebui să-l mănânci" nu decurge din faptul că el conţine carne. Cu toate astea, vorbitorul poate să fi asumat în acest caz premisa neenunţată „eşti vegetarian". În acest context subînţeles, concluzia nu este deloc *non sequitur*, ci este mai degrabă concluzia unei **entimeme**, un argument cu o premisă suprimată. Discuţiile obişnuite sunt presărate cu asemenea aparente *non sequitur*. La o examinare mai atentă, multe din ele se vor dovedi concluzii trase pe baza unor asumpţii împărtăşite. Totuşi, sunt obişnuite şi concluziile *non sequitur* autentice; unele din ele provin din neatenţie, altele din **gândirea deziderativă**.

O

om de paie

Caricatură a punctului de vedere al oponentului, introdusă pentru a-l putea înfrânge. Literalmente, un om de paie este un manechin de paie folosit pentru a trage la țintă. Introducerea în argumentație a unui om de paie este opusul rolului de **avocat al diavolului**. Uneori este un truc deliberat; în acest caz, este o formă de **retorică** de proastă factură. Mai des, implică un grad de **gândire deziderativă**, provenit din aversiunea obişnuită de a atribui o mare inteligență sau subtilitate cuiva cu care eşti în dezacord puternic. Încrederea prea mare în propriul tău punct de vedere te poate face să tratezi viziunile discordante ca pe nişte ținte uşoare, când de fapt ele pot fi mai complexe şi pot rezista la simple atacuri.

De exemplu, într-o discuție despre calitățile şi lipsurile unei grădini zoologice, cineva ar putea argumenta că ele pot avea un rol important de conservare a speciilor pe cale de dispariție. Un oponent ar putea denatura acest lucru, tratându-l poate ca pe un echivalent al punctului de vedere că doar speciile pe cale de dispariție ar trebui aduse în grădinile zoologice. Un mod de a face

acest lucru ar fi să se sugereze că susţinerea grădinilor zoologice este absurdă, căci ar implica faptul că speciile care nu sunt pe cale de dispariţie ar trebui eliberate. Evident, susţinătorul grădinilor zoologice oferea doar o modalitate posibilă de apărare a lor şi nu sugera că este singurul mod de a le susține. Aşadar, prezentând într-o lumină falsă poziția apărătorului, cel ce argumentează astfel o consideră o țintă uşor de doborât.

Este celebru atacul Doctorului Johnson la adresa filosofiei idealiste a episcopului Berkeley (care pretindea că nu putem avea certitudinea că lucrurile continuă să existe atunci când nu sunt percepute decât dacă acceptăm ipoteza că Dumnezeu continuă să le perceapă); lovind cu piciorul o piatră, a declarat „*Astfel* o resping". El voia să arate că este imposibil să credem că ceva atât de solid precum o piatră era într-adevăr compus doar din idei; dar Johnson greşea dacă credea într-adevăr că idealismul lui Berkeley n-ar putea explica faptul că piciorul său a lovit o rocă solidă. Doar o caricatură a concepţiei lui Berkeley ar fi vulnerabilă la aşa ceva. Deci Johnson a construit un om de paie. Deşi este adesea tentant să aşezi şi să răstorni ţinte uşoare, această activitate nu îşi are locul în gândirea critică.

„oricine face la fel"

Scuză familiară şi neadecvată pentru un comportament nepotrivit, bazată pe **argumentul complicităţii la vinovăţie**. În general, această expresie nu trebuie luată literal: „oricine" nu înseamnă *oricine*, ci mai degrabă „mulţi oameni" (vezi **confuzia unii/toţi**). Dar din faptul că mulți oameni fac ceva greşit nu rezultă că nu este într-adevăr greşit.

Spre exemplu, mulți oameni au trecut o dată în viaţă pe roşu, imediat după ce culoarea semaforului s-a schimbat. Dacă se întâmplă să fii oprit de poliţie după ce ai trecut pe roşu, a argumenta că nu este o faptă gravă pentru că oricine face asta este o scuză nesatisfăcătoare. *Este* o faptă gravă pentru că poate provoca accidente. În acest caz, este destul de uşor să sesizezi

că răspunsul nu este adecvat; chiar dacă într-adevăr toată lumea a trecut vreodată pe roşu, asta nu ar face ca fapta să fie mai puţin culpabilă, ci doar ar face condusul maşinii mult mai periculos.

În alte cazuri, cum ar fi furtul de articole de papetărie de la serviciu, mulţi oameni folosesc această scuză faţă de ei înşişi spre a părea un lucru de acceptat (vezi **raţionalizare**). În acest tip de situaţie, a spune că „oricine face la fel" revine la a spune că un asemenea furt este acceptabil din punct de vedere social. Totuşi, din faptul că ceva este acceptabil din punct de vedere social nu urmează că este acceptabil din punct de vedere moral (desigur, doar dacă nu credem că moralitatea nu este nimic mai mult decât o formă codificată a ceea ce este acceptabil din punct de vedere social).

Politicienii care, atunci când sunt întrebaţi în legătură cu corupţia evidentă din interiorul partidului lor, se abat de la întrebare spunând că în multe alte ţări corupţia este în floare, evită problema în discuţie (vezi **irelevanţă** şi **răspunsul politicianului**); doar pentru faptul că este larg răspândită corupţia, nu înseamnă că ea nu ar trebui eradicată oriunde este posibil.

Uneori, acest tip de truc este folosit în încercarea de a scuza un comportament nepotrivit, scoţând în evidenţă complici care sunt mult mai vinovaţi decât persoana în cauză. De exemplu, un hoţ arestat ar putea arăta că suma de bani pe care a furat-o este neglijabilă în comparaţie cu falsificările de deconturi şi evaziunea fiscală pe care o practică zi de zi administratorii unei afaceri. Totuşi, doar pentru faptul că alţi oameni sunt la fel de vinovaţi ca tine sau mai vinovaţi, nu rezultă că tu nu eşti într-adevăr vinovat. Ceea ce decurge de aici este că cineva care vrea să te remarce pe tine şi nu este gata să-i remarce şi pe alţii care sunt la fel sau mai vinovaţi este inconsistent (vezi **consistenţă**).

De fapt, ori de câte ori cineva foloseşte expresia „oricine face la fel" ca pe o scuză pentru comportamentul său, ar trebui să luăm în seamă posibilitatea ca el să folosească un argument greşit pentru a-şi susţine purtarea imorală. Este doar **gândire deziderativă** a presupune că purtarea nepotrivită a altor oameni o legitimează în vreun fel pe a noastră.

P

Pp

pedanterie

Grijă supărătoare şi nepotrivită pentru detalii, deseori pe socoteala a ceea ce este realmente important într-o discuţie. Termenul „pedanterie“ este folosit întotdeauna în mod peiorativ.

De exemplu, un pedant care citeşte această carte ar putea obiecta că prima propoziţie a acestui articol şi a multor altora nu are predicat şi deci nu este strict vorbind o propoziţie corectă gramatical. Totuşi, dacă m-aş fi străduit să reformulez definiţiile termenilor astfel încât să fie propoziţii corecte gramatical, ar fi trebuit să sacrific claritatea şi concizia, ambele mai importante pentru scopurile mele decât corectitudinea gramaticală. Mai mult, decizia de a începe fiecare articol în acest fel a fost una conştientă, nu o încălcare accidentală a unor reguli gramaticale; a te concentra asupra acestui aspect al cărţii pe socoteala conţinutului ar fi doar pedanterie şi ar fi astfel complet nepotrivit. Respectarea obedientă a regulilor, mai ales în domeniul gramaticii şi sintaxei, este un semn tipic al pedanteriei: ceea ce nu înseamnă că ar trebui să abandonăm toate regulile, ci doar că cele mai multe reguli gramaticale ar trebui încălcate acolo unde respectarea lor strictă ar submina scopurile scrierii.

Un paznic pedant al unui parc ar putea hotărî să schimbe toate indicatoarele „Vă rugăm nu călcaţi pe iarbă“ în „Vă rugăm nu vă apropiaţi de iarbă“ pe temeiul că primul indicator nu exclude explicit dansul, ţopăiala, târârea şi fuga pe iarbă. Acest gen de pedanterie în legătură cu ambiguităţi posibile ale expresiilor (aici presupusa **ambiguitate** este în legătură cu sensul precis al expresiei „nu călcaţi“) este caracteristic pentru pedant: cei mai mulţi pedanţi sunt insensibili la contextul apariţiei expresiei şi deci văd confuzii posibile acolo unde sunt chiar improbabile.

Acuzaţia de pedanterie poate fi folosită ca o formă de **retorică.** Cei ce sunt concentraţi să-i convingă pe alţii de punctul lor de vedere pot respinge pur şi simplu orice critică pe motiv că este o pedanterie. Dacă descoperi vreo greşeală de detaliu în argumentul sau dovada cuiva, poţi fi acuzat pe nedrept de a fi pedant. Această acuzaţie este de fapt îndreptată deseori împotriva celor ce sunt riguroşi în gândirea critică. Cel mai eficient mod de a o întâmpina este să demonstrezi că atenţia faţă de detalii în acel caz particular este potrivită şi relevantă. Din păcate, nu există o regulă simplă de a deosebi între pedanterie şi atenţia potrivită şi lăudabilă faţă de detalii. Contextul este cel ce determină regulile cercetării.

petitio principii (begging the question)

Asumarea problemei care este în discuţie. Uneori implică încorporarea **concluziei argumentului** într-una din **premise**. Deseori implică circularitatea (vezi **argumente circulare**). Aceasta este o formă de argument validă (vezi **validitate**), şi nu o **eroare formală**: dacă premisele sunt adevărate, atunci concluzia trebuie să fie adevărată. Totuşi, de vreme ce *petitio principii* implică asumarea chiar a problemei în discuţie, este o strategie care nu ar trebui să convingă pe cineva pentru care acea problemă este deocamdată nedecisă.

De exemplu, într-un proces juridic, dacă cineva este judecat fiind acuzat de crimă şi pledează pentru nevinovăţie, referirea

la el ca fiind „criminalul“ mai degrabă decât „acuzatul“, până când nu i se stabilește vinovăția, ar fi o eroare de tipul *petitio principii.* Asta pentru că ceea ce este important într-un proces juridic este să stabilească dacă el este sau nu vinovat, iar a-l numi „criminal“ ar însemna să asumăm un punct de vedere chiar în problema care este în discuție. Într-un context diferit, folosirea termenului nu ar duce la *petitio principii.*

Filosoful René Descartes a fost uneori acuzat, în mod controversat, de eroarea *petitio principii* în legătură cu celebrul său argument *cogito:* „Cuget, deci exist“. De vreme ce acesta trebuie să arate că eu exist, a spune „Cuget“ presupune deja că eu exist și deci presupune un răspuns chiar la problema în discuție. Ceea ce ar fi trebuit să spună Descartes, conform criticilor săi, era „acum există gânduri“; dar dacă el ar fi spus asta, i-ar fi fost greu să conchidă că „exist“, dacă nu ar fi presupus că toate gândurile trebuie să aparțină unui gânditor. Totuși, pentru a fi corecți cu Descartes, el a negat explicit că „exist“ urma să fie concluzia unei **deducții**. Scopul său era să arate că, psihologic, era imposibil să se îndoiască de adevărul gândului. Deci, probabil critica de *petitio principii* este îndreptată către un **om de paie.**

Unele forme de *petitio principii* se întâlnesc în felul în care sunt puse întrebările. **Întrebările complexe** sunt adesea de acest fel. De exemplu, întrebarea „Când ai început să-ți baţi soțul?“ ar putea fi *petitio principii* dacă faptul că ți-ai bătut soțul nu este încă stabilit. Sau dacă o rudă te întreabă ce intenționezi să studiezi la universitate, dacă este încă de stabilit faptul că intenționezi să mergi la universitate, atunci ar fi mai corect să se divizeze întrebarea în părțile sale componente: „Intenționezi să mergi la universitate?“ și „Dacă da, ce ai de gând să studiezi acolo?“. Punerea unei întrebări complexe ar fi altfel un exemplu de *petitio principii.*

Toate acestea fac să pară că eroarea *petitio principii* este ușor de depistat; totuși, în multe cazuri nu este evident ce urmează a fi stabilit. Primul pas în asemenea cazuri este să se elimine orice neclaritate și să se facă explicită problema în discuție. Numai

după ce acestea au fost clarificate este posibil să se aprecieze în ce măsură este vorba de eroarea *petitio principii.*

Există o întrebuinţare colocvială în limba engleză pentru „begging the question" cu care *petitio principii* nu trebuie confundată. Unii jurnalişti folosesc expresia cu sensul aproximativ „necesită întrebarea...", ca în, de exemplu, „Dificultatea înlăturării resturilor radioactive *cere întrebarea*: «este puterea nucleară într-adevăr atât de sigură şi de economică precum ni s-a spus?»" sau „Corupția larg răspândită în serviciile publice *cere întrebarea*: «de ce nu au fost până acum investigate asemenea infracțiuni?»". Nu este niciodată nevoie să fie folosit *„begging the question"* în acest sens, deoarece există numeroase alternative neambigue ca „cere întrebarea" sau „sugerează întrebarea".

ploconire

A fi peste măsură de respectuos. Au existat mulți gânditori mari în istorie şi poate fi tentant să tratăm orice lucru spus de un gânditor pe care îl admirăm ca fiind evident adevărat. Uneori pot exista temeiuri excelente pentru a ne baza pe opiniile experţilor şi pe autoritatea celor care şi-au dedicat o viaţă întreagă studiului unui anume subiect (dar vezi **argumentul apelului la autoritate** şi **competența universală**). Această atitudine poate fi totuşi dusă prea departe şi poate degenera în servilism şi umilință excesivă, care stau în calea gândirii critice. Ploconirea înseamnă, literalmente, a atinge pământul cu fruntea ca semn de respect.

De exemplu, deşi Friedrich Nietzsche a enunțat multe gânduri interesante şi profunde pe o varietate de teme, nu ar fi decât ploconire în fața sa să luăm în serios sentința lui despre femei (a declarat cu străşnicie „Când te duci la o femeie, ia-ți biciul"), doar pentru că este un gânditor pe care îl respectăm. Acceptarea necritică a ideilor altor persoane duce la stagnare mentală.

post hoc ergo propter hoc

Termenul latinesc pentru „după, deci din această cauză“ sau mai pe larg „orice s-a întâmplat după asta, trebuie să se fi întâmplat din această cauză“: un tip de **corelație = confundarea cauzei.**

prejudecată

Opinie susținută fără bune temeiuri sau fără luarea în considerare a dovezilor pro sau contra adevărului ei. „Prejudecată“ este uneori folosit într-un sens mai larg decât acesta, şi anume cu sensul de concepție ofensatoare, indiferent dacă cel ce o susține a examinat sau nu dovezile în sprijinul ei; totuşi, această folosire a termenului îi diluează sensul.

De exemplu, un judecător care ştie că acuzatul a atacat o dată un polițist, s-ar putea să nu fie imparțial dacă aceeaşi persoană este acuzată acum pentru acelaşi tip de atac. El ar putea deja să fi hotărât că persoana este vinovată. Un patron ar putea înclina în favoarea unui candidat la o slujbă doar pentru faptul că amândoi au urmat aceeaşi şcoală, chiar dacă acesta nu este un criteriu relevant pentru slujba în cauză. Cu alte cuvinte, patronul ar fi luat deja hotărârea că acel candidat este cel mai potrivit pentru post, înainte să examineze vreo dovadă relevantă. O gazdă ar putea avea idei preconcepute despre toți studenții pe temeiul că un student chiriaş a plecat o dată fără să-şi plătească chiria. În acest caz, ca în multe cazuri de prejudecăți rasiale şi sexuale, un grup întreg de oameni este tratat ca şi cum ar avea caracteristici comune, când este clar că nu e vorba de un grup omogen (vezi **generalizare pripită**).

Gândirea critică este opusă prejudecății. Toți suntem puşi în încurcătură de prejudecăți într-o serie largă de probleme, dar este posibil să eliminăm o parte din ele făcând un efort de a examina dovezile şi argumentele pro şi contra fiecărei chestiuni. Rațiunea umană este failibilă, iar mulți dintre noi sunt înclinați

să adere la *unele* opinii, chiar având dovezi împotriva lor; totuşi, chiar micile atacuri împotriva prejudecăţilor pot îmbunătăţi starea lucrurilor.

premise

Supoziţii din care sunt derivate **concluzii**. Premisele sunt partea unui **argument** care oferă temeiuri pentru a susţine adevărul sau falsitatea unei concluzii.

De exemplu, în următorul argument două premise conduc la o concluzie:

> Prima premisă: Dacă vei zbura peste ocean, vei ajunge obosit la destinaţie.
> Premisa a doua: Zbori peste ocean.
> Concluzia: Deci vei ajunge obosit la destinaţie.

Observăm că şi dacă nici una din premise nu este adevărată, argumentul este totuşi valid (vezi **validitate**); oricum, dacă premisele sunt adevărate, concluzia trebuie să fie adevărată.

premise suprimate

Vezi **asumpţie** şi **entimemă.**

presupoziţie

Vezi **asumpţie** şi **supoziţie.**

prin urmare

Vezi **cuvinte persuasive** şi **„prin urmare" greşit şi „deci" greşit.**

„prin urmare" greşit şi „deci" greşit

Folosire improprie a cuvintelor „deci" sau „prin urmare" pentru a convinge ascultătorii sau cititorii că ceva a fost dovedit,

fără ca lucrurile să stea de fapt aşa. Cuvintele „deci" şi „prin urmare" sunt folosite de obicei pentru a indica faptul că ceea ce urmează este **concluzia** unui **argument**, enunțat explicit sau nu. De exemplu, în următorul argument, cuvântul „prin urmare" este corect folosit pentru a arăta că ceea ce urmează este o concluzie derivată din **premisele** date pe cale **deductivă:**

Toți peştii trăiesc în apă.
Socrate este un peşte.
Prin urmare Socrate trăieşte în apă.

Cuvântul „deci" ar fi putut fi la fel de bine folosit în locul lui „prin urmare". În vorbirea de zi cu zi este deseori plictisitor şi nenecesar să enunţi toate premisele unui argument, de vreme ce este de obicei rezonabil să presupunem că persoana cu care vorbim împărtăşeşte multe din **asumpțiile** noastre. Am fi probabil înclinaţi să spunem ceva de genul: „Socrate este un peşte, deci trăieşte bineînţeles în apă", mai degrabă decât să expunem întregul argument ca mai sus. Aceasta este o **entimemă**, un argument cu o premisă suprimată (că toți peştii trăiesc în apă). Nu e nimic rău în asta, cu condiția să fie clar ce a fost omis.

Totuşi, unii scriitori şi vorbitori exploatează puterea persuasivă a lui „deci" şi „prin urmare" şi îşi presară din plin discursul cu aceste cuvinte, deşi nu oferă nici un argument pentru pretinsele lor concluzii. Aceasta este o alternativă mai uşoară decât argumentarea concluziilor şi mulți cititori sunt păcăliţi de ea. Dar, de fapt, presupusele concluzii care urmează folosirii greşite a lui „prin urmare" şi „deci" sunt ***non sequitur.*** De exemplu, dacă cineva spune „Boxul cauzează deseori leziuni cerebrale, deci ar trebui interzis", concluzia care urmează lui „deci" ar fi putut fi derivată din diferite alte premise suprimate, cum ar fi „Orice activitate care cauzează deseori leziuni cerebrale ar trebui interzisă" sau „Sporturile care cauzează deseori leziuni cerebrale ar trebui interzise" sau „Dacă boxul cauzează deseori leziuni cerebrale, atunci ar trebui interzis". Lista nu epuizează variantele posibile. Dar dacă premisa nu este evidentă din context sau dacă nu este enunțată, folosirea lui „deci" este greşită:

dă aparența unui argument, dar de fapt este numai o **aserțiune** deghizată. Ori este un caz de gândire confuză, ori este o încercare de a convinge cu ajutorul unor trucuri retorice (vezi **retorică**).

provincialism

Generalizarea cu privire la modul potrivit de comportament, pe baza felului în care se comportă oamenii în jurul tău, este uneori cunoscută ca provincialism (vezi şi **generalizare pripită**). Nu este o modalitate sigură de argumentare. Chiar numele sugerează **prejudecăți** despre oamenii care trăiesc în provincie; ideea este că ei nu călătoresc şi cunosc puțin lumea şi astfel au tendința de a presupune că ceea ce fac ei în zona lor ar trebui să fie valabil şi pentru restul lumii sau cel puțin este cel mai bun mod în care se petrec lucrurile: evident generalizări incerte pe baza dovezilor disponibile.

Aşa, spre exemplu, pentru faptul că un cod al bunelor maniere învechit, dintr-un colegiu din Oxford, dictează că bananele ar trebui cojite cu furculița şi cuțitul, unii membri ai consiliului colegiului pot crede că oamenii care decojesc banana cu mâinile sunt lipsiți de rafinament.

R

raţionalizare

Ascunderea motivelor reale ale unui anumit comportament, dând o justificare proprie care, chiar dacă este plauzibilă, nu este adevărată (vezi şi **gândire dezideratīvă**). În cazuri extreme, cei ce oferă aceste raționalizări ajung să le creadă ei înşişi.

De exemplu, cineva ar putea raționaliza faptul că a ridicat şi a păstrat un ceas de aur găsit pe stradă în felul următor: „De acord, ştiu că nu este corect, dar dacă nu făceam eu asta, oricum ar fi făcut-o altcineva. Pe lângă asta, dacă l-aş fi dus la poliție, nimeni nu s-ar fi obosit să treacă să-l ridice, deci ar fi o pierdere de timp şi energie pentru toată lumea“ (vezi şi **„Oricine face la fel“).** Este clar, pentru cei mai mulți observatori ai acestei situații, că motivația reală pentru ridicarea ceasului este dorința de a-l păstra, dar raționalizarea acestui act îl face să pară mai acceptabil din punct de vedere social. (Vezi şi **„N-am pățit nimic rău din asta“**.)

răspunsul politicianului

Tip de **irelevanță** des întâlnit atunci când politicienii sunt intervievați la radio sau televiziune. Este o tehnică retorică (vezi **retorică**) prin care ei evită să dea răspunsuri directe la întrebările la care nu doresc de fapt să răspundă în public. În loc să dea un răspuns direct la o întrebare directă, politicianul produce un discurs scurt (sau uneori destul de lung) pe o temă apropiată. Trucul este de a face ca discursul să aibă o coerență intrinsecă; astfel, politicianul pare să aibă o atitudine sigură de sine și plauzibilă ca răspuns la ceea ce ar trebui să fie întrebări scrutătoare. Această tactică diversionistă îi îngăduie să evite un răspuns onest la o întrebare potențial devastatoare și asigură, de asemenea, un oarecare timp de emisie pentru partidul său politic. Este un fel de **minciună prin omisiune**.

De exemplu, un politician întrebat „Intenționați să măriți taxele când veți fi la putere?“ – o întrebare directă care așteaptă un răspuns „da“ sau „nu“ – ar putea foarte bine să răspundă punând în discuție politicile opuse ale partidelor în privința taxelor, sau virtuțile unui anumit tip de percepere a taxelor, sau poate virtuțile abordării trecute a partidului său în privința taxelor: cu alte cuvinte, evitând problema respectivă. Dacă nu asculți cu atenție, poți uita ușor care a fost întrebarea inițială și poți fi târât de fluxul acestei **retorici.** Din păcate, această tehnică nu se limitează la politicieni (de la care am învățat să așteptăm tehnici retorice deviante pentru salvarea imaginii), ci este folosită de mulți alți oameni cu funcții de răspundere, care vor să evite recunoașterea responsabilităților. (Vezi și **heringi roșii**.)

redefinire arbitrară

Vezi **strategia Humpty Dumpty** și **definiție stipulativă.**

reductio ad absurdum

Expresie folosită cu referire la două tipuri înrudite de argumentare. Primul sens al expresiei este unul tehnic, în logică, prin care se dovedeşte adevărul unui anumit enunţ pornind, pentru argumentaţie, de la supoziţia (vezi **supoziţie**) că este fals şi arătând că această supoziţie duce la o **contradicţie.** Cum această tehnică este foarte rar folosită în argumentaţia de zi cu zi, nu are rost să inventăm un exemplu pentru a o ilustra.

A doua tehnică cu numele *reductio ad absurdum*, mult mai comună şi mai utilă, este aceea de a respinge un punct de vedere arătând că, dacă ar fi adevărat, ar conduce la consecinţe absurde. De exemplu, dacă cineva ar pretinde că orice tratament diferenţial pe motivul sexului este nedrept, aş putea arăta că aceasta ar duce la concluzia că a avea vestiare separate pentru bărbaţi şi femei la piscină este nedrept, de vreme ce nu este permis nici unei femei să intre în vestiarul bărbaţilor şi nici unui bărbat să intre în cel al femeilor. Totuşi, intuitiv, aceasta este o opinie absurdă. Deci putem respinge cu încredere pretenţia că *orice* tratament diferenţial pe motivul sexului este nedrept. (Pentru exemple suplimentare, vezi **strategia consecinţelor absurde**.)

repudiere

Vezi **respingere.**

respingere

Dovada că un enunţ, o afirmaţie sau o acuzaţie nu sunt adevărate. Nu trebuie confundată cu repudierea: dacă *repudiezi* o acuzaţie, negi doar că ea este adevărată. Repudierea nu necesită dovezi sau argumente, spre deosebire de respingere. Din păcate, multe persoane folosesc cuvântul „a respinge“ ca şi cum ar fi interşanjabil cu „a repudia“. Deseori, de exemplu, politi-

cienii pretind că au „respins" punctul de vedere al unui oponent, când de fapt nu au făcut altceva decât să nege că este adevărat. Tentația de a folosi cuvântul „a respinge" în acest fel poate proveni din **gândirea dezideratvă**: poate este vorba doar de faptul că este plăcut să crezi că ai subminat punctul de vedere al oponentului doar negându-l. Totuși, în sensul exact al acestor termeni, respingerea necesită de obicei mai mult efort decât repudierea.

retorică

Arta persuasiunii. În loc de a oferi temeiuri şi a prezenta **argumente** în sprijinul **concluziilor**, cei care folosesc retorica întrebuințează o serie de tehnici precum **asertiunea** emfatică, **cuvintele persuasive** şi **limbajul emoțional** pentru a-l convinge pe ascultător sau cititor de adevărul a ceea ce ei spun sau sugerează.

De exemplu, o tehnică retorică favorizată în anunțurile de caritate din ziare este introducerea unei **false dihotomii**: „Puteți trimite 50£ asociației noastre de caritate sau puteți ignora suferința altora". Acest tip de dihotomie sugerează că există doar două variante, dintre care una neatractivă; astfel ar trebui să fii convins să dai bani asociației de caritate. De fapt sunt multe alte lucruri pe care le poți face pentru a demonstra că eşti preocupat de suferința altora.

Altă tehnică favorizată de cei ce fac reclamă este folosirea retoricii vizuale pentru a te convinge că produsul lor este cel pe care trebuie să-l cumperi, făcând o legătură între el şi un stil de viață fascinant; sugestia este că, dacă cumperi acel produs, vei avea şi tu un stil de viață fascinant. Dacă am avea bune temeiuri să credem că, de exemplu, cumpărarea unui anumit gen de maşină ne-ar catapulta într-o lume a oamenilor admirabili, atunci n-ar mai fi doar retorică; am avea temeiuri să credem acest lucru. Totuşi, în cele mai multe reclame de acest tip nu există argumente plauzibile şi, în multe cazuri în care argumentul im-

plicit este exprimat, el este evident absurd. Cu toate astea, efectul psihologic de a vedea un anumit produs asociat cu fascinația poate fi foarte puternic.

ridiculizare

Vezi ***argumentum ad hominem*****, argument relativ la persoană** și **om de paie**.

S

SS

schimbarea subiectului

Schimbarea subiectului argumentației în mijlocul discuției. Este o strategie foarte comună pentru evitarea criticilor; de îndată ce punctul tău de vedere devine de nesusținut, schimbi problema în discuție cu una asemănătoare, dar mult mai ușor de apărat.

Așa de exemplu, dacă aș începe prin a susține afimația că toți criminalii, fără excepție, ar trebui să primească automat sentința de închisoare pe viață, s-ar putea arăta că în categoria „criminal“ intră o serie largă de oameni, dintre care unii nu pot fi făcuți în întregime responsabili pentru actele lor, din cauza unor boli mintale.

Dacă aș continua apoi de parcă încă de la început am vorbit numai despre criminalii care sunt pe deplin responsabili de actele lor, aș schimba subtil subiectul fără să recunosc că am modificat ceva în argumentare.

Deseori schimbarea subiectului într-o discuție este ușurată de o anumită **vaguitate** a ceea ce era de argumentat inițial. (Vezi și **irelevanță** și **zig-zag**.)

scuză

Vezi „**oricine face la fel**“, „**n-am pățit nimic rău din asta**“, **raționalizare** și **gândire deziderativă**.

simplificare excesivă

Vezi **gândire în alb-negru** și **om de paie.**

situații ipotetice

Vezi „**fără situații ipotetice**“.

sofistică

Etalare a inteligenței, prin care nu se respectă principiile raționării corecte, ci se introduc concluzii improbabile sub fațada unor argumente fictive. Este un termen cuprinzător pentru o întreagă serie de tehnici dubioase, inclusiv ***petitio principii***, **argumente circulare, echivocație, erori formale și neformale, falsa profunzime** și **retorică**.

Exemplul următor este sofistic:

Sofistul: Pisica asta este mama ta.
Stăpânul pisicii: E ridicol; cum ar putea fi pisica asta mama mea?
Sofistul: Ei bine, nu negi că pisica este a ta, nu-i așa?
Stăpânul pisicii: În nici un caz.
Sofistul: Și nu este adevărat că această pisică este mamă?
Stăpânul pisicii: Ba da.
Sofistul: Deci pisica asta trebuie să fie mama ta.
Stăpânul pisicii: Oh!

În acest caz, este relativ ușor de văzut că este falsă concluzia sofistului și nu cu mult mai greu de văzut de ce nu decurge din premisele date. Totuși, în lanțuri mai complexe de raționamente, sofistica poate fi deghizată cu mai multă artă și poate avea efecte mult mai dăunătoare.

Sofiştii erau profesori în Grecia antică, despre care se presupune că îi învățau pe discipoli cum să câştige disputele prin orice mijloace; se presupune că erau mai interesați să-i învețe modalități de a reuși în viață decât modalități de descoperire a adevărului. Indiferent dacă sofiştii reali erau sau nu atât de lipsiți de scrupule cum s-a lăsat să se creadă (poate fi un caz de **eroare genetică**), folosirea modernă a termenului „sofistică" este totdeauna peiorativă şi, de obicei, sugerează că vorbitorul este un şarlatan care este conştient de neajunsurile argumentelor sale.

strategia consecințelor absurde

A dovedi că un punct de vedere este fals sau cel puțin de nesusținut, arătând că dacă ar fi adevărat ar conduce la consecințe absurde. Este numită uneori *reductio ad absurdum*. Aceasta este o metodă obişnuită şi foarte eficace de respingere (vezi **respingere**) a unui punct de vedere.

De exemplu, asertiunea (vezi **asertiune**) că oricine foloseşte droguri este un pericol pentru societate şi ar trebui închis este uşor de respins folosind strategia consecințelor absurde. Alcoolul este un drog pe care mulți dintre cei mai mari făuritori ai civilizației occidentale l-au folosit ocazional. Ar trebui deci să-i închidem pe toți cei care au consumat vreodată alcool? Evident, ar fi absurd. Deci putem fi siguri că generalizarea care ne-a dus la concluzia că aşa ar trebui făcut este de nesusținut. Ar trebui măcar revizuită afirmația, astfel încât să fie clar despre ce fel de droguri este vorba.

Să luăm un alt exemplu. Un politician ar putea argumenta că o metodă bună prin care s-ar putea spori veniturile bugetului ar fi să se investigheze amănunțit declarațiile de venituri ale fiecărui contribuabil, prin aceasta limitându-se evaziunea fiscală. Totuşi, în practică, acest lucru ar costa mult mai mult decât ar fi posibil de recuperat şi astfel se poate vedea că ajungem la consecința absurdă că metoda prin care ar trebui să se sporească veniturile sfârşeşte prin a le micşora. Aşa stând lu-

crurile, avem bune temeiuri pentru a înlătura sugestia politicianului (presupunând, desigur, că singurul motiv pentru a introduce o asemenea metodă era creşterea veniturilor bugetului). Dacă ar putea fi găsită o cale mai puţin costisitoare de investigare a declaraţiilor de venituri, atunci sugestia politicianului poate n-ar mai conduce la consecinţe absurde şi s-ar putea constitui într-o politică viabilă.

O problemă a folosirii strategiei consecinţelor absurde este că în mod obişnuit nu avem un criteriu pentru absurditate; ce este absurd pentru o persoană este ceva de bun simţ pentru alta. Nu e uşor de demonstrat absurditatea unui punct de vedere (vezi „**înghiţirea găluştii**“), în afară de cazul în care acesta implică o **contradicţie**. Cu toate astea, dacă un punct de vedere are consecinţe evident absurde, avem bune temeiuri pentru a-l respinge.

strategia Humpty Dumpty

A da un înţeles particular cuvintelor în folosirea lor obişnuită. Numele vine de la personajul Humpty Dumpty din *Prin oglindă* a lui Lewis Carroll. Când Alice îl întreabă pe Humpty Dumpty ce înţelege prin „glorie“, el răspunde „Înţeleg că este un bun argument knock-out pentru tine!“. Alice protestează că nu este acesta sensul „gloriei“. „Când *eu* folosesc un cuvânt“, răspunde Humpty Dumpty pe un ton dispreţuitor, „el înseamnă exact ceea ce vreau eu să însemne – nici mai mult, nici mai puţin.“

Aceasta este o **definiţie stipulativă** destul de bizară, însă o strategie Humpty Dumpty mai puţin izbitoare poate crea confuzie şi neînţelegeri, mai ales când nu se stipulează explicit în ce sens este luat cuvântul respectiv. De exemplu, dacă într-o dezbatere despre sărăcie cineva susţine că nu există sărăcie în Marea Britanie, dacă această persoană cunoaşte situaţia celor mai săraci oameni din ţară, este clar că ea a făcut uz de strategia Humpty Dumpty, folosind cuvântul „sărăcie“ într-un sens foarte neobişnuit.

Sau, să luăm alt exemplu: când admiratorii unui gangster notoriu în lumea interlopă pentru crimele sale pline de cruzime îl descriu ca pe „un om într-adevăr bun", asta nu poate fi decât o strategie Humpty Dumpty. Denaturează sensul cuvintelor „om într-adevăr bun" şi le folosesc într-un mod foarte diferit de ceea ce înseamnă ele de fapt.

Termenul „strategie Humpty Dumpty" ar trebui rezervat pentru cazuri extreme de definiţii stipulative şi sensuri idiosincratice ale cuvintelor din uzul comun. A eticheta modul în care o persoană foloseşte limbajul ca fiind în genul Humpty Dumpty înseamnă a-l considera confuz. Cuvintele au un sens pentru toată lumea, iar a nu lua în considerare acest lucru creează confuzie şi **ambiguitate** (dar vezi şi **jargon**).

supoziție

Premisă asumată (vezi **asumpție**) în sprijinul argumentului, dar nu în mod necesar crezută; uneori cunoscută ca presupoziție. Supozițiile, spre deosebire de **aserțiuni**, nu sunt considerate adevărate; mai degrabă sunt instrumente pentru descoperirea adevărului.

De exemplu, un ofițer de poliție ar putea spune următorul lucru: „Să presupunem că criminalul a intrat în casă pe fereastră. Ar trebui atunci să găsim sigur o dovadă a intrării forțate". Ofiţerul nu asertează că criminalul a intrat cu siguranţă în casă pe fereastră; nici măcar că este probabil să se fi întâmplat aşa. Polițistul ne invită să urmărim un lanț de raționamente bazate pe supoziția că criminalul a intrat pe fereastră. Cu alte cuvinte, el ne oferă o ipoteză despre ceea ce este posibil să se fi întâmplat.

Într-o dezbatere despre scenele abjecte urmărite la televizor, cineva ar putea întreba: „Să presupunem că aveţi dreptate în faptul că urmărirea acestora induce violenţă la un mic procent de telespectatori. Putem fi siguri că ei n-ar fi avut acest impuls dacă n-ar fi existat aceste lucruri la televizor?". Probabil vorbitorul

nici nu crede aici că urmărirea acestor lucruri dă un impuls către violență, însă arată că şi dacă s-ar dovedi că asemenea filme dau impulsuri către violență, nu decurge că ele sunt şi singurele în această privință. Cu alte cuvinte, vorbitorul ne cere să presupunem, pentru argumentație, că urmărirea abjecțiilor poate induce violența. (Vezi şi **avocatul diavolului**.)

Ș

și tu

Un tip de **argument al complicității la vinovăție**, echivalent cu a spune „această critică nu este valabilă doar pentru punctul meu de vedere, ci și pentru al tău“. (Vezi și ***argumentum ad hominem*** în al doilea sens menționat în articol.)

T

termeni tehnici

Vezi **jargon.**

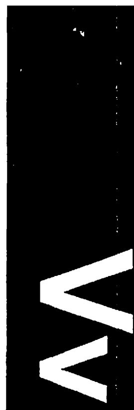
toți și unii

Vezi **confuzia toți/unii.**

tu quoque

Expresie latină cu sensul „și tu". Un tip de **argument al complicității la vinovăție**, echivalent cu a spune „această critică nu este valabilă doar pentru punctul meu de vedere, ci și pentru al tău". (Vezi și ***argumentum ad hominem*** în al doilea sens menționat în articol.)

vaguitate

Lipsă de claritate. Vaguitatea nu trebuie confundată cu **ambiguitatea**, care apare atunci când un cuvânt sau o expresie au două sau mai multe sensuri posibile. Vaguitatea este întotdeauna relativă la context: ceea ce este vag într-un context ar putea fi clar în altul.

De exemplu, când ne completăm vârsta, într-o cerere pentru paşaport, nu are rost să scriem „peste 18 ani": este mult prea vag. Dar, într-un context diferit, când suntem întrebaţi ce vârstă avem pentru a se putea decide dacă avem sau nu drept de vot, a spune „peste 18 ani" poate fi suficient de clar. Când întrebăm unde se află Turnul Londrei, cineva care ne-ar spune „Este undeva pe malul nordic al Tamisei" ne-ar da un răspuns foarte vag. Nu este ambiguu, însă nu ne dă o informaţie destul de precisă despre cum am putea ajunge acolo. Dar dacă răspundem unei întrebări la un concurs de cultură generală, „pe malul nordic al Tamisei" poate fi considerat un răspuns corect.

Vaguitatea este un obstacol în calea comunicării eficiente. Uneori oamenii care vor să evite să se angajeze într-o anumită acțiune folosesc vaguitatea ca pe un truc. De exemplu, un po-

litician întrebat cum anume intenționează să economisească banii publici ar putea face generalizări vagi despre nevoia de a crește eficiența, ceea ce, deși este adevărat, nu-l angajează pe nici o cale anume prin care să o realizeze. Un jurnalist bun ar insista să primească informații suplimentare despre cum s-ar putea realiza în mod precis această eficiență, forțându-l să iasă de după paravanul vaguității. Sau, cineva care a întârziat la o întâlnire, dar nu vrea să admită că motivul a fost că s-a oprit pe drum să bea ceva, ar putea spune „Îmi pare rău că am întârziat, a trebuit să rezolv ceva în drum și a durat puțin mai mult decât m-am așteptat“, lăsând în mod deliberat vagă cauza întârzierii.

validitate

Calitatea de a conserva adevărul a argumentelor deductive bune (vezi **deducție**). Argumentele valide garantează **concluzii** adevărate, cu condiția ca **premisele** lor să fie adevărate. Argumentele valide cu una sau mai multe premise false nu garantează totuși concluzii adevărate: pot avea concluzii adevărate, dar nu putem fi siguri de asta numai pe baza validității lor. Validitatea nu trebuie confundată cu adevărul. Validitatea este totdeauna o calitate a structurii argumentelor; enunțurile sunt adevărate sau false. Argumentele nu pot fi vreodată adevărate sau false, și nici enunțurile nu pot fi valide sau nevalide (excepție făcând folosirea cuvintelor „valid“ și „nevalid“ în sensul colocvial în care sunt sinonime cu „adevărat“ și „fals“, ca în propoziția „Declarația primului ministru că taxele sunt prea ridicate este validă“). Numai argumentele deductive pot fi valide sau nevalide.

Să luăm ca exemplu următorul argument:

> Dacă sună alarma de incendiu, toată lumea trebuie să se îndrepte spre cea mai apropiată ieșire.
> Sună alarma de incediu.
> Deci toată lumea trebuie să se îndrepte spre cea mai apropiată ieșire.

Forma acestui argument este:

Dacă *p*, atunci *q*.
p
Prin urmare *q*.

Literele *p* şi *q* stau pentru orice propoziție pe care vrem să o introducem în argument. Indiferent de exemplele date, ele nu vor afecta validitatea argumentului: atâta timp cât premisele sunt adevărate, concluzia trebuie să fie adevărată. Să luăm alt exemplu de argument de această formă, cunoscută ca **afirmarea antecedentului** (cunoscută şi sub numele latin *modus ponens*):

Dacă se descoperă că cineva a încălcat legea, va fi dat în judecată.
Tu ai fost prins încălcând legea.
Deci vei fi dat în judecată.

Din nou, dacă premisele sunt adevărate, adevărul concluziei este garantat.

Următoarea formă de argument este nevalidă:

Toți oamenii sunt muritori.
Fred este muritor.
Deci Fred este om.

Seamănă aparent cu o formă de argument validă:

Toți oamenii sunt muritori.
Fred este om.
Deci Fred este muritor.

Totuşi, diferența este că primul exemplu nu garantează adevărul concluziei că Fred este om: premisele ar putea fi ambele adevărate şi totuşi Fred să fie o pisică. Pe când în al doilea argument, dacă ştim că este adevărat că toți oamenii sunt muritori şi că Fred este om, putem spune sigur că este adevărat că Fred este muritor. Formele de argument nevalide sunt numite **erori formale** (deşi cuvântul „eroare" este folosit de asemenea într-un sens mai slab, cu referire la orice modalitate de argumentare greşită sau chiar la o opinie falsă; vezi **eroare neformală** şi **„asta este o eroare"**).

votul majorității

Vezi **eroarea democratică** și **adevăr prin consens.**

Z

zig-zag

A sări de la o temă la alta într-o discuţie pentru a te apăra împotriva criticii. Este strâns legat de **schimbarea subiectului** şi de tehnica **răspunsului politicianului**. Totuşi, în timp ce schimbarea subiectului implică schimbarea esenţei discuţiei, iar răspunsul politicianului este de fapt doar o formă de **irelevanţă**, zig-zagul implică saltul de la un subiect la altul, în general de la un subiect relevant la alt subiect relevant. Acest lucru poate fi foarte frustrant într-o discuţie, pentru că cei ce fac zig-zag nu se opresc niciodată îndeajuns asupra unui subiect, pentru a nu putea fi criticaţi; tocmai când vrei să-ţi expui obiecţiile, ei au trecut deja la altceva. Acest lucru poate fi folosit ca o formă de **retorică**, pentru a evita criticile şi deci pentru a face respectivul punct de vedere mai persuasiv; totuşi, deseori se datorează doar superficialităţii şi lipsei de energie intelectuală pentru a urmări o discuţie până la capăt.

De exemplu, cineva ar putea începe o discuţie despre necesitatea de a se da sentinţe de privare de libertate pentru perioade mai lungi, pentru descurajarea crimelor violente, argumentând că cheltuiala guvernului pentru o asemenea măsură este justi-

ficată de creşterea securităţii pentru cetăţenii paşnici. Totuşi, în momentul în care un critic urmează să prezinte dovezi empirice că asemenea măsuri nu au dus de fapt niciodată la o scădere a crimelor violente, primul vorbitor ar putea face un zig-zag, schimbând discuţia spre subiectul înrudit dacă poliţiştii ar trebui sau nu să poarte arme de foc. Asemenea zig-zaguri fac aproape imposibilă angajarea într-o discuție serioasă, pentru că orice critică este probabil nerelevantă pentru subiectul discuției în momentul respectiv.

Cum îi puteți învinge pe avocați, cum îi puteți pune în dificultate pe politicieni și cum vă puteți susține propriul punct de vedere? Știind să argumentați. Tot ce trebuie să știți în legătură cu trucurile măiestriei retorice este trecut în revistă și explicat în *Cum să gândim corect și eficient.*

Această carte ne arată cum putem recunoaște gândirea deziderativă, generalizările critice, *reductio ad absurdum*, eroarea jucătorului de noroc sau un argument relativ la persoană.

Structurată în ordine alfabetică, această carte este un instrument de referință ideal și un îndrumar irezistibil. *Cum să gândim corect și eficient* este scrisă pentru oricine vrea să-și rafineze gândirea.

*

„Stilul clar al lui Nigel Warburton îi asigură succesul. Exprimarea sa concisă îl recomandă. Această lucrare este mult mai ușor de citit decât multe altele. Exemplele lui Warburton sunt de actualitate, foarte diverse și astfel el reușește să-și comunice ideile într-o manieră amuzantă și plină de viață."

Alex Orenstein, *City University of New York*

*

„Scrisă într-un stil clar și nepretențios, cartea va fi ușor accesibilă cititorului inteligent obișnuit. Nu presupune cunoștințe speciale. Este folositoare în special pentru studenții în științe umaniste și științe sociale, pentru juriști, oameni politici și ziariști. Ea furnizează, de asemenea, un mijloc de detectare a diferitelor forme de argumentare greșită, frecvente în dezbaterile politice și mass-media."

Jonathan Lowe, *University of Durham*

ISBN 973-9419-32-1